

T.C.

**İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**MEDENİ USUL HUKUKUNDA ADİL YARGILANMA
HAKKININ BİR ÖGESİ OLARAK YARGILAMALARIN
MAKUL SÜREDE SONUÇLANDIRILMASI**

AYŞE BÜŞRA GÖKTAŞ

ÖZEL HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

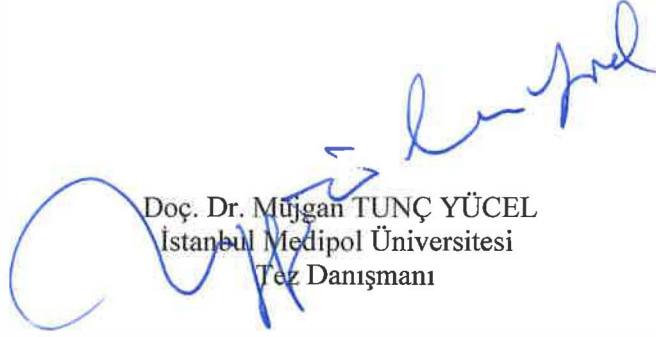
DANIŞMAN

Doç. Dr. Müjgan TUNÇ YÜCEL

İSTANBUL-2019

KABUL ve ONAY SAYFASI

Enstitümüz Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Ayşe Büşra TİSKE tarafından hazırlanan “Medeni Usul Hakkında Adil Yargılanma Hakkının Bir Ögesi Olarak Yargılamaların Makul Sürede Sonlandırılması” isimli tez savunma sınavı 24.12.2019 tarihinde İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılmış olup aşağıda belirtilen jüri tarafından değerlendirilerek, ~~OY~~ **BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU** ile yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Muğhan TUNÇ YÜCEL
İstanbul Medipol Üniversitesi
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Serdar KALE
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sınav Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üye. Evren KOÇ
İstanbul Üniversitesi
Sınav Jüri Üyesi

İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 30/12/2019 tarih ve 2019/48-94 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Muğhan TUNÇ YÜCEL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Bir Ögesi Olarak Yargılamaların Makul Sürede Sonuçlandırılması” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eslere atıf yapıldığını beyan ederim.

Ayşe Büşra GÖKTAŞ

A. B. G.

ÖZET

Yargılamaların nihai amacı adaleti sağlamaktır. Adaleti sağlamak kadar önemli olan bir diğer husus da adaletin gecikmeden sağlanmasıdır. Bu kapsamda tezin konusunu "Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Bir Ögesi Olarak Yargılamaların Makul Sürede Sonuçlandırılması" oluşturmaktadır.

Çalışmamızın amacı; adil yargılanma hakkının tesisi kapsamında hukuk yargılamalarında yargılamaların makul sürede tamamlanamama nedenlerinin neler olduğunun tespiti ile bunlara yönelik çözüm önerileridir. Bu doğrultuda; adil yargılanma hakkı, unsurları ve bu unsurlardan olan makul süre kavramları irdelenerek, somut uyuşmazlıklarda yargılamayı uzatan nedenler belirlenmiş ve yargılamanın uzama nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik alınabilecek tedbirler tartışılmıştır. İşaret ettiğimiz şekillerde düzenlemeler yapıldığında yargılamaların kalitesinin ve hızının artacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Adil yargılanma, Çözüm, Gecikme, Makul süre, Medeni Usul Hukuku

ABSTRACT

The ultimate goal of adjudication process is to make justice prevail. Providing justice without delay is as important as making justice prevail. In this framework, the subject of the thesis is “Finalizing The Adjudication Process In A Reasonable Time As A Factor Of The Right To A Fair Trial In The Law Of Civil Procedure”. The purpose of our study is to detect the reasons for the failure to conclude the trials within a reasonable time in civil justice with a perspective of establishing the right to a fair trial and the solutions proposed for it. In this respect, the right to a fair trial, its elements and the concept of reasonable time as one of those elements were examined and the reasons resulting in delays were determined and the measures to be taken to eliminate the causes for delay were discussed. Our opinion is that the quality of trials and their speed shall improve in case arrangements that we have pointed out are undertaken.

KeyWords: Civil Procedure Law, Delay, Fair Trial, Reasonable Time, Solution

ÖNSÖZ

Medipol Üniversitesi Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans programı kapsamında bu tez çalışmasını hazırlamış bulunuyorum. Çalışmamda bana manevi olarak destekleri olan çok değerli kişilere teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle lisans eğitimimde ve sonra akademik hayatıma devam etmemde bana her türlü desteği veren çok değerli aileme ve eşim Muzaffer GÖKTAŞ'a ve bana bu çalışmayı hazırlarken yol gösteren değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Müjgan TUNÇ YÜCEL'e en samimi duygularıyla teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKINA KAVRAMSAL BAKIŞ

1. ADİL YARGILANMA HAKKI KAVRAMI.....	3
2. ULUSLARARASI BELGELERDE ADİL YARGILANMA HAKKI.....	4
3. TÜRK HUKUKUNDA ADİL YARGILANMA HAKKI.....	7
3.1. Osmanlı Devleti Döneminde Adil Yargılanma Hakkı	7
3.2. Cumhuriyet Dönemi Anayasalarında Adil Yargılanma Hakkı	8
3.3. Medeni Usul Hukunda Adil Yargılanma Hakkı ile İlgili Düzenlemeler.....	10
3.4. Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı İle İlgili Düzenlemeler.....	11
4. ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI.....	12
4.1. Mahkemeye Erişim Hakkı.....	12
4.2. Kanuni, Tarafsız ve Bağımsız Mahkemelerde Yargılanma Hakkı.....	14
4.3. Aleni Yargılanma Hakkı	19
4.4 Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı	21
4.5. Yargılamanın Makul Sürede Tamamlanması.....	24

2.BÖLÜM

MEDENİ USUL HUKUKUNDA MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

1. MAKUL SÜREDE YARGILANMA KAVRAMI, AMACI VE HUKUKİ NİTELİĞİ.....	26
2. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUATTAKİ YERİ.....	29
2.1. Uluslararası Mevzuattaki Yeri.....	29
2.2. Ulusal Mevzuattaki Yeri	33
2.2.1. Anayasa'da ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Makul Süre	33
2.2.2. Medeni Usul Hukukunda Makul Süre	36
2.2.2.1. Genel Olarak.....	36
2.2.2.2. Makul Süre İle Bağlantılı İlkeler	36
2.2.2.2.1. Usul Ekonomisi	36
2.2.2.2.2. Hukuki Dinlenilme Hakkı	39
2.2.2.2.3. Teksif İlkesi	40
2.2.2.2.4. Tasarruf İlkesi	41
2.2.2.2.5. Taraflarca Getirilme İlkesi	42
2.2.2.2.6. Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi	42
2.2.2.2.7. Yargılamanın Hakim Tarafından Yürütülmesi	42
2.2.2.3. Medeni Usul Hukukundaki Sürelerin Makul Süre Açısından Değerlendirilmesi	43
2.2.2.3.1. Kanunun Belirlediği Süreler	44
2.2.2.3.1.1. Mahkemeler İçin Belirlenmiş Süreler	44
2.2.2.3.1.2. Taraflar İçin Getirilmiş Süreler	45
2.2.2.3.2. Hakimin Tayin Ettiği Süreler	46
2.2.2.3.2.1. Kesin Olmayan Süre	47
2.2.2.3.2.2. Kesin Süre	47

3. MAKUL SÜRENİN HESAPLANMASI.....	50
3.1. Sürenin Başlangıcı.....	50
3.2. Sürenin Sonu	51
3.3. Makul Sürenin Hesaplanmasında Dikkate Alınan Kriterler.....	52
3.3.1. Davanın Karmaşıklığı.....	53
3.3.2. Başvurucunun Tutumu	56
3.3.3. Yetkili Makamların Tutumu.....	59

3. BÖLÜM

HUKUK MAHKEMELERİNDE DAVALARIN MAKUL SÜRE ZARFINDA SONUÇLANMAMA NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. MAHKEME TEŞKİLATI SORUNLARININ YARGILAMAYA ETKİSİ.....	63
2. HUKUK EĞİTİMİ VE MAKUL SÜRE İLİŞKİSİ.....	68
3. MAKUL SÜREDE YARGILANMADA HAKİM FAKTÖRÜ	69
4. MAKUL SÜREDE YARGILANMADA ADLİYE PERSONELİNİN ETKİSİ.....	74
5. İŞ YOĞUNLUĞUNUN YARGILAMA SÜRESİNE ETKİSİ.....	75
6. YARGILAMANIN HIZLANMASINDA TARAFLARIN VEYA TARAF VEKİLLERİNİN ETKİSİ	79
7. TEBLİGAT VE MAKUL SÜRE	82
8. BİLİRKİŞİLİK UYGULAMASININ MAKUL SÜREDE YARGILANMAYA ETKİSİ.....	85
9. ADLİ TATİLİN MAKUL SÜREDE YARGILANMAYA ETKİSİ	88
10. YARGIDA HEDEF SÜRE UYGULAMASININ MAKUL SÜREDE YARGILANMAYA ETKİSİ.....	89
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ.....	105

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
ABD	: Ankara Barosu Dergisi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AY	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
B. No	: Başvuru Numarası
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
c.	: Cümle
CMK	: Ceza Muhakemeleri Kanunu
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
E.	: Esas
Ed.	: Editör
f.	: Fıkra
HD	: Hukuk Dairesi
HGK	: Hukuk Genel Kurulu
HMK	: 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HPD	: Hukuki Perspektif Dergisi
HSK	: Hakimler Savcılar Kurulu
HUMK	: 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
K.	: Karar
KEP	: Kayıtlı elektronik posta
m	: Madde

MİHDER : Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi
par. : Paragraf
S. : Sayı
s. : Sayfa
SÜHFD : Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
T. : Tarih
TBB : Türkiye Barolar Birliği
TTK : 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu
UYAP : Ulusal Yargı Ağı Projesi
v.b : Ve benzeri
v.d : Ve devamı
Yön. : Yönetmelik

GİRİŞ

Adil yargılanma hakkı Anayasamızın 36. maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinde düzenlenmiştir. Adil yargılanma hakkı, yargılamanın kanunla kurulan bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde, makul sürede, aleni ve hakkaniyete uygun olarak yapılmasıdır¹.

Adil yargılanma hakkının unsurlarından olan makul sürede yargılanma hakkı, yargılamanın yargılama kurallarına riayet edilerek, somut davanın niteliğine uygun düşecek bir süre içerisinde bitirilmesidir. Yargılamaların uzaması, sürüncemede kalması insanların yargıya olan inancını ve güvenini zedeleyen bir durumdur. Öyle ki; yargılama sonunda verilen hüküm adil olsa dahi makul süre içerisinde bitirilmeyen bir yargılama var ise makul sürede yargılanma hakkı ve dolayısıyla adil yargılanma hakkı ihlal edilmiş olur.

Adil yargılanma ve yargılamaların makul sürede bitirilmesini talep etme hakkı tüm yargı alanlarında geçerlidir. Diğer yargı çeşitleri açısından olduğu gibi, hukuk yargısının da etkinliğinden söz edilebilmesi için, yargılamanın basit, olabildiğince hızlı ve mümkün olan en az giderle yürütülmesi gerekir². Çalışmamızda hukuk yargılamalarının makul sürede tamamlanmamasının nedenleri ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ortaya koyulmuştur.

Tezin birinci bölümünde adil yargılanma hakkı, bu hakkın hukuki metinlerde görünümü ve adil yargılanma hakkının unsurları incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde medeni usul hukukunda süre kavramı ve sürelerle bağlanan hukuki sonuçlar, makul süre kavramı, makul sürenin belirlenmesinde dikkate alınan kriterler, makul süre kavramını örnekleyen Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları eşliğinde anlatılmıştır.

¹ İNCEOĞLU, Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı: Kamu ve Özel Hukuk Anlamında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler 4. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2013 s. 209

² TANRIVER, Süha, "Hukuk Yargılamasında Etkinliğin Sağlanması İçin Alınması Gereken Önlemler Üzerine", AÜHFİD, C. 1 S.1, 2000, s. 67

Tezin üçüncü bölümünde ülkemizde hukuk davalarının uzama sebepleri ve her bir sebebe yönelik alınabilecek tedbirler incelenmiştir.

1.BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKINA KAVRAMSAL BAKIŞ

1. ADİL YARGILANMA HAKKI KAVRAMI

Adalet en temel anlamda haklı ve haksızı ayırt edip hakkı olana hakkını teslim etmektir. Adalet kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme”³ şeklinde tanımlanmıştır. Adil yargılanma hakkı, yargılamaya ilişkin usul kurallarını ortaya koyup, tarafsız bir yargılama ile adil bir karara varmayı teminat altına alarak hukuk devletinin temel unsurunu oluşturmaktadır⁴. Adil yargılanma hakkı, yargılamanın objektif kriterlere ve insan haklarına yakışır bir şekilde sonuçlandırılmasını güvence altına alır. Adil yargılanma hakkının etkin bir şekilde uygulanmasının kişilerin adalete, adaleti tesis için gerekli imkanları elinde bulunduran ve bu imkanları kişi ayırt etmeksizin kullanan devlete karşı güvenini ve inancını arttıracakı kanaatindeyiz.

Hukuk devleti düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan hukuki korunmayı talep hakkı ile adil yargılanma hakkı, özdeş haklar değildir. Hukuki korunmayı talep hakkı; bireylerin hak ihlallerinde yardım talep etme amacıyla bu konuda devlet tarafından yetkilendirilmiş makamlara başvurabilmesidir⁵. Hukuki korunma talebi, yargı organlarına başvuru ve bu başvurunun sonuçlandırılmasıyla ilgilidir; hukuki korunma talebini yerine getirmekle devlet görevlidir ve devlet bu görevini, mahkemeler vasıtasıyla yerine getirir. Hukuki korunmayı isteme hakkı yalnızca yargılama sonucunda kendi lehine karar verilmesini isteyen kişiye aittir⁶. Oysaki adil yargılanma hakkı, davanın her iki tarafını da kapsamaktadır⁷. Adil yargılanma hakkı yargılamada yer alan her iki tarafı da kuşatması gereken bir haktır.

³ Erişim, www.tdk.gov.tr, 01.10.2018

⁴ İNCEOĞLU, s. 209

⁵ PEKCANITEZ, Hakan, Medeni Usul Hukuku, PEKCANITEZ, Hakan /ÖZEKES, Muhammet/AKKAN, Mine/TAŞ KORKMAZ, Hülya (Ed), Medeni Usul Hukuku, C.1, 15. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 13

⁶ TANRIVER, Süha, Medeni Usul Hukuku, C.1, Ankara, Yetkin Yayınları, 2018, s. 404

⁷ PEKCANITEZ, Hakan, "Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı", İzmir Barosu Dergisi, 1997, S.2, s. 35

Adil yargılanma hakkı;“*Davanın tarafları arasında fiili ve hukuki bir ayrıma yer verilmeden iddia ve savunmaların eşit ölçülerde, karşılıklı olarak yapıldığı dürüst bir muhakeme,*⁸ *kanuni, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme karşısında, aleni, makul sürede yargılanma*⁹ *olarak tanımlanmaktadır*”. Adil yargılanma hakkının tesisi ile kişilerin uyuşmazlıklarını çözüme kavuşturacak makamlara duydukları güveni ve yapılan yargılama sonucundaki hükme gösterilen rızayı en üst seviyeye çıkaracaktır.

Adil yargılanma hakkı, devletin yargı görevi ile kendisinin sınırlandırılması manasına gelir ve bu şekilde yargılamanın dürüst bir biçimde gerçekleştirilmesi hedeflenir. Adil yargılanma hakkı ile yargılamaya katılanların obje haline gelmesinin önüne geçilir ve bu şekilde onların yargılamanın seyrine ve yargılamanın sonucuna etkili olmaları sağlanır. Adil yargılanma hakkı, yargılama sırasında gerçekleşebilecek insan hakları ihlallerinin önüne geçmede emniyet kemeri işlevi görür¹⁰.

Kişiler, uyuşmazlıkların adil bir yargılama ile sonuca bağlamasını devletten yani mahkemelerden (adli makamlardan) talep ederler. Adil yargılanma hakkının yerine getirilmesi bağlamında yükümlü devlettir. Devlet, bizzat hak alma (ihkak-ı hak) yasağı sebebiyle, bireylerin sübjektif haklarının etkin bir şekilde gerçekleştirmesini sağlamakla görevlidir¹¹.

2.ULUSLARARASI BELGELERDE ADİL YARGILANMA HAKKI

Adil yargılanma hakkı günümüze kadar pek çok farklı belgede yer almıştır. Adil yargılanma hakkı, insan haklarına ilişkin temel belgelerde düzenlenen hakların başında gelmektedir. Magna Carta Libertatum’dan 04.07.1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin ve Amerikan Anayasasının esas aldığı Virjinya Haklar Bildirisi’ne, 1789 Fransız İhtilali ile meydana gelen ve Fransız Anayasası’nın temelini oluşturan İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’nden, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 48 devlet tarafından kabul edilerek Birleşmiş Milletler (BM)

⁸ AKTEPE ARTIK, Sezin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, s.31

⁹ ÖZEKES, Muhammed, Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003 s.57

¹⁰ PEKCANITEZ, Adil Yargılanma Hakkı, s.55

¹¹ AKKAN, Mine, "Medeni Usul Hukukunda Etkin Hukuki Koruma", MİHDER, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınları, 2007, S.1, s. 49

Genel Kurulunda ilan edilmiş olan ve insan haklarının tanınması konusunda ilk çağdaş belge olan BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne kadar birçok belgede adil yargılanma hakkının unsurları ile karşılaşmak olanaklıdır¹². Örneğin; Magna Carta Libertatum'un 39. Bölümünde *“Hiçbir özgür kişi, ülkenin yasaları ya da kendi eşitlerinin hukuka uygun kararı bulunmadıkça, yakalanmayacak, hapsedilmeyecek, mallarından ya da yasal haklarından yoksun bırakılmayacak ya da sürgüne gönderilmeyecek yahut herhangi bir biçimde kötü muamele görmeyecektir ve ne biz onun üzerine gideceğiz, ne de onun üzerine birilerini göndereceğiz.”* 40. Bölümünde *“Hakkı ya da adaleti hiç kimseye satmayacak, kimse için reddetmeyecek ya da geciktirmeyeceğiz.”* düzenlemeleri ile adil yargılanma hakkı düzenlenmiştir¹³. Kişi özgürlüğü ve güvenliğinin korunmasıyla ilgili hükümlere yer veren, 26 Mayıs 1679 tarihinde İngiltere'de çıkarılan Habeas Corpus Act yasası kişi özgürlüğünün mahkeme hükmü olmaksızın ihlali durumunda, ihlali yapanların cezalandırılacağını, tutuklu yargılamalarda yargılamanın kısa bir süre içerisinde bitirilmesini öngören düzenlemelere yer vermiştir¹⁴.

İngiltere'den sonra Amerika'da da 1776 yılına Virginia İnsan Hakları Bildirgesinde *“Tüm ciddi yolsuzluk ve suç hallerinde, herkes kendisi hakkında yapılan suçlamanın gerekçesini ve niteliğini sormak, suçlamayı yapanlarla, tanıklarla yüzleşmek, kendi lehine olan delilleri göstermek, kendisi hakkında oybirliğiyle karar verilmedikçe suçlu sayılmayacağı, tarafsız bir jüri önünde, hızla yargılanmak hakkına sahiptir. Hiç kimse kendi aleyhine delil göstermeye zorlanamaz. Ülkenin bu konuda bir yasası ya da kendisine eşit kişilerin bir kararı olmadıkça kimsenin özgürlüğü elinden alınamaz.”*¹⁵ hükmüne yer verilmiştir. Günümüzde de geçerliliğini koruyan adil yargılanma hakkının unsurlarına değinilmiştir.

¹² BÜYÜKALP, A.İpek Sarıöz, AİHS ve AİHM Kararlarının da İncelenmesi Suretiyle Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Usul Hukuku Üzerindeki Etkileri, 1. Baskı, İstanbul, On iki levha Yayınları, Mayıs 2018, s. 19

¹³ KAŞIKARA, Serhat, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s 35

¹⁴ ÇEÇEN, Anıl, İnsan Hakları Rehberi, 1. Baskı, Ankara, Bilim Yayınevi, 1999, s. 17

¹⁵ KAŞIKARA, s. 40

1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin 9. maddesinde tutuklamanın kanuni olması, suç ve cezalarda kanunilik, masumiyet karinesi ilkeleri düzenlenmiştir¹⁶.

BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 10. ve 11. maddelerinde kişilerin tüm hak ve yükümlülüklerini kapsayacak şekilde geniş, ancak fazla detaya girmeyen sade bir anlatımla adil yargılanma hakkının unsurlarına yer verilmiştir. Türkiye'de, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 06.04.1949 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla benimsenerek 27.05.1949 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir¹⁷.

Avrupa Konseyi tarafından 04.11.1950 tarihinde imzalanan ve 03.09.1952 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), kavram olarak adil yargılanma hakkından bahseden ilk ve en önemli uluslararası belgedir¹⁸. Türkiye AİHS'yi 18.05.1954 tarihinde kabul etmiştir. Sözleşme değişik tarihlerde çıkarılan protokollerle genişletilmiştir¹⁹. Sözleşmenin 6.maddesi, adil yargılanma kavramına açık ve net olarak yer veren ilk belgedir²⁰. AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrası ile kişilerin hem medeni hem cezai muhakemesindeki hakları düzenlenmiştir. Maddenin ikinci ve üçüncü bölümleri ise ceza hukukuna ilişkin düzenlemeler içermektedir²¹. AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında adil yargılanma hakkı öğeleriyle açıklanmıştır; *"Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar aleni olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemeye bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere*

¹⁶ KAŞIKARA, s. 43

¹⁷ *"Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakkaniyetli ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır."* BÜYÜKALP, s. 20; KAŞIKARA, s. 47

¹⁸ BÜYÜKALP, s. 20

¹⁹ KAŞIKARA, s. 51

²⁰ ÇELİK, Adem, Adil Yargılanma Hakkı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2007, s. 30

²¹ ALTIPARMAK, Cüneyd, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları", TBB Dergisi, S. 63, 2006, s. 244

kapatılabilir." Sözleşme adil yargılanma hakkı başlığı altında bu hakkın olmazsa olmazları olarak bağımsız, tarafsız mahkemede, aleni olarak, makul süre içerisinde yargılamayı öngörmüş ayrıca herkese dava açma, mahkemeye erişme hakkı vermiştir.

23 Mart 1976 tarihli BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 14. maddesinde adil yargılanma hakkı ve unsurlarına yer verilmiştir²².

Hukuk tarihi boyunca yargılamaya ilişkin düzenlemeler çok eski tarihlerde özellikle ilk olarak ceza yargılamasına ilişkin hükümlerle başlamıştır. İlerleyen zamanlarda medeni hak ve yükümlülükleri de içerecek şekilde adil yargılanma hakkı kavramı altında zenginleşerek bugünkü halini almıştır.

3.TÜRK HUKUKUNDA ADİL YARGILANMA HAKKI

3.1. Osmanlı Devleti Döneminde Adil Yargılanma Hakkı

Osmanlı Devleti, İslam dininin egemen olduğu bir devlet olduğu için bu dönemde İslam hukuku kuralları uygulanmıştır. İslam hukukunda yargılamanın amacı insanlar arasında çekişmeli konuları sonuca bağlamak ve haklı olana hakkını teslim etmek olarak kabul edilmektedir²³. İslam hukukunda kadıların, tarafsız ve adil karar verilmesine yönelik bazı önlemler vardır. Bunlardan ilki, tarafsızlığa engel olabilecek durumlarda kadının uyuşmazlık hakkında hüküm vermesinin yasaklanmış olmasıdır. Kadıların, üst ve alt soyu, akraba, ortak, eş, hasım gibi tarafsız kalamayacağından endişe edilen şahısların davalarına bakmaları yasaktır²⁴. İslam hukuku kişilerin çıkarları ile kamu menfaati arasında dengeyi sağlamıştır. Suçtan zarar gören kişiye şikayet hakkı tanınırken, suç isnat edilen kişi için de suç işlediğine dair güçlü deliller olmadan özgürlüğünün kısıtlanmaması öngörülerek iki taraf arasında denge

²² *"Herkes mahkemeler ve yargı yerleri önünde eşittir. Herkes hakkındaki bir suç isnadının veya hak ve yükümlülükleri ilgili bir hukuki uyuşmazlığın karara bağlanmasında, hukuken kurulmuş, yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir."* BÜYÜKALP, s.23

²³ AVCI, Mustafa, "Mecelleye Göre Hakimin Nitelikleri ve Yargılama Etiği", TAAD, S. 27, Temmuz 2016, s. 35

²⁴ TOPUZ, Gökçen/KONAN, Belkıs, "Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hakimin Tarafsızlığı", AÜHFD, C.66, S.4, 2017, s.769

sağlanmışır²⁵. Adil yargılanma hakkının öğeleri arasında yer alan makul sürede yargılanma hakkıyla bağlantılı olarak; İslam hukukunda hüküm sebepleri mevcutsa, hakimin, hükmün verilmesini erteleyemeyeceği, mazeretsiz olarak davayı geciktiremeyeceği, tatil günleri ve dinlenme süreleri dışında duruşmaya ara veremeyeceği kabul edilmiştir²⁶.

Osmanlı Devleti 1839 tarihinde yayınladığı Tanzimat Fermanında "*Kimseye, hakkında açıkça yargılama yapılmaksızın gizli veya açık idam ve ceza uygulanmayacak.*"²⁷ hükmüne yer vererek aleni yargılama ilkesini kabul ettiğini göstermiştir. 1856 yılında çıkarılan Islahat Fermanında, Tanzimat Fermanı ile getirilen güvenceler; can, mal, ırz ve namusa dokunulmaması, yargılamasız ceza olmaz ilkelerinin korunması yanında müsadere yasağı açıkça konmakta, eziyet ve işkencenin önleneneğine ilişkin hükümlere yer verilmektedir²⁸. 1875 tarihli Adalet Fermanı ile hakimlere azledilemezlik, yer değıştirememe, emeklilik gibi haklar verilmesi adil yargılanma hakkı açısından oldukça önemlidir²⁹. 1876 Tarihli Kanun-i Esasinin 81 ve devamı maddelerinde hakimlerin azlolunamayacağını ve mahkemelerde yargılamaların aleni olacağını, herkesin mahkeme huzurunda hakkını aramak için gerekli gördüğü yasal yolları kullanabileceğini, mahkemelere herhangi bir müdahalede bulunulamayacağını öngörmektedir³⁰. Her ne kadar Kanun-i Esasi ile önemli yenilikler getirilmiş ise de ilanından bir sene sonra hükümleri askıya alınarak otuz iki yıl boyunca uygulanmamıştır³¹.

3.2. Cumhuriyet Dönemi Anayasalarında Adil Yargılanma Hakkı

1924 Anayasasının 53 ve devamı maddelerinde adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemelerin kanunla kurulacağı, hakimlere hiç bir şekilde müdahale edilemeyeceği, hakimlerin önceden kanunla belirlenen şartlar dışında azledilemeyeceği, yargılamaların aleni olacağı, herkesin savunma hakkının olacağı

²⁵ AVCI, Mustafa, "Ceza Yargılaması Hukuku Tarihimizde Koruma Tedbirlerinden Tutuklama", (Erişim) <http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/cezayargilamasi.htm>, 16.11.2018

²⁶ KAŞIKARA, s. 56

²⁷ AKILLIOĞLU, Tekin, İnsan Hakları, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s.126

²⁸ KONAN, Belkıs, "İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Genel Bakış", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.15, S.4, 2011, s.276

²⁹ AKILLIOĞLU, s. 128

³⁰ KAŞIKARA, s. 58

³¹ KAŞIKARA, s. 59

düzenlemelerine yer vermiştir³². 1961 Anayasası ile mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlik teminatı, alenilik ilkesi, Anayasa Mahkemesi kurumları düzenlenmiştir³³.

1982 Anayasasının 19. maddesi ile yargılamaların makul süre içerisinde tamamlanması düzenlenmiştir. 2001 Anayasa değişikliği ile adil yargılanma hakkı Anayasanın bir maddesi haline getirilmiştir³⁴. Anayasanın 36. maddesi ile adil yargılanma hakkının herkes için geçerli olan bir hak olduğu belirtilmiştir. Anayasanın 90.maddesi *“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”* hükmüne yer vermiştir. AİHS'nin 6. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkı ve ögeleri mevzuatımızda kanun hükmünde kabul edilmekte ve uygulanmaktadır.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un³⁵ 45. maddesi ile kabul edilmiştir³⁶. Anayasa Mahkemesi, makul sürede ve aleni surette yargılanma haklarının yanında silahların eşitliği, çelişmeli yargılama ilkelerini, hakkaniyete uygun yargılama, avukatla temsil edilebilme hakkı, tercümandan faydalanma hakkı, kanun yoluna başvurma hakkı ile gerekçeli karar hakkını adil yargılanma kavramı kapsamında değerlendirmiştir³⁷. Adil yargılanma hakkının hukuk sistemimizdeki gelişimi uluslararası hukuk sistemi ile paralellik göstererek bugünkü halini almıştır.

³² ERDOĞAN, Gülnur, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s. 24

³³ KAŞIKARA, s. 64

³⁴ İNCEOĞLU, s. 214

³⁵ RG, 03.04.2011, S. 27894

³⁶ *“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.”*

³⁷ BÜYÜKALP, s.55

3.3. Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı ile İlgili Düzenlemeler

Adil yargılanma hakkı evrensel ve anayasal temel bir yapıyı içermektedir³⁸. Anayasa dışında Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda³⁹ (HMK) adil yargılanma hakkı ve unsurlarını içeren düzenlemelere yer verilmiştir. Adil yargılanma hakkının unsurları; yasal, bağımsız, tarafsız bir mahkeme tarafından, makul süre içinde, aleni şekilde, hakkaniyete uygun biçimde yargılanmadır⁴⁰.

Medeni yargıda hakimlerin tarafsızlığını sağlayabilmek için, hakimin yasaklılığı (HMK m. 34-35) ve hakimin reddi (HMK m. 36) düzenlemeleri öngörülmüştür. Bununla birlikte, davaya bakması yasaklı olan hakim tarafından dava hakkında hüküm vermesi yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmiştir⁴¹. (HMKm. 375/1)

Medeni yargıda yargılamaların makul sürede bitirilebilmesinin sağlanması için usul ekonomisi ilkesi öngörülmüştür. (HMK m. 30) Usul ekonomisi ilkesi, objektif hukukun en az masraf ile makul süre içinde ve imkanlar ölçüsünde az emek harcanarak uygulanmasıdır⁴².

Medeni yargıda duruşmaların ve kararların bildirilmesinin aleni olması ilkesine yer verilmiştir. (HMK m. 28) Alenilik, duruşmalara yargılama ile ilgili olsun veya olmasın herkesin katılabilmesi anlamına gelir⁴³. Aleniyet ilkesi kamuoyunun adli olaylar hakkında bilgi sahibi olmasını, yargılamanın şeffaflaşmasını, mahkemeler ile halk arasında ilişki kurulmasını sağlar⁴⁴.

HMK'nın 27. maddesinde *"Davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri; kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahiptirler. Bu hak; yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmasını, açıklama ve ispat hakkını, mahkemenin açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararın somut ve açık*

³⁸ ULUKAPI, Ömer, Medeni Usul Hukuku, 3.Baskı, Konya, Mimoza Yayınevi, 2015, s.131

³⁹ RG, 04.02.2011, S. 27836

⁴⁰ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 847

⁴¹ TANRIVER, Süha, Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, TBB Dergisi, Sayı 53, 2004, s. 198

⁴² RÜZGARESEN, Cumhuriyet, Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, 1. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 40

⁴³ PEKCANITEZ, Hakan, Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi, Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı, Ankara, TBB Yayını, 1999, s. 650

⁴⁴ KURT KONCA, Nesibe, Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi, Ankara, Babil Yayınları, 2009, s. 23

olarak gerekçelendirilmesini içerir." hükmü ile açıklama, bilgi alma ve ispat hakkını, gerekçeli karar hakkını taraflara vermiştir. Adil yargılanma hakkı ile hukuki dinlenilme hakkı birbiri ile bağlantılı haklardır. Yargılama taraflarının, yargılamada şeklen yer almaları dışında, yargılama hakkında bilgi sahibi olmaları, açıklama ve ispat haklarını tam olarak kullanmaları adil yargılanma hakkı ve hukuki dinlenilme hakkının zorunlu bir sonucudur⁴⁵. Hukuki dinlenilme hakkı olmadan adil bir yargılanmadan bahsedilemez. Adil yargılanma hakkı, hukuki dinlenilme hakkından daha geniştir, onu içine alan bir haktır⁴⁶.

Adil yargılanma hakkı davacı ve davalıya eşitlik temelinde aktif biçimde yargılamaya katılarak iddia ve savunmalarda bulunabilme ve bunun sonucu olarak mahkemenin vereceği karara etki edebilme imkanı tanır. Bu kapsamda, silahların eşitliği ilkesi adil yargılanma hakkından ayrı düşünülemez⁴⁷. Silahların eşitliği ilkesi tarafların yargılama süresince mahkeme önünde eşit hak ve yükümlülüğü sahip olmasını, tarafların yargılamayı eşit silahlarla sürdürmesini öngörür⁴⁸. Kesin süreyi elinde olmayan sebeplerle kaçırarak tarafın eski hale getirmeye başvurabilmesi (HMK m. 95), duruşmaya katılan taraflara tanıklara soru sorma imkanının verilmesi (HMK m. 152), tarafların dosya inceleme olanağına sahip olması (HMK m.161) hukuk muhakemeleri kanununda silahların eşitliği ilkesinin yansımalarına örneklerdir⁴⁹.

3.4. Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı İle İlgili Düzenlemeler

AİHS’de yer alan adil yargılanma hakkı hem medeni yargıdan kaynaklanan uyuşmazlıklar için hem ceza yargılamasından kaynaklanan uyuşmazlıklar için öngörülmüştür. Bunun yanında masumiyet karinesi; sanığın yargılama sonucu verilen hükmün kesinleşinceye kadar suçlu kabul edilmemesi ceza muhakemesine özgü bir ilkedir⁵⁰.

⁴⁵ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 863

⁴⁶ ERDÖNEMZ, Pekcanitez Usul, s. 846

⁴⁷ HANAĞASI, Emel, Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi, Ankara, 2016, s. 140

⁴⁸ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 854

⁴⁹ AKTEPE ARTIK, s. 358

⁵⁰ DONAY, Süheyl, İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1982, s. 111

Şüpheden sanık yararlanır ilkesi ceza yargılamasında adil yargılanma hakkı kapsamındadır. Buna göre; sanığın üzerine atılı suçun ispatlanmaması halinde yargılamanın beraatle sonlandırılması gerekmektedir⁵¹.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun⁵² (CMK) 150. maddesinde yer alan zorunlu müdafilik sistemi ile savunma hakkının etkili bir şekilde kullanılması, CMK'nın 190. maddesi ile zorunlu haller dışında duruşmanın tek celsede bitirilmesi, CMK'nın 195. maddesi ile sanık duruşmaya katılmasa bile karar verilebilecek hallerin belirtilmesi yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmasını, CMK'nın 174. maddesi ile iddianamenin iadesi sisteminin benimsenmesi ile suçun subutu ve delillerin sağlıklı bir şekilde ortaya konması ve dolayısıyla sanığın savunma hakkını etkili bir şekilde kullanmasını sağlamaya yönelik düzenlemelerdir.

4. ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI

AİHS'nin 6. maddesi ve Anayasanın 36. maddesi ile teminat altına alınan adil yargılanma hakkının dört temel unsurdan oluştuğu doktrinde kabul edilmektedir⁵³. Bu unsurlar; kanuni, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, makul bir sürede, aleni ve hakkaniyete uygun olarak yargılanmadır⁵⁴. AİHS'nin 6. maddesinde belirtilen bu unsurlar dışında, AİHM içtihatları ile mahkemeye erişim hakkı da adil yargılanma hakkının unsurları arasında kabul edilmiştir⁵⁵.

4.1. Mahkemeye Erişim Hakkı

AİHS'nin 6. maddesi ve Anayasanın 36. maddesi herkese yargı mercileri önünde hak arama, mahkemeye başvurma hakkı vermiştir. Mahkemeye başvurma hakkı, hak ihlaline maruz kalan bireylerin meydana gelen uyuşmazlıkları çözmek amacıyla yetkili makamlara başvurabilmesidir⁵⁶. Adil bir yargılamadan bahsedebilmemiz için öncelikle bir davanın bulunması şarttır. Kişilerin dava açma haklarının olmadığı

⁵¹ GÖZÜBÜYÜK Şeref / GÖLCÜKLÜ Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 10. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2013, s. 296

⁵² RG, 17.12.2004, S. 25673

⁵³ PEKCANİTEZ, Adil Yargılanma Hakkı, s. 35

⁵⁴ BÜYÜKALP, s. 59, ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 847

⁵⁵ Golder/Birleşik Krallık, T.21.2.1975, (naklen, AKTEPE ARTIK, s. 59)

⁵⁶ PEKCANİTEZ, Genel Bilgiler, s. 14

hallerde elbette adil yargılanma hakkından bahsedilemeyecektir. Mahkemeye başvurma hakkı, mutlak nitelikte olmayıp bazı sınırlamaları vardır. Devletler tarafından getirilen kısıtlamaların meşru bir hedefe yönelik olması ve kullanılan araçlarla ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir dengenin, orantılılığın bulunması mecburidir⁵⁷. Yapılan sınırlamalar hakkın özünü ortadan kaldıracak nitelikte, hakkı kullanılmaz kılacak şekilde olmamalıdır.

Yargılamanın başında harç, gider avansı alınması mahkemeye başvurma hakkının sınırlandırılması olarak değerlendirilmemelidir. Mahkemeler, kişilerin özel hukukuna ilişkin çıkarları hakkında karar vereceklerinden, bu hizmetin yerine getirilmesi için yapılan masrafların bir kısmının bu hizmetten faydalananlardan karşılanması sosyal hukuk devletinde kabul görmektedir⁵⁸. Adli yardım, ekonomik bakımından yetersiz olan kişilere, yargı organları önünde haklarını arayabilmeleri için parasal kolaylık sağlanmasıdır⁵⁹. AİHS'nin 6. maddesinde ve Anayasanın 10. maddesinde benimsenen kanun önünde eşitlik ilkesinin hayata geçirebilmesi için, kişilerin ekonomik sıkıntı yaşama korkusu olmadan haklarını arayabilmelerine olanak sağlanmalıdır⁶⁰. Şartları olmasına rağmen adli yardımdan faydalandırılmayan kişi bakımından eşitlik ilkesi zarar görmüş, hukuki korunma hakkı kısıtlanmış ve hukuki dinlenilme hakkı ihlal edilmiş olur⁶¹. Ekonomik durumu harç ve yargılama giderlerini karşılamaya yetmeyecek durumda olanlar için HMK'nın 334. maddesinde adli yardım kurumu düzenlenmiştir. Buna göre yargılama giderlerini kısmen veya tamamen karşılayamayacak olan kişiler bu durumlarını ispatlar belgelerle mahkemeye başvurduklarında ve mahkemenin adli yardım talebini kabul etmesi halinde yargılama sonuçlanıncaya kadar bu kişiler yargılama giderlerinden muaf olmaktadır. Adli yardım taleplerinde mahkeme kişinin yargılama masraflarını karşılayabilecek durumunun olup olmadığına karar verirken hakkaniyetle hareket ederek sonuca ulaşmalıdır⁶².

⁵⁷ KAŞIKARA, s. 113

⁵⁸ ATALAY, Oğuz, Pekcanitez Usul, s. 2385

⁵⁹ ATALAY, Oğuz, Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım, Ankara, 1987, s. 4

⁶⁰ ÖZEKES, Muhammet, Hukuki Dinlenilme, s. 306

⁶¹ KILINÇ, Ayşe, Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım, Ankara, Babil Yayınevi, 2013, s. 156

⁶² KILINÇ, s. 201

Bir davanın açılması veya kanun yoluna başvuru için getirilen süre sınırlamaları, hukuk güvenliği ve adaletin tesis edilmesi için gereklidir. Uzun süre önce gerçekleşmiş uyuşmazlıkların çözümü, olayın net bir şekilde ortaya konamaması, delillerin toplanmaması gibi nedenlerle zorlaşabilir ve bu durum adalete olan güveni sarsar. Bununla birlikte belirlenen sürenin, dava açmayı veya temyiz ve itiraz hakkını kullanmayı ortadan kaldıracak şekilde kısaltılmaması ve katı bir şekilde uygulanmış olmaması gerekmektedir⁶³.

İdarenin, bazı eylem ve işlemlerinin yargı organlarına başvurulamaması da mahkemeye erişim hakkına aykırılık oluşturabilmektedir. İddiaların mahkeme önüne getirilebildiği ama mahkemelerin tam bir yargısal yetkisinin olmadığı durumlarda, örneğin, uyuşmazlık hakkında yalnızca devlet tarafından karar verilebilmesi, ayrıca mahkemeler tarafından yargısal denetiminin yapılamaması durumu; mahkemeye başvurma hakkının ihlalidir⁶⁴.

4.2. Kanuni, Tarafsız ve Bağımsız Mahkemelerde Yargılanma Hakkı

Mahkemeye erişim hakkının etkili olarak kullanılabilmesi için kişilerin uyuşmazlıklarının çözümü için başvurdukları makamların kanuni, bağımsız ve tarafsız olması adil yargılanma hakkının gereğidir⁶⁵. Zira, kanunla kurulmuş olmayan, bağımsızlığı ya da tarafsızlığı konusunda şüpheler bulunan bir yargı organının mahkeme ve bu yargı organı nezdinde yürütülen faaliyetin yargılama sıfatı bile taşımayacağı gerçeği karşısında, adil olması zaten beklenemez. Dolayısıyla kanuni, bağımsız ve tarafsız mahkeme unsuru, gerçek anlamda bir yargılamadan bahsedebilmek için olmazsa olmaz bir zorunluluk ve adil yargılanmanın başlangıç noktasıdır⁶⁶.

"Mahkeme kendi yetki alanına giren konularda hukuk normları ve önceden belirlenmiş usullere göre, uyuşmazlığı karara bağlamak üzere kurulmuş, yargısal görevleri yerine getiren bir organdır"⁶⁷. AİHS'nin 6. maddesinde yer alan mahkeme

⁶³ İNCEOĞLU, s. 217

⁶⁴ İNCEOĞLU, s. 218

⁶⁵ AKKAN, s. 36

⁶⁶ BÜYÜKALP, s. 61; GÖZÜBÜYÜK / GÖLCÜKLÜ, s. 279

⁶⁷ Uluslararası Af Örgütü, "Adil Yargılanma Hakkı", çeviren: Ahmet Tamer/Erol Kaplan, 1. Baskı, İstanbul, 2000, s. 157

kavramı, yasayla kurulan, yürütme organı ve taraflar önünde tarafsız ve bağımsız olan, yargılama teminatı olan makamı ifade eder⁶⁸. Sadece görüş veren makamlar, mahkeme olarak nitelendirilmez⁶⁹.

*“Mahkemelerin kuruluşları, yargılama alanları ve takip edeceği yargılama usulünün, yasama organı tarafından uyumsuzluk ortaya çıkmadan önce belirlenmiş olmasına mahkemelerin kanuniliği denir.”*⁷⁰ Yargılamaya konu olaydan sonra kurulmuş mahkeme kanuni mahkeme olarak kabul edilemeyeceği gibi bu mahkemede yapılan yargılamada adil yargılanma olarak kabul edilemez⁷¹. Tabii hâkim ilkesi, bir dava hakkında karar verecek olan hakimin, o dava açılmadan önce kanunen belli olmasını öngören ilkedir⁷².

Mahkemelerin bağımsızlığı, her hangi bir kişi veya kurumdan talimat almadan, yasama organının, yürütmenin ve dış etkenlerin baskısı altında kalmadan yargılama yapması, tarafsızlık ise hakimin yargılama yaparken taraf tutmaması, taraflara karşı objektif olması ve kişiliğini bir kenara koyabilmesi demektir⁷³. Mahkemelerin bağımsız olduğunun kabulü için; mahkemenin oluşum biçiminin bağımsız olduğuna dair bir kanaat uyandırması ve yargılamanın yapıldığı mahkemenin yargılama faaliyetini bağımsız bir biçimde yerine getirmesi gerekmektedir⁷⁴. Özellikle son yıllarda mahkemelerin gerek görsel ve yazılı, gerek sosyal medyaya taşınan davalarla ilgili baskı altına alındıkları ve bu şekilde, hukukun çizdiği sınırlar dahilinde dahi olsa, hem hukuki hem de vicdani kanaatlerinin değiştirilmeye çalışıldığı düşünüldüğünde, yargı bağımsızlığının ne denli geniş bir alanı kapsadığı daha net görülmektedir⁷⁵.

Mahkemelerin bağımsızlığı dışında mahkemede çalışan hakimlerin de bağımsız olması gerekir. Hakimlerin yürütme ve yasamaya bağlı olmadan, bu organlardan

⁶⁸ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 847

⁶⁹ TANRIVER, Usul, s. 406

⁷⁰ PEKCANITEZ, Adil Yargılanma Hakkı, s. 40

⁷¹ Anayasanın 37. maddesinde *“Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.”* hükmü ile tabii hakim ilkesi benimsenmiştir.

⁷² ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 848

⁷³ İNCEOĞLU, s. 226

⁷⁴ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 849

⁷⁵ BÜYÜKALP, s. 63, KAŞIKARA, s. 138

emir, talimat veya tavsiye almadan yargılama yapabilmelerine hakimlerin bağımsızlığı denir⁷⁶. Anayasanın 138. maddesine göre, “Hiçbir organ, makam, merci veya kişi yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz.” Anayasanın 59. maddesine göre, “Görülmekte olan bir dava ile ilgili TBMM’de yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz ve herhangi bir beyanda bulunulamaz. Hakimlerin tayin, nakil, terfi, izin gibi özlük işlerinde karar verme yetkisi Hakimler ve Savcılar Kuruluna aittir.”⁷⁷ Hakimler yargılama faaliyeti sırasında uyuşmazlıkları çözerken tarafların iddiaları, bu iddiaların hukuki niteliği gereği uygulanması gereken kanun ve diğer ilgili mevzuatı tespit ederek kararlarını vermelidirler. Yargılama sırasında hakimlere hiçbir kimse tarafından baskı yapılmaması, emir ve talimat verilmemesi hukuk devletinin gereğidir⁷⁸.

Hakimlerin bağımsızlıklarının sağlanabilmesi için diğer kamu görevlilerinden farklı olarak hakimlere hakimlik teminatı getirilmiştir⁷⁹. Hakimlik teminatı, hakimlerin kararlarını güven ve tarafsızlık içinde verebilmelerini sağlamak amacıyla getirilmiş imtiyazlardır⁸⁰. Hakimlik teminatı hakimlerin her tür baskıdan ve etkiden uzak biçimde karar verebilmelerinin güvencesidir. Hakimlerin görevlerini yerine getirirken bağımsız olmaları, diğer kamu çalışanlarından farklı bir konumda bulunmalarının sebebi yargılama faaliyetini yerine getirmelerindedir. Bu sebeple, hakimler yargısal görevlerinden idari göreve yalnızca kendi onayları ile atanabilmektedirler⁸¹. “Hakimler kendileri istemedikçe emekliye sevk olunamazlar. Bir mahkemenin ya da kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından mahrum bırakılamazlar.” (AY. m. 139/1)

Anayasanın 138. maddesine göre, “Hakimler, Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler.” Tarafsızlık ve bağımsızlık birlikte

⁷⁶ KURU, Baki, Hakim ve Savcıların Bağımsızlığı ve Teminatı, Ankara, 1966, s. 53

⁷⁷ ULUKAPI, s. 132

⁷⁸ KAŞIKARA, s. 138

⁷⁹ ÜSTÜNDAĞ, Saim, Medeni Yargılama Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 7. Baskı, C. 1-2, İstanbul, 2000, s. 109

⁸⁰ KURU, Baki / ARSLAN, Ramazan / YILMAZ, Ejder, Medeni Usul Hukuku, Değiştirilmiş 20. Baskı, Ankara, 2009, s. 97

⁸¹ AYM, T. 27.04.1993, E. 1992/37, K. 1993/18, (Erişim) www.anayasa.gov.tr, 26.11.2018

birbirini tamamlayan iki unsurdur⁸². Hakimin tarafsızlığı, adil yargılanma hakkının bir unsuru ve aynı zamanda işleyen bir yargı sisteminin güvencesidir⁸³. Hakim yargılama faaliyetini yerine getirirken; dini, siyasi, kültürel değer yargılarından ve nefret, düşmanlık gibi kişisel hislerden uzaklaşmalı, yalnızca somut olay yönünden değerlendirme yaparak sonuca ulaşmalıdır⁸⁴.

AİHM, hakimlerin tarafsızlığını, subjektif tarafsızlık ve objektif tarafsızlık şeklinde ikiye ayırarak incelemektedir⁸⁵.

Objektif tarafsızlığın kriterleri, kurumsal alanda ve anayasal ve yasal düzenlemeler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Yargılama organının bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanması açısından yürütme ve yargılamanın ayrılığı, yargılamanın yürütme organına karşı bağımsızlığı çok önemlidir. Eğer hükümet ya da idari organlar, hakimlerin görevine son verebiliyorlarsa, bu noktada kurumsal açıdan tarafsızlıkları yok demektir⁸⁶.

Hakimlerin subjektif tarafsızlığı hakimlerin birey olarak yargılamaların taraflarına eşit mesafede olmasını, hiçbir tarafa yakın olmamasını ve önyargılı olmamasını ifade eder⁸⁷.

HMK'da hakimin tarafsızlığı konusunda güvence sağlanmasına yönelik olarak hakimin davayı bakmaktan yasaklılığı (HMK m. 34-35) ve hakimin reddi (HMK m. 36-44) hükümlerine yer verilmiştir. HMK'da düzenlenen hakimin davaya bakamayacağı yasaklılık halleri, kanunda tek tek sayılmak suretiyle belirtilirken,

⁸² İNCEOĞLU, s. 237

⁸³ AKKAN, Mine, Pekcanitez Usul, s.372

⁸⁴ ÖZEKES, Muhammet, "Ülkemizde Hukukun Vicdan ve Ahlak Sorunu", EBD, 2005, s. 1

⁸⁵ "tarafsızlık, önyargılı olmamak ve bitaraf bulunmak anlamına gelmekle birlikte, bunun 6. madde anlamında var olup olmadığı çeşitli yöntemlerle sınanabilir. Bu bağlamda, belirli bir davada, davayı gören hâkimin şahsi hükmünün değerlendirilmesine ilişkin subjektif yaklaşımla, herhangi bir meşru kuşkuyu bertaraf edebilecek yeterli teminatın kendisine sunulup sunulmadığını belirleyen objektif yaklaşım arasında bir ayırım yapılabilir." Piersak/Belçika Kararı, T. 01.10.1982, (naklen, AKTEPE ARTIK, s. 216)

⁸⁶ KAŞIKARA, s. 142

⁸⁷ DURSUN, Hasan, Nasıl Bir Yargı Reformu, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, s. 33

hakimin reddi halleri örnekleyici olarak belirtilmiştir⁸⁸. Hakimin reddi kurumunun işleyebilmesi için bu sebeplerin ileri sürülmesi gerekmektedir⁸⁹.

HMK 28 şu şekildedir, “*Hakim, kendisine ait olan veya doğrudan doğruya ya da dolayısıyla ilgili olduğu davada, aralarında evlilik bağı kalksa bile eşinin davasında, kendisi veya eşinin altsoy veya üstsoyunun davasında, kendisi ile arasında evlatlık bağı bulunanın davasında, üçüncü derece de dahil olmak üzere kan veya kendisini oluşturan evlilik bağı kalksa dahi kayın hısımlığı bulunanların davasında ,nişanlısının davasında, iki taraftan birinin vekili, vasisi, kayyımı veya yasal danışmanı sıfatıyla hareket ettiği davada görev alamaz.*” Maddede belirtilen hakim kavramı uyuşmazlığın görüldüğü mahkemede görevli olan belli bir hakim (kişi) anlamındadır. Bir mahkemenin yasaklı olması mümkün değildir⁹⁰. Hakimin reddedilebilmesi için, hakimin tarafsızlığından şüphe duyulacak bir sebep olmalıdır. Şüphe duyulan nedenler önemli olmalıdır. Örneğin; hakimin davanın taraflarından birine yol göstermiş olması red sebebidir. (HMK m. 36 /1 /a)Medeni usul hukukunda taraflarca getirilme ilkesi kabul edilmekte olup, kanunda belirtilen istisnalar dışında, hakim tarafların dile getirmedikleri olayları res’en göz önüne alamaz ayrıca bunları onlara hatırlatamaz.(HMK m. 25) Hakimin davayı aydınlatma ödevinin gereği olarak uyuşmazlıkla ilgili belirsizlikleri gidermek için hakim taraflara soru sorabilir, taraflara açıklama yaptırabilir.(HMK m. 31) Hakim davayı aydınlatma görevini yerine getirirken, tarafların hiç ileri sürmediği olayları yargılamaya dahil ederse, kendisi hakkında bir red sebebinin doğmasına sebep olabilir⁹¹.

Hakimlerin uyuşmazlığın taraflarından birini ayırmaları veya taraf tutmaları ya da davanın taraflarından birine karşı düşmanlık ile hareket ederek hukuka aykırı karar vermeleri hali de hakimlerin hukuki sorumluluğu dolayısıyla tazminat davası açılmasına olanak sağlayan durumlar olarak düzenlenmektedir⁹². (HMK m. 46/f./1/a)Anayasada düzenlenen yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, görünürdeki

⁸⁸ YILMAZ, Ejder, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 3. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2017, s. 422

⁸⁹ POSTACIOĞLU, İlhan, Medeni Usul Hukuku Dersleri, 6. Baskı, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1975, s. 78; ÜSTÜNDAĞ, Medeni Yargılama, s. 122; KURU/ARSLAN/ YILMAZ, s. 108

⁹⁰ AKCAN, Recep, Usul Kurallarına Aykırılığa Dayanan Temyiz Nedenleri, Ankara, 1999, s. 59

⁹¹ KARAASLAN, Varol, Medeni Usul Hukukunda Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013, s. 82

⁹² BÜYÜKALP, s. 67

şekliyle olduğu kadar, gerçek konumuyla da yargıda bulunması gereken en temel özelliğidir. Zira böyle bir faaliyetin ürünü olan yargılama tasarrufları kesin hüküm gücüne sahip olması nedeniyle hukuk düzeninde bir doğruluk karinesi sayılmaktadır⁹³.

4.3. Aleni Yargılanma Hakkı

Demokratik hukuk devleti yargılamasının gereği olan aleniyet, yargılamanın açıklığı ilkesi, adil yargılanma hakkının en önemli öğelerinden biridir⁹⁴. AİHS'nin 6. maddesi ve Anayasanın 141. maddesi davaların aleni olarak görülmesini, hükmün aleni olarak verilmesini, kamu düzeni, milli güvenlik veya küçüklerin menfaati gibi özel durumlarda aleniyet ilkesinin sınırlanabileceğini öngörmüştür.

Medeni yargıda duruşmaların aleni olarak yapılacağı, genel ahlak ya da kamu güvenliğinin gerektirdiği hallerde duruşmaların gizli yapılmasına karar verilebileceği öngörülmüştür.(HMK m. 28) Aleniyet ilkesinin hedefi hakimlerin bağımsızlığının ve halkın yargıya olan güveninin artırılmasının yanında kamu gücünün kullanımının denetlenmesidir⁹⁵. Toplumda yargıya olan güvenin artması kamu düzeninin korunması açısından önemlidir⁹⁶. Aleniyet ilkesi aynı zamanda yargı organlarının objektifliğinin sağlanmasına yönelik bir kontrol, denetim mekanizmasıdır⁹⁷. Duruşmanın aleni olarak mı yoksa gizli olarak mı yapıldığı tutanakta belirtilmelidir. (HMK m. 154/3) Aleniyet ilkesinin, kamu düzenine ilişkin bulunduğu, tutanağın bu hususa uyulup uyulmadığını denetleme aracı olması nedeniyle tutanakte sözü edilen konuda kayıt bulunmaması mutlak bozma nedenidir⁹⁸.

Duruşma salonlarına duruşmayı takip etmek isteyen herkesin dinleyici olarak girebilmesi aleniyet ilkesinin gereğidir. Kişilerin duruşmaları izleyebilmeleri için dava ile ilgili olmaları gerekmez.

⁹³ TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / SANCAKDAR, Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Ankara, Seçkin Yayınları, 2004, s. 343

⁹⁴ ÇELİK, s. 119

⁹⁵ KURT KONCA, Aleniyet, s. 32

⁹⁶ PEKCANITEZ, Hakan, Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi, s. 637; ÜSTÜNDAĞ, Medeni Yargılama, s. 259; KURT KONCA, Aleniyet, s. 23; KURU/ARSLAN/YILMAZ, s. 343

⁹⁷ ULUKAPI, s.125

⁹⁸ UMAR, Bilge, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 126

Adil yargılamanın ögesi olan aleniyet, doğrudan aleniyettir; dolaylı aleniyet ise, adil yargılanma hakkının bir ögesi konumunda bulunmamaktadır⁹⁹. Dolaylı aleniyet, yani, duruşmaların basın yoluyla kamuoyuna duyurulması ise, adil yargılanma hakkının unsuru değildir. Dolaylı aleniyetle ilgili hukuksal düzenleme HMK'nın 153/1 maddesinde düzenlenmiştir. *"Duruşma sırasında fotoğraf çekilemez ve hiçbir şekilde ses ve görüntü kaydı yapılamaz. Ancak, dava dosyasında saklı kalmak kaydıyla, yargılamanın zorunlu kıldığı hâllerde, mahkemece çekim yapılabilir ve kayıt alınabilir. Bu şekilde yapılan çekim ve kayıtlar ile kişilik haklarını ilgilendiren konuları içeren dava dosyası içindeki her türlü belge ve tutanak, mahkemenin ve ilgili kişilerin açık izni olmadıkça hiçbir yerde yayımlanamaz."* Yargılama faaliyetinin ses ve görüntü kaydının alınması, fotoğraf çekilmesi AİHS'nin kabul ettiği aleniyet ilkesi kapsamında değildir¹⁰⁰. Bu nedenle, pek çok Avrupa ülkesinde, duruşmaların yapılması anında fotoğraf çekilmesi, ses ve görüntü kaydı alınması ve bu kayıtların yayımlanması yasaklanmıştır¹⁰¹.

Adil yargılanma hakkı yalnızca yargılama faaliyetinin değil, yargılama sonunda verilecek kararların da aleni olmasını öngörmektedir¹⁰². Diğer taraftan hüküm verilmeden önce yapılan müzakerenin, aleni olmadığını belirtmek gerekir¹⁰³. (HMK m. 295) Hükmün aleni olması; yargılamanın taraflarına dava sonucunda verilen kararın aleni bir şekilde ifade edilmesi, kısa kararın açıklanması şeklinde olur. Hükmün gerekçesinin açıklanmaması aleniyet ilkesinin ihlali anlamına gelmemektedir¹⁰⁴.

Aleniyet ilkesine yer veren AİHS, Anayasa ve HMK bazı durumlarda aleniyet ilkesinin sınırlanabileceğini belirtmiştir. Duruşmanın aleni olarak yapılması mutlak bir kural olmadığından, duruşmaların gizli olarak yapılmasına genel ahlakın, kamu güvenliğinin gerektirdiği bazı hallerde karar verilebilir. (HMK m. 28/2) HMK'da duruşmaların kapalı yapılabileceği haller belirtilirken özel hayatın korunması ve

⁹⁹ TANRIVER, Usul, s. 410

¹⁰⁰ PEKCANITEZ, Aleniyet, s. 648

¹⁰¹ ARSLAN, Ramazan / TANRIVER, Süha, Yargı Örgütü Hukuku, 2.Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001, s. 181

¹⁰² PEKCANITEZ, Aleniyet, s.646; KURT KONCA, Aleniyet, s. 11; ÜSTÜNDAĞ, Medeni Yargılama, s. 791; KURU/ARSLAN/YILMAZ, s. 343, İNCEOĞLU, s. 275

¹⁰³ BÜYÜKALP, s. 71

¹⁰⁴ TANRIVER, Adil Yargılanma Hakkı, s. 202

ticari sırların korunmasına açıkça belirtilmemiş ise de doktrinde, özel hayatın korunması için duruşmaların kapalı yapılabileceği kabul edilmiştir¹⁰⁵. Gizlilik talebi gizli duruşmada değerlendirilir. Gizlilik gerekçesi esas hakkındaki karar ile birlikte açıklanır. (HMK m. 28/3) HUMK'un¹⁰⁶ 149. maddesinde düzenlenen aleniyet ilkesi HMK'dan farklı olarak duruşmanın kapalı yapılması konusundaki kararın açık duruşmada açıklanacağını öngörmekteydi¹⁰⁷. Anayasanın 141/3 maddesi HMK'nın 28. maddesi ile uyumludur. Buna göre gizliliğin amacını korumak için bu gerekçenin açıklanmasının hüküm verilene kadar ertelenebileceği öngörülmüştü¹⁰⁸.

4.4 Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

AIHS'nin 6. maddesinde davanın hakkaniyete uygun dinlenmesini istemek hakkı, dava ile ilgili bütün önemli olay ve hukuksal problemleri yeterli şekilde açıklayabilme ve bu hususta delillerini ortaya koyabilme; yargılamada yer alan diğer kişilerin görüşlerinden ve mahkemece resen toplanan delillerden bilgi sahibi olabilme imkanını içermektedir¹⁰⁹.

Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, yargılama faaliyetinin başından sonuna kadar nasıl ilerlediği, tarafların iddialarını, delillerini ileri sürme şekline mahkemece bunların değerlendirilme şekline kadar tüm aşamaları kapsayan oldukça geniş bir haktır. Hakkaniyete uygun yargılanmadan söz edilebilmesi için; taraflara eşit imkanın verilmesi ve gereken ortamın hazırlanması gereklidir¹¹⁰. Bu çerçevede silahların eşitliği, mahkeme kararlarının gerekçeli olması, yargılamanın yapıldığı dili anlama, duruşmalara bizzat katılma hakkı, hukuka aykırı olmayan delillerden faydalanma yükümlülüğü, hakimin davanın taraflara eşit imkan vermesi ve gereken ortamı hazırlaması kapsamında davanın taraflarını hataya düşürmemesi yükümlülüğü

¹⁰⁵ KURT KONCA, Aleniyet, s. 275; PEKCANITEZ, Aleniyet, s. 662 "2006 tarihli HMK tasarısında ticari sırlar aleniliğin kaldırılma sebebi olarak öngörümüştü iken, TBMM'de ticari sırlar aleniliğin kaldırılma sebebi belirtilmemiştir."

¹⁰⁶ RG, 04.07.1927, S. 622

¹⁰⁷ YILMAZ, Şerh, s. 320

¹⁰⁸ KARAHACIOĞLU, Ali Haydar / PARLAR, Aynur, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2.Baskı, Ankara, Bilge Yayınevi, 2014, s. 210; YILMAZ, Şerh, s. 321

¹⁰⁹ TEZCAN/ ERDEM/ SANCAKDAR, s. 335

¹¹⁰ TANRIVER, Usul, s. 411

ele alınabilir. Yargılaması devam eden davayı etkileyebilecek davranışların önüne geçilmesi amacıyla getirilen kurallar da bu hak kapsamına girer¹¹¹.

Hakkaniyet yargılama faaliyetinin başlangıcından bitimine kadar tam bir eşitliğin bulunmasını gerektirir. Bu eşitlik yargılamada silahların eşitliği ilkesi olarak ifade edilir¹¹². Silahların eşitliği ilkesi AİHM tarafından “*davanın bir tarafını, diğer taraf karşısında belirli bir dezavantaj içine sokmayacak şartlar altında, her bir tarafın deliller de dahil olmak üzere, davasını ortaya koymak için makul ve kabul edilebilir olanaklara sahip olma zorunluluğu*” olarak tanımlanmıştır¹¹³. Hakimin, yargılama süresince taraflara aynı mesafede bulunması ve her iki tarafa eşit iddia ve savunma hakkı ve bu çerçevede eşit olarak delillerini ileri sürebilme, diğer tarafın delillerini inceleme ve tartışma olanağını vermesi, yani eşit şekilde davranması silahların eşitliği durumunu sağlayacaktır¹¹⁴. Silahların eşitliği ilkesi gereğince taraflar ispat yükümlülüklerini yerine getirirken eşit imkanlara sahip olmalıdır. Örneğin; taraflardan birinin gösterdiği tanığın dinlenip diğerinin gösterdiği tanığın dinlenmemesi bu ilkeye aykırılık oluşturur¹¹⁵.

Hukuki dinlenilme hakkı silahların eşitliği ilkesi ile iç içe geçmiş bir haktır¹¹⁶. Hukuki dinlenilme hakkı hem tüm yargılama türleri için hem de tüm yargılama aşamalarını kapsayan bir haktır¹¹⁷. Yargılama sonunda hukuki durumu etkilenecek olan herkes, kendi hakkıyla ilgili ve orantılı olacak şekilde hukuki dinlenilme hakkına sahiptir¹¹⁸.

Hukuki dinlenilme hakkı öncelikli olarak, tarafın, bir yargılamanın yahut aleyhine gelişen bir davanın varlığından haberdar edilmesini, zorunlu kılar. Hukuk sistemimizde yargılamadan haberdar olmayı sağlayan en yaygın yöntem tebligattır. Bilgilendirme hakkının etkin bir şekilde kullanılabilmesi için taraflara gönderilen

¹¹¹ TEZCAN/ ERDEM/ SANCAKDAR, s. 336

¹¹² ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 854

¹¹³ NideröstHuber/İsviçre Kararı, T. 18.02.1997, (naklen, İNCEOĞLU, s.239)

¹¹⁴ PEKCANITEZ, Adil Yargılanma Hakkı, s. 47

¹¹⁵ HANAĞASI, s. 338; ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul,, s.854

¹¹⁶ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 43

¹¹⁷ PEKCANITEZ, Hakan/ ATALAY, Oğuz/ ÖZEKES, Muhammet, Medeni Usul Hukuku, 8.Basım, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 253

¹¹⁸ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 866

tebligatın usulüne uygun şekilde ilgisine tebliği zorunludur¹¹⁹. Usulüne uygun tebligatla davadan haberdar olan kimseye kendisini yargılama makamı karşısında savunma, delillerini ileri sürme hakkı için olanak verilmiş olur. Bu kapsamda uygulamada sıkça karşılaşılan bir sorun olarak; mahkemenin dava dilekçesini davalıya tebliğ etmeden, taraf teşkilini sağlamadan ve duruşma yapmadan karar vermesi hukuki dinlenilme hakkına aykırılık teşkil etmektedir¹²⁰.

Bilgilendirilme hakkının bir yansıması olarak dava dosyasından tarafların örnek alabilmesi, inceleme imkanına sahip olması gerekir. Dava malzemesinin görülmesinin, dava dosyasının incelenmesinin engellenmesi, hukuki dinlenilme hakkının ihlali anlamına gelir¹²¹.

Hukuki dinlenilme hakkının unsurlarından biri de açıklama ve ispat hakkıdır. Hak sahibi kişinin kendisi hakkındaki isnad ve iddialara karşı yazılı veya sözlü açıklama yapabilmesi, karşı iddia ve savunmalarını ileri sürebilmesi açıklama hakkını oluşturmaktadır¹²². Davacı ya da davalı, yargılama dilini bilmiyorsa, onun yargılamaya dahil olması, hakkında iddia edilen olaylar ve deliller ile ilgili görüşlerini belirtebilmesi, hukuki dinlenilme hakkını etkin bir şekilde kullanabilmesi için, tercümandan yararlanmasına imkan vermek gerekir. Taraflar arasında eşitsizliğin ve dengesizliğin oluşmaması adına yargılamada yer alan kişilerin yargılama faaliyeti esnasında yargılama yapılan dili anlaması ve konuşması gerekir¹²³.

İspat hakkı, taraflara iddia ve savunmalarını kanıtlayacak delillerini sunma imkanın verilmesidir¹²⁴. Tarafların süresi içinde gösterdiği bir delili sunmasına ya da duruşmada sözlü olarak beyanda bulunmasına imkan tanınmadığı takdirde, ispat hakkının kullanılması engellenmiş olur¹²⁵.

¹¹⁹ YEŞİLOVA, Bilgehan, "Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği", TBBD, 2010, S. 86, s. 62; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 255

¹²⁰ KURU/ARSLAN/YILMAZ, s. 342

¹²¹ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 93

¹²² YEŞİLOVA, s. 63; ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 114

¹²³ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 301

¹²⁴ PEKCANITEZ, Hukuki Dinlenilme, s. 777

¹²⁵ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 876

Dikkate alınma hakkı da hukuki dinlenilme hakkının unsurlarından biridir. Davanın taraflarının iddia ve savunmalarının tartışılmış, bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve ulaşılan sonucun, yani tezin ya da antitezin kısmen ya da tamamen diğerine nazaran neden üstün tutulduğunun, kararın gerekçe bölümünde gösterilmiş bulunmasıdır¹²⁶.

Yargılama sonunda verilen kararın, hukukun genel prensiplerine, kanuna ve yerleşmiş içtihatlaraya aykırı ve sürpriz sayılacak nitelikte olmamalıdır. Bu durum sürpriz karar yasağı olarak ifade edilir¹²⁷. Yargılamayı belirli bir hukuki sebep, bu sebebi çözmeye yönelik ara kararlar ve bu yönde topladığı deliller ile yürüttüğü anlaşılabilir mahkemenin, söz konusu tavrından vazgeçerek, bu tavrının zıddı yönünde karar vermesi, taraflar açısından sürpriz karar olarak değerlendirilir¹²⁸. Hakimler delilleri değerlendirirken ve karar verirken elbette serbesttirler ancak hakim bu durumda tarafları bilgilendirmeli, taraflara açıklama yapma hakkı tanınmalı ve sonrasında yenilik yapmalıdır¹²⁹.

4.5. Yargılamanın Makul Sürede Tamamlanması

Davaların uzun sürmesi pek çok ülkede şikayet edilen bir konudur. Gecikmiş adalet adaletsizlik olarak kabul edilmektedir. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, yargılamaların makul bir sürede bitirilmesini yükümlülük olarak öngörmüştür. (AİHS m. 6) 1982 Anayasası da davaların olabildiğince hızlı sonuçlandırılmasını yargının görevleri arasında saymaktadır. (m.141/4). Medeni yargıda yargılamanın gereksiz masraflardan kaçınarak makul süre içerisinde bitirilmesi amacıyla usul ekonomisi ilkesi öngörülmüştür¹³⁰. (HMK m. 30) Ayrıca HMK'nın 90 ve devamı maddelerinde sürelerle ilişkin hükümler öngörülmüştür.

Yargılamaların makul sürede sonlandırılmaması, tarafların yargılama makamlarına olan güvenini zedelemekte ve davanın uzamasında menfaati olan tarafa cesaret vermektedir. Makul sürede tamamlanamayan davanın bitiminde hakkına kavuşan taraf, yargılamanın gecikmesi nedeniyle ya hakkını tam olarak elde edemeyecek ya da bu gecikme sebebiyle zarara uğrayacaktır. Kişilerin zorla hak elde etme yoluna

¹²⁶ ARSLAN/TANRIVER, s. 183

¹²⁷ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 880

¹²⁸ PEKCANITEZ, Hukuki Dinlenilme, s. 787

¹²⁹ PEKCANITEZ, Hukuki Dinlenilme, s. 788

¹³⁰ YILMAZ, Şerh, s. 334

başvurmalarının önüne geçmek ve bireylerin yargı sınırları içinde kalmasını sağlamak için yargılamaların makul sürede tamamlanması gereklidir¹³¹.

Makul sürede yargılanma hakkı medeni uyuşmazlıkların çözümünde, ceza yargılamasında ve idari yargılama da geçerli olan bir haktır. Çalışmamızın konusunu oluşturan medeni usul hukukunda makul sürede yargılanma hakkı, bu hakkın amacı ve bu hak içindeki kavramlar ikinci bölümde ayrıntılarıyla anlatılacaktır.

¹³¹ PEKCANITEZ, Adil Yargılanma Hakkı, s. 41

2.BÖLÜM

MEDENİ USUL HUKUKUNDA MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

1. MAKUL SÜREDE YARGILANMA KAVRAMI, AMACI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

Makul kelimesi akla uygun, akıllıca, aşırı olmayan, uygun anlamındadır¹³². Makul sürede yargılanma hakkı adil yargılanma hakkının unsurlarındandır. Makul sürede yargılanma hakkı, kişilerin talep ettikleri hukuki korumaya ilişkin kararın, kişileri ve toplumu hak kaybına uğratmayacak bir zaman içerisinde verilmesi anlamına gelir¹³³. Makul sürede yargılanma hakkının iç hukuktaki karşılığı usul ekonomisi ilkesidir¹³⁴. HMK 24 ve devamı maddelerinde düzenlenen yargılamaya hakim olan ilkeler ve HMK 90 ve devamı maddelerinde düzenlenen sürelerle ilişkin hükümler de yargılamanın makul sürede tamamlanmasına hizmet eden düzenlemelerdir. Hukuki alt yapısının bulunmasına rağmen, makul sürede yargılanma hakkının medeni yargı bağlamında tüm boyutlarıyla her zaman gerçekleştirildiği söylenemez. Sadece medeni yargı değil, ceza yargısı ve idari yargı bakımından da, bugün için en çok şikayet edilen ve bireysel başvuru ile Anayasa Mahkemesi'ne ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne kişisel başvuruda kullanılan dayanaklardan birisini, adil yargılanma hakkı bütünü içinde yer alan makul sürede yargılanma hakkının ihlali oluşturmaktadır¹³⁵.

Makul sürede yargılanma ilkesi ile hedeflenen, davanın taraflarını, uzun süren yargılamalardan, endişeli bekleyişlerden ve yargılamaya konu işlemlerinin sürüncemede kalması tehlikesinden korumaktır¹³⁶. Davanın devamı süresince davanın her iki tarafının menfaatini etkileyen bir olgunun yargılaması söz konusu olup, yargılama devam ettiği sürece tarafların durumlarında netlik olmaması, herkes

¹³² Erişim, www.tdk.gov.tr, 25.02.2019

¹³³ PEKCANITEZ, Hakan, : "Medeni Usul Hukukunda Yeni Bir Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi", 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, Ankara, TBB Yayını, 2004, s. 532

¹³⁴ YILMAZ, Ejder, Usul Ekonomisi, Prof.Dr. Necip Bilge'ye Armağan, AÜHFD, S.1, 2008, s. 245

¹³⁵ TANRIVER, Usul, s. 408

¹³⁶ AŞÇIOĞLU, Çetin, "Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve İnfaz" Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı, C.2 s.935

için can sıkıcıdır. Haklı olana hakkı bir an önce teslim etmek, gereksiz yere yargılamanın uzamasını engellemek makul sürede yargılama hakkının temelini oluşturmaktadır. Gerçekten, yargılama itham altındaki kişinin lehine sonuçlanmış olsa bile, uzun bir süre, davanın nasıl sonuçlanacağı endişesi ile yaşayan kişinin yakınlarının, çevresindekilerin ve toplumun bu kişiye karşı oluşan olumsuz yargısını ortadan kaldırmak oldukça güçtür¹³⁷.

Bu nedenle davaların daha çabuk sonuçlandırılması ve yargı hizmetlerindeki aksaklık ve tıkanıklıkların giderilmesi, hak arama özgürlüğü ile doğrudan ilişkilidir¹³⁸.

Yargı organlarının, toplumda sahip olduğu otorite ve hükmedicilik yargılamaların makul sürede sonuçlandırıldığı sürece mevcuttur. Adalet tesisinin sürekli gecikmesi, yargı organının toplum üzerindeki otoritesinin zamanla kaybolmasına neden olur. Hakkını mahkmeden zamanında alamayacağına inanan kişiler, zamanla kendi haklarını bizzat elde etmeye çalışır. Devletlerin temellerini oluşturan toplumsal sözleşmede halk ile devlet arasında hakların bizzat aranmayacağı, devletin yargılama organı eliyle kişilerin haklarının tesis edileceğine dair bir anlaşma bulunur¹³⁹.

Makul sürede yargılanma ilkesi, yalnızca davaların hızla bitirilmesini amaçlamaz¹⁴⁰. Yargılama konusu uyuşmazlığı ortaya koyup delilleri değerlendirmeden, deliller ile uyuşmazlık konusu olay ve kanun hükümlerini irdelemeden sonuca ulaşmak hiç kuşkusuz adil olmayan bir hükmün ortaya çıkmasına neden olacaktır ki, bu da makul sürede yargılama hakkına hizmet etmemektedir. Yeterli inceleme yapılmadan, yalnızca hızlı bir yargılama yapılması, dava sonunda verilen kararın doğruluğundan feragat anlamına gelir. Bu sebeple davanın çabuk değil, makul sürede bitirilmesi amaçlanmıştır¹⁴¹. Zira, makul süre önceden belirlenebilen bir süre değildir. Makul süre, her somut davada ayrı ayrı değerlendirilen akılcı bir tutumun ifade edilme şeklidir¹⁴². Asıl olan adil kararları en makul süre içerisinde vermektir.

¹³⁷ ÇELİK, s. 47

¹³⁸ ONUR, İsmet, “Yargı Reformu, Yargının Hızlandırılması”, Yeni Türkiye Dergisi, 23-24. Cumhuriyet Özel Sayısı, (Eylül-Aralık, 1998), s. 388

¹³⁹ ÇAYAN, Gökhan, Adil Yargılanma Hakkı, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınları, 2016, s. 90

¹⁴⁰ PEKCANITEZ, Hakan, Adil Yargılanma Hakkı, s. 43

¹⁴¹ RÜZGARESEN, s. 182

¹⁴² KAŞIKARA, s. 171

Davaların makul sürede bitirilmesi, hukuki korunmanın ve hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Bu kapsamda yasa koyucu hem adil yargılamayı hem de davaların makul sürede bitirilmesini sağlayacak düzenlemeleri yapmakla görevlidir¹⁴³.

Yargısal makamların davaların süratli bir biçimde sonuçlandırılması konusunda sorumluluğunun yanında adaletli ve doğru bir yargılama yapma yükümlülüğü de bulunmaktadır. Yargılama görevini yerine getirenler bu iki sorumluluk arasında bir denge kurarak yargılama yapmalıdır. Adaletin gecikmesi ne kadar sakıncalı bir durum ise, adaletin aceleyle getirilmesi de o kadar sakıncalı bir durumdur¹⁴⁴. Davanın hızlı sonlandırılması için hukuka ve hakkaniyete uygun yargılamadan ödün verilemez¹⁴⁵. Yargının tek başına hızlı karar vermesinin yeterli olacağını söylemek mümkün değildir. Yargı hızlı olduğu kadar, doğru ve güvenilir şekilde karar vermek durumundadır¹⁴⁶. Bunun için deliller duruşmanın öncesinde gerektiği gibi toplanmalı, yargılamanın belli bir süre içerisinde başlayıp bitmesi sağlanmalıdır, aksi halde devletin özü olan hukuk sistemine güvenmeyen bireylerin ortaya çıkacaktır¹⁴⁷.

Yargılamada delillerin usulüne uygun bir şekilde değerlendirilebilmesi için makul bir süreye ihtiyaç vardır. Tanıkların bulunamaması, tanığın tanıklığa konu olayları unutmaması ya da diğer delillerin yok olmasının önüne geçilmesi için yargılamanın uzaması engellenmeli ve yargılamanın makul sürede tamamlanması sağlanmalıdır¹⁴⁸. Makul sürede yargılama davaya konu delillerin toplanması ve muhafazası için büyük önem arz etmektedir. Zira zamanında toplanmayan delil hak kaybına varan sonuçlara yol açabilir. Davaların makul süre içerisinde sonuçlandırılmaması taraflara büyük maddi zararlar verebilmektedir. Örneğin, yüksek enflasyon nedeniyle paranın değerinde meydana gelen azalmalar karşısında, enflasyona uygun faiz uygulanmaması ve kanuni faiz oranının çok düşük olması, uyuşmazlığın sürüncemede kalmasından çıkarı olan tarafa güç vermekte ve davanın uzamasına yol açacak kötü niyetli davranışlara zemin hazırlamaktadır¹⁴⁹. Geç gelen hükümlerin

¹⁴³ PEKCANITEZ, Adil Yargılanma Hakkı, s. 43

¹⁴⁴ ÇELİK, s. 49

¹⁴⁵ ÇAYAN, s.92

¹⁴⁶ KARAHACIOĞLU / PARLAR, s.212

¹⁴⁷ SOYSAL, Mümtaz, “Yargı Reformuna Genel Bakış”, İzmir Barosu Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s.17-30

¹⁴⁸ Uluslararası Af Örgütü, (Adil Yargılanma Hakkı), s.202

¹⁴⁹ PEKCANITEZ, Adil Yargılanma Hakkı, s. 45

çoğu zaman hayatla bir ilgisi kalmamaktadır ve onların yerine getirilmesi çoğunlukla hakkı teslim edeceğine, aksine maddi olarak haksızlık yaratmaktadır¹⁵⁰.

Yargılamanın makul sürede bitirilip bitirilmediğinin tespitinde, dava sonucunda verilen karar önemli değildir. Yargılama makul sürede sonlandırılrsa dahi dava sonucunun değişmeyecek olması devlet tarafından savunma olarak kullanılamaz¹⁵¹. Dava sonucunda adaletli bir hüküm verilmiş olması yargılama sürecinin makul olmayan uzunlukta olmasını haklı çıkarmaz. En etkili yöntemlerle en doğru sonuca en makul sürede ulaşılması yargılama makamları için ana hedef olmalıdır.

2. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUATTAKİ YERİ

2.1.Uluslararası Mevzuattaki Yeri

Adil yargılanma hakkı birçok belgede düzenlenmiştir. Bu kapsamda adil yargılanma hakkının unsurlarından olan makul sürede yargılanma hakkı da ulusal ve uluslararası metinlerde yer bulmuştur.

Makul sürede yargılanma hakkı, Uluslararası Medenî ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 9. maddesinde ceza yargılamaları ile sınırlı olacak biçimde, kendisine suç isnad edilen kişinin makul bir süre içinde yargılanmayı veya salıverilmeyi talep etme hakkının olduğu belirtilmiştir. Sözleşmenin 14. maddesi ise herhangi bir sınırlamaya bağlı olmadan herkesi içine alacak şekilde düzenlenmiştir. Buna göre; kendisine suçlama yöneltilen kişinin gereksiz gecikmeye neden olmaksızın yargılanma teminatına sahip olduğu belirtilmiştir.

Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nin adil yargılanma hakkını ve unsurlarını düzenleyen 18. Maddesinde herkesin, temel bir anayasal hakkını ihlal

¹⁵⁰ KARSLI, Abdurrahim, Medeni Muhakeme Hukuku, 6100 Sayılı HMK Hükümlerine Göre Yargıtay Kararları İşlenmiş ve Gözden Geçirilmiş, 3.Baskı, İstanbul, 2012, s. 338

¹⁵¹ GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, s.287, GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Doğru Yargılama: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulamasında Kişisel Haklar Semineri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları,1995, s.28.

ederek o kişiye zarar veren kamusal makamların tasarruflarına karşı açacağı davada basit ve kısa usullerle yargılanma hakkının bulunduğu belirtilmiştir¹⁵².

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. Maddesine göre; herkes kendisine yöneltilen bir suç isnadının ispatlanmasında veya medeni herhangi bir hak veya yükümlülüğünün belirlenmesinde usulüne uygun teminatlar ile makul süre içinde kanun ile kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından yargılanma hakkına sahiptir¹⁵³.

Adil yargılanma hakkı AİHS'nin 6. maddesinde düzenlenmiştir. AİHS adil yargılanma hakkı ve unsurlarının ele alınış biçimini gösterirken, AİHM adil yargılanma hakkı ihlalleri ile ilgili yaptığı yargılamalarda ihlallerin somut olaylara nasıl yansıdığını göstermektedir. Bu kapsamda AİHS ve AİHM kararları bize büyük ölçüde yol gösterici olmaktadır. 6. maddenin birinci fıkrasında belirtilen kanuni, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından makul süre içinde aleni ve hakkaniyete uygun olarak yargılanma hakkı medeni hak ve yükümlülükler ile ceza yargılaması için ortak olmakla birlikte, ikinci ve üçüncü fıkraları sadece ceza yargılamaları ve suç isnadını konu alarak sanıklar için getirilen masumiyet karinesi, suçlamalardan haberdar olma hakkı, savunma hakkı, müdafiden yararlanma hakkı ve tercüman hakkından bahsetmektedir.

AİHM tarafından paylaşılan 2008 yılı faaliyet raporuna göre, en fazla ihlal edilen hakkın, adil yargılanma hakkı ve makul sürede yargılanma hakkı olduğu ve bu kapsamda en fazla ihlal kararına neden olan sözleşme maddesinin 6. madde olduğu belirtilmiştir¹⁵⁴. AİHM, AİHS'yi imzalayan Sözleşmeciler Devletlere sözleşmede yer alan hakları koruma sorumluluğu, söz konusu haklara müdahale etmeme yükümlülüğünün yanı sıra, hakların etkili şekilde kullanılması için pozitif sorumluluklar da yüklemektedir¹⁵⁵. Bu kapsamda devletlerin, adaletin gerçekleştirilmesi sorumluluğu ile yargılamanın hızlı bir biçimde sonuca ulaştırılması yükümlülüğü arasında bir denge kurarak, her ikisini de sağlaması

¹⁵² GEMALMAZ, Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri, 2. Baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000, s. 554

¹⁵³ GEMALMAZ, s. 568

¹⁵⁴ ÖZEL, Nurcan Yılmaz, Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel ve Gerçekleşen Etkileri, 1. Baskı, İstanbul, 2016, s. 144

¹⁵⁵ ÖZEL, s. 145

gerekmektedir¹⁵⁶. Yasal düzenlemelerin yapılması, adli teşkilatın güçlendirilmesi, yeterli ve nitelikli personel istihdamının sağlanması devletlerin pozitif yükümlülüklerine verilebilecek örneklerdendir.

AİHS'nin 6. maddesi Sözleşmeciler Devletleri kendi hukuk sistemlerini ve mahkemelerinin işleyişlerini adil yargılanma hakkının gereklerinden her birini yerine getirecek şekilde düzenlemeler yapmaya ve yargılama sistemlerini gerekiyor ise yenilemeye mecbur tutmaktadır¹⁵⁷. Adil yargılama hakkının gerçekleşebilmesi için Sözleşmeciler Devletler gereken tedbirleri almalıdırlar. Örneğin; yargılamanın makul süre içerisinde tamamlanması için yeterli sayıda mahkeme kurulması veya yargıç görevlendirilmesi bu zorunluluklar arasında gösterilmiştir¹⁵⁸.

AİHS'nin 6/1. fıkrası kapsamında makul süreden kaynaklanan bir ihlalin olabilmesi için yargılamadaki sürenin uzamasının mutlaka devlete yüklenebilecek bir kusurdan veya ihmalden kaynaklanması gerekmektedir. Devlet, makul sürenin aşılmasından dolayı kendi idari veya yargı kurumlarına yüklenebilecek gecikmelerden sorumludur. Dolayısıyla yargılamalarda, mahkemelerden kaynaklanacak gecikmeleri önleyici tedbirleri almak, bu konuda gerekli dikkat ve itina göstermek devletin pozitif yükümlülüğüdür¹⁵⁹.

Yargılama faaliyetinin uzamasının önüne geçilmesi, ceza davalarında suç isnad edilen kişinin yargılama süresince (uzun bir süre) belirsiz bir durumun içinde kalmasının önlenmesi, devletlere makul süre kapsamında verilen sorumluluğun nedenleridir¹⁶⁰. Yargılama faaliyeti yargı makamları üzerine düşeni yapsa dahi uzayabilir. Örneğin, hakim sayısının yetersizliği, kanundan kaynaklanan nedenler, iş yükünün fazlalığı gibi sebeplerle yargılamanın uzaması halinde de AİHM devletleri sorumlu tutmaktadır. Çünkü devletler, yargılamanın makul sürede bitirilmesine

¹⁵⁶ İNCEOĞLU, s. 386

¹⁵⁷ DOĞRU, Osman "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi", İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 1999, s.269

¹⁵⁸ GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, s. 240

¹⁵⁹ KARAHACIOĞLU / PARLAR, s. 212

¹⁶⁰ İNCEOĞLU, s. 390

yönelik önlemleri almakla, etkin bir yargılama faaliyeti için ortam hazırlamakla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi ile yükümlülük altına girmiştir¹⁶¹.

AİHM makul süre değerlendirmesi yaparken her somut olayı ayrı ayrı değerlendirmektedir. Yargılamanın tarafı olan kişilerin özel durumlarını göz önüne almaktadır. Sözleşme, davaların makul bir sürede görülmesini emrederken, adaletin sağlanmasındaki etkililiği ve güvenilirliği zarara uğratacak gecikmelere fırsat vermeden adaletin yerine getirilmesinin önemine dikkat çekmektedir¹⁶². AİHM makul sürenin değerlendirilmesinde, "olayın kapsamı ve güçlükleri", "yargılamayı yürüten makam veya "yargı organının tutumu", "başvurucunun tutumu" ve "ilgili açıdan yargılamanın sona ermesinin önemi" gibi ölçütleri göz önüne alarak değerlendirme yapmaktadır¹⁶³. AİHM yargılamaların uzun sürmesi nedeniyle yargılama sonunda elde edilecek kararın yargılamadan beklenen faydayı geçersiz kılacağı durumlarda makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dikkat çekmiştir¹⁶⁴.

Makul sürede yargılanma hakkı, herkesin makul süre içerisinde nihai karardan haberdar olma hakkını da içerir. Sözleşmeciler Devletlerin hukuk sistemlerini bu hakkı güvence altına alacak şekilde düzenlemeler yapması gerektiği AİHM tarafından belirtilmektedir. Örneğin, Karataş ve Diğerleri/Türkiye kararına konu davalarda 1989-1990 yılları arasında hüküm verilmiş olmasına rağmen, tebligatlar ancak 2002

¹⁶¹ GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, s. 287

¹⁶² "Bir boşanma davası sırasında, akıl sağlığının yerinde olmadığı da tartışma yapılan ve kendisine vasi atanan başvuruçunun, boşanma davasının süresi değerlendirilirken AİHM şöyle demektedir; Mahkeme, sonradan doğru olmadığı anlaşılan akıl sağlığı ile ilgili kuşular nedeniyle dokuz yıl acı çeken başvuruçunun kişisel durumunu göz ardı edemez; bu durum insan onuruna ciddi bir müdahale oluşturmaktadır." Bock/Almanya, 19.01.2010, (naklen, İNCEOĞLU, s. 390)

¹⁶³ TEZCAN / ERDEM / SANCAKDAR, s. 339

¹⁶⁴ "Okçu/Türkiye kararına konu yargılamada 1991 yılında cismani zarar sebebiyle açılan tazminat davası 2007 yılında sona ermiştir. Başvuran, bir taraftan yargılamanın aşırı uzun sürmesi diğer taraftan gecikme faizlerinin yetersiz kalması nedeniyle büyük ölçüde zarar ettiğini ifade etmiş ve iç hukukta tazminat tutarındaki değer kaybını telafi edecek etkili bir itiraz yolunun bulunmadığından şikayetçi olarak AİHM'ye başvurmuştur. Davanın açıldığı tarihte talep edilen 115 milyon Türk Lirası, 19 bin Euro'ya karşılık gelmekteyken, 2007 yılına kadar %99'un üzerinde değer kaybetmiş ve yalnızca 54 Euro'ya denk gelmiştir. AİHM, tazminat tutarının davanın açıldığı tarihteki değeri ile talep edilebileceği tarihteki değeri arasındaki farkın, yargılamanın yavaş işlemesinden ve gecikme faizlerinin yetersizliğinden kaynaklandığı kanaatine varmıştır. İç hukukta bu ihtilaflı durumun üstesinden gelebilecek etkili bir itiraz yolunun yokluğu (m.13) ile ikiye katlanan bu tutarsızlık başvuru aşırı bir yük altına sokmaktadır. Bu nedenle, söz konusu kararda hem başvuruçunun adil yargılanma hakkının hem mülkiyet dokunulmazlığının ihlal edildiğine karar verilmiştir." Okçu/Türkiye, 21.07.2009, (naklen, AKTEPE ARTIK, s. 258)

yılında yapılmıştır. Bu kapsamda, yapılacak tebligat ücretlerinin karşı taraf yerine ödenmesinin başvuranlardan beklenemeyeceğinin altını çizen AİHM, ilk derece mahkemesi kararlarının taraflara tebliğ edilmesinde bu kadar uzun bir gecikme meydana gelmesinin makul olmadığı sonucuna varmıştır¹⁶⁵. HMK'nın 321. maddesi gerekçeli kararların hükmün tefhiminden itibaren bir ay içinde tebliğe çıkartılması gerektiğini belirtmektedir. Ancak taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda tarafların talebi olmaksızın gerekçeli kararın tebliği mümkün değildir¹⁶⁶.

AİHM nezdinde makul sürede yargılanma hakkına ilişkin başvuru yapılması için makul süreye ilişkin itirazın evvela ulusal mahkemeler önünde yapılmış olması gerekmez. Başka bir anlatımla, milli mahkemede makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğinin ileri sürülmemesi sırf bu nedenle AİHM'nin bu konuda inceleme yapma yetkisini ortadan kaldırmaz. Başvurucu yargılamanın makul süreyi aştığını ulusal mahkemeler önünde ileri sürmemiş olsa bile AİHM'ye başvurabilecektir¹⁶⁷.

AİHM, üye devletlere temyiz mahkemeleri sorumluluğu yüklememekte, fakat üst derece mahkemeler kurulmuş ise, gerek ilk derece mahkemelerinde gerekse de üst derece mahkemelerinde AİHS m. 6'da öngörülen makul sürede yargılanma ilkesine riayet edilmesi görüşünü benimsemiştir. Bu kapsamda makul sürede yargılanma hakkı sadece ilk derece mahkemelerinde değil üst derece mahkemelerinde görülmekte olan davalar için de geçerlidir¹⁶⁸.

2.2. Ulusal Mevzuattaki Yeri

2.2.1. Anayasa'da ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Makul Süre

Makul sürede yargılanma ilkesinin temel esaslarını ortaya koyan bir çok hüküm ve kural hukuk sistemimizde de ifadesini bulmuştur. Nitekim 1982 Anayasa'sının 141. maddesinde "*Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir.*" hükmü ile uyuşmazlıkların makul sürede sonuçlandırılmasının

¹⁶⁵ AKTEPE ARTIK, s. 259

¹⁶⁶ "Somut olayda, dosya içeriğinden tarafların talepleri olmaksızın gerekçeli kararın tebliğe çıkarıldığı bu nedenle gerekçeli kararın usulüne uygun tebliğ edilmediği anlaşıldığından, mahkemece verilen 16.06.2016 tarihli ek kararın ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir." Yargıtay 1. HD, 18.04.2019, E. 2016/12476, K. 2019/2779

¹⁶⁷ ÇAYAN, s. 93

¹⁶⁸ ÜNAL, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri), Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlan, 2001, s. 180

gerekliliği açıkça düzenlenmiştir¹⁶⁹. Makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak Anayasasının 36. maddesinin güvencesindedir.

Anayasa Mahkemesi adil yargılanma hakkını ve makul sürede yargılanma hakkına yönelik değerlendirmelerde bulunurken AİHS'nin 6. maddesine, Anayasanın 36. ve 141. maddesine, HMK'nın 30. maddesine (usul ekonomisi ilkesi) atıf yapmaktadır¹⁷⁰.

Anayasa mahkemesi çeşitli kararlarında hem somut norm denetimi davalarda hem bireysel başvuru yoluyla önüne gelen olaylarda adil yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının unsurları, makul sürede yargılanma hakkı ve bu hakkın sınırı konusunda kriterlerini ortaya koymaktadır. Makul sürede yargılanma hakkı adil yargılanma hakkının kapsamındadır. Uyuşmazlıkların mümkün olduğunca az giderle ve olabilecek en hızlı şekilde bitirilmesinin yargının görevi olduğu Anayasanın 141. maddesinde düzenlenmektedir. Anayasanın bütünselliği ilkesi gereğince, makul sürede yargılanma hakkının irdelenmesinde bu hususun göz önünde bulundurulması gerekmektedir¹⁷¹. Makul sürede yargılanma hakkı ile tarafların uzayan yargılama sebebiyle uğrayabilecekleri maddi ve manevi zararlar ile sıkıntılardan korunması, adaletin gerçek anlamda sağlanması, hukuk devletine duyulan güvenin korunması, davaların çözümünde gerekli itinanın gösterilmesi hedeflenmektedir¹⁷². Makul süre, her somut uyuşmazlık için ayrı ayrı değerlendirilerek tespit edilir. Makul süre incelemesi yapılırken; yargılamanın konusunu oluşturan maddi olayların, deliller ve ispat vasıtalarının, dava malzemesinin veya uyuşmazlığa uygulanacak hukuk kurallarının karmaşıklığı; davacı ve davalının yargılama süresince tutumu, bu tutumların yargılama süresinin uzamasındaki rolü, tarafların yasadan kaynaklanan usuli haklarını kullanırken kötü niyetli olup olmadıkları, bu haklarını özenle kullanıp kullanmadıkları, yargılama faaliyetini yerine getirenlerin yanında davanın devamı süresince dava ile ilgili tüm devlet organlarına yüklenebilir kusurların bulunup bulunmadığı veya organizasyon eksikliğinden kaynaklanan bir gecikmenin olup olmadığı, yargılamanın hızla bitirilmesi konusunda gereken özenin gösterilip gösterilmediği, makul sürede yargılanma hakkı ihlal edildiği iddiasında olan kişi için dava sonucunda verilecek kararın bir an önce verilmesindeki yararının ne olduğu

¹⁶⁹ ÇELİK, s. 50

¹⁷⁰ B. No: 2013/772, 07.11.2013, (Erişim) <http://www.anayasa.gov.tr>, 27.02.2019

¹⁷¹ B. No: 2012/13, 02.07.2013, (Erişim) <http://www.anayasa.gov.tr>, 27.02.2019

¹⁷² B. No:2012/13, 02.07.2013, (Erişim) <http://www.anayasa.gov.tr>, 27.02.2019

gibi uyuşmazlık konusunun niteliği ve niceliğine ilişkin birçok hususun beraber değerlendirilerek karar verilmesi gerekmektedir¹⁷³. Uyuşmazlık konusunun karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceden oluştuğu, davacı, davalı ve diğer ilgili makamların yargılama süresince davranışları ve makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasında olan kişinin uyuşmazlığın hızla bitirilmesindeki menfaatinin niteliği gibi hususlar, yargılama süresinin makul olup olmadığının tespit edilmesinde dikkate alınan kriterlerdir. Bu kriterlerin hiçbiri makul sürenin tespitinde tek başına belirleyici değildir. Dava süresince tüm gecikme periyotlarının ayrı ayrı tespiti ile bu kriterlerin toplam etkisi değerlendirilerek, yargılamanın uzamasında hangi kriterin daha etkili olduğu belirlenmelidir. Anayasa'nın 36. maddesi ve AİHS'nin 6. maddesi gereğince, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıkların makul sürede karara bağlanması gerekmektedir¹⁷⁴.

Anayasa Mahkemesi medeni hak ve yükümlülüklerden kaynaklanan davalarda makul süre değerlendirmesi yaparken, sürenin başlangıcını kural olarak, davayı karara bağlamakla görevli makama başvuru tarihi, bir diğer ifadeyle yargılama sürecine başlanılan tarih olarak kabul etmektedir. Bazı özel hallerde ise davanın niteliği dikkate alınarak uyuşmazlığın meydana geldiği daha önceki bir tarih makul sürenin değerlendirilmesinde başlangıç tarihi olarak kabul edilir¹⁷⁵. Sürenin sonu ise, çoğu zaman davanın sona erme tarihidir. Bununla birlikte yargılaması süren davalarda da makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği ileri sürülebildiğinden, bu davalarda sürenin sonu bireysel başvurunun karara bağlandığı tarihtir¹⁷⁶.

Anayasa Mahkemesi bireysel başvurularda, norm denetimi değil, uyuşmazlık konusu davada, makul sürenin aşıp aşılmadığını denetlediğinden, adil yargılanma hakkının düzenlendiği 36. maddeyi 141. madde ile beraber değerlendirerek yargılama boyunca her bir gecikme periyodunun değerlendirilip davanın makul sürede bitirilip

¹⁷³ B. No: 2013/772, 07.11.2013, (Erişim) <http://www.anayasa.gov.tr>, 27.02.2019

¹⁷⁴ B. No: 2012/13, 02.07.2013, (Erişim) <http://www.anayasa.gov.tr>, 27.02.2019

¹⁷⁵ "Başvuru konusu olayda, Asliye Hukuk Mahkemesi nezdinde açılan kamulaştırma bedelinin tespiti ve tescile ilişkin bir davanın söz konusu olduğu görülmekle, 6100 sayılı Kanun'da yer alan usul hükümlerine göre yürütülen somut yargılama faaliyetinin, medeni hak ve yükümlülükleri konu alan bir yargılamadır. Somut başvuru açısından benzer bir durum söz konusu olup, makul süre değerlendirmesinde nazara alınacak zaman diliminin başlangıç tarihi, başvuru ile idare arasında anlaşmazlık tutanağı düzenlendiği anlaşılan 11/6/2002 tarihidir" B. No: 2012/1198, 07.11.2013, (Erişim) <https://www.anayasa.gov.tr> 21.01.2019

¹⁷⁶ B. No: 2012/13, 02.07.2013, (Erişim) <https://www.anayasa.gov.tr> 21.01.2019

bitirilmediğini karara bağlamaktadır. Anayasa Mahkemesi, norm denetimi yaparken çeşitli kararlarında makul sürede yargılanma hakkını AİHM kararlarıyla birlikte yorumlayarak hakkın içeriğini güçlendirmiştir. Anayasa Mahkemesi bireysel başvurularda somut vakıalar, olgular ve mahkeme tarafından yapılan uygulamaları değerlendirerek inceleme yapacağından adil yargılanma hakkının güvenceleri şüphesiz daha da netleşecektir¹⁷⁷.

2.2.2. Medeni Usul Hukukunda Makul Süre

2.2.2.1. Genel Olarak

Medeni yargıda hakim yargılamanın makul süre içerisinde, düzenli ve gereksiz masraf yapılmadan tamamlanmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğe usul ekonomisi ilkesi denir. (HMK m. 30) HUMK'un 77. maddesinde de usul ekonomisi düzenlemesine yer verilmişti. Süre yönünden HUMK m. 77'deki "*mümkün olduğu derecede sürat*" tabiri yerine, HMK'da "*makul süre içinde*" ifadesi kullanılmıştır¹⁷⁸. Uyuşmazlıkların hızlı, basit ve ucuz çözülmesinde hem tarafların hem toplumun menfaati vardır¹⁷⁹. HMK'nın 24 ve devamı maddelerinde düzenlenen yargılamaya hakim olan ilkeler ve HMK'nın 90 ve devamı maddelerinde düzenlenen sürelerle ilişkin hükümler yargılamayı hızlandırmayı sağlayacak düzenlemelerdir.

2.2.2.2. Makul Süre İle Bağlantılı İlkeler

2.2.2.2.1. Usul Ekonomisi

Makul sürede yargılama ilkesi, Medeni Usul Hukukunda, "*usul ekonomisi ilkesi*" kapsamındadır¹⁸⁰. Usul ekonomisi, uyuşmazlıkların maddi gerçeklere uygun olacak

¹⁷⁷ İNCEOĞLU, s. 285

¹⁷⁸ YILMAZ, s. 46.

¹⁷⁹ KÖSEOĞLU, Haluk, "Hukuk Davalarının Uzaması Nedenleri Üzerinde Bazı Görüşler", ABD, 1969/5, s. 842; BARTU, Vefik, "Hukuk Davalarının Çabuk Görülüp Bitirilmesi Hakkında Bir İnceleme", İzmir Barosu Dergisi, Yıl.10, S. 40, s. 6

¹⁸⁰ UMAR, Şerh, s. 137; RÜZGARESEN, s. 40; KURU/ARSLAN/YILMAZ, s. 341; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, 382; TANRIVER, Usul, s. 379; KARSLI, s. 279; YILMAZ, Usul Ekonomisi, s. 250

şekilde hızlı, ucuz, basit her türlü bürokratik engelden uzak ve adil bir yargılama sonunda çözümlenmesi kuralıdır¹⁸¹.

Anayasal sosyal hukuk devletinin bir gereği olarak hukuk sistemimizde usul ekonomisi ilkesinin yasal dayanağı bulunmaktadır. Davaların, yargılama sonunda verilecek kararın yararını yok edecek kadar uzaması sosyal hukuk devleti ilkesine uygun düşmez. Yargılamanın hakimi, usul hükümlerini yorumlarken ve yargılamayı idare ederken daima makul sürede yargılanma ilkesini göz önünde bulundurmalıdır¹⁸².

Usul ekonomisi, ihlal edilen veya ihlal edilme olasılığı bulunan objektif hukukun en az giderle, en kısa sürede ve en az zorlu (bürokratik işlemlerden ve formal kalıplardan olabildiğince uzaklaştırılmış şekilde) gerçekleştirilmesini ve gereksiz davalar açılmasının engellenmesini sağlamaya yönelik bir yargılama hukuku ilkesidir¹⁸³. Usul ekonomisi ilkesi, hukuk tekniğinden daha çok, hukuk etiği ile ilgilidir. Bu ilke, sadece mahkemeler açısından değil; aynı zamanda taraflar açısından da geçerlilik taşıyan, onların da uymakla yükümlü bulunduğu bir ilke konumundadır. Burada, yargılamanın çabuklaştırılması adı altında, gerçeğe ulaşma amacından ödün verilemeyeceğinin de altının çizilmesi gerekir. Usul ekonomisi ilkesi, hem idari yargı hem medeni yargı hem ceza yargılamasında görev yapanlar için geçerli bir ilke olduğundan bu yerlerde görev yapanlar, bu ilkeye uygun yargılama yaparak AİHS'den ve anayasadan kaynaklanan ödevlerini yerine getirmelidir¹⁸⁴. Çok uzun bir yargılamadan sonra gerçeğe, ulaşılmış olmasının kamu vicdanı açısından rahatsızlık vereceği, hatta onu yaralayacağı ortadadır. Bu nedenle geciken adaletin adaletsizlik olacağına sıklıkla vurgu yapılır¹⁸⁵.

Etkin bir hukuki koruma ve adil yargılama, yargılamanın özellikleri çerçevesinde mümkün olduğunca, en basit, en çabuk ve en ucuz olmalıdır. Davaların süratle bitirilmesi sağlanırken, bu her ne pahasına olursa olsun şeklinde yapılmamalıdır.

¹⁸¹ KURU/ARSLAN/YILMAZ, s. 342; YILMAZ, Ejder, Hukuk Sözlüğü, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s. 941; SARISÖZEN M. Serhat, "Usul Ekonomisi İlkesinin Hukuk Muhakemeleri Kanunu'ndaki Yansımaları", FÜHFD, C.1, S.1, s. 68

¹⁸² ÇELİK, s. 51

¹⁸³ RÜZGARESEN, s. 40

¹⁸⁴ ARSLAN/TANRIVER, s. 181

¹⁸⁵ TANRIVER, Usul, s. 392

Hızlı karar vermek adına adaletten taviz verilmemelidir. Zira burada öncelikli olan süratli yargılama yaparak sonuca ulaşmak değildir. Önemli olan adaletli, gerçek bir yargılama yaparak, yargılamanın bitirilmesi gereken sürede tamamlanmasını sağlamaktır. Usul ekonomisi ilkesinin gerektirdiği şekilde davranmaya, hem yargılamanın tarafları hem de yargılamayı gerçekleştiren hakim dikkat etmeli ve bu konuda gereken özeni göstermelidir¹⁸⁶. Zira yargılama yapılan olay veya olgular doğrudan tarafları ilgilendirmektedir. Usul ekonomisi ilkesi gereği mahkemenin tarafların bu ilkeye aykırı davranışlarına taleplerine müdahale ederek engel olması gerekir. Usul ekonomisi düzenlemesi ile, yargılamanın uzamasına fırsat vermeden, düzenli ve en az masrafla yargılama yapılması hedeflenmiştir. Yargılamanın düzenli biçimde yürütülmesi, gereksiz yere davanın uzamasının engellenmesi oldukça önemlidir. Bununla birlikte adil yargılanma hakkının gerçekleşmesi bakımından hakim, yargılamada gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür¹⁸⁷.

Devlet eğer, "adaletli devlet" olduğu iddiasında ise, halkına yargılama hizmetiyle hak dağıtırken kişilerin en az gecikme ve en az giderle ve en az zahmetle hakkına kavuşmasını sağlamak yükümlülüğündedir¹⁸⁸.

Usul ekonomisi ilkesine Yargıtay bir çok kararında vurgu yaparak mahkemeye ve taraflara yol göstermektedir. Yargıtay kararlarında özellikle usul hukukuna dair ilkelere işlerlik kazandırarak yargılamanın hem kısa sürede hem basit bir şekilde sonuçlandırılması anlamında tespitler mevcuttur¹⁸⁹.

¹⁸⁶ PEKCANITEZ / ATALAY/ ÖZEKES, s. 152

¹⁸⁷ KARAHACIOĞLU / PARLAR, s. 212

¹⁸⁸ KURU, Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü, C.1, 1.Baskı, İstanbul, Alfa Basım, 1990, s. 1332

¹⁸⁹ "Yargılama aşamasında taraf sıfatının kazanılabilmesi mümkün ise ilgiliye mevcut dosyada bu imkanın tanınması, neticesinde taraf sıfatının kazanılması halinde davaya devam edilmesi AY141/4. maddesi ve HMK 30 maddesi gereğince "usul ekonomisi ilkesine" uygun olacaktır." "Davada davacı olarak bulunmayan üçüncü kişiye davada taraf sıfatını kazanabilme imkanının tanınması usul ekonomisi ilkesine uygun düşer." Yargıtay 3.HD. T. 18.12.2018, E. 2016/20982, K. 2018/12874, (Erişim) <https://portal.uyap.gov.tr>, 21.02.19

¹⁸⁹ "Yetki itirazının öncelikle incelenmesi gerektiğini ve mahkemenin de yetkisizlik kararı verdiğini düşünerek olursak HMK'nın 20. maddesine göre dava dosyasının yetkili mahkemeye gönderilmesi için davalının başvurmaması durumunda, davacının feragat beyanı görmezden gelinerek, davacıya yetkili mahkemeye başvurma zorunluluğu yüklemek, usul ekonomisi ilkesinin gerçekleşmesine engel olacaktır. Mahkemenin feragat beyanı ile sona ermiş olan bir uyuşmazlık hakkında davaya devam etmesi emek ve zamandan tasarruf etme olanağını ortadan kaldıracak gibi, bir takım muhtemel giderlerin yapılması sonucunu ortaya çıkacaktır. Diğer bir anlatımla bu durum, davayı hak arama aracı olmaktan çıkarıp bir zorlama vasıtasına dönüştürecektir." Yargıtay HGK. T. 13.12.2018, E. 2017/2206, K. 2018/1940, (Erişim) <https://portal.uyap.gov.tr>, 23.02.19

2.2.2.2. Hukuki Dinlenilme Hakkı

Hukuki dinlenilme hakkının unsurları HMK'nın 27. maddesinde belirtilmiştir. Tarafların yargılama ile ilgili bilgi sahibi olması, bilgi sahibi olduğu konuda açıklama ve ispat hakkına sahip olması, mahkemenin yapılan açıklama ve ispat faaliyetini dikkate alarak gerekçeli olarak karar vermesi hukuki dinlenilme hakkının unsurlarıdır¹⁹⁰.

Yargılamanın esasını oluşturan olaylarla ilgili ispat faaliyeti ve hukuki nedenler açıklama hakkının kapsamındadır. Bununla beraber, açıklama hakkı kişilere yargı mercileri önünde sonsuz bir iç dökme hakkı vermez. Bu konuda hakkın kullanılmasını ortadan kaldırmayan, yargılama sürecinin sağlıklı ilerlemesine yönelik kısıtlamalar getirilebilir¹⁹¹. Bu kapsamda örneğin, iddia ve savunmayı genişletme yasağı ile delil gösterilmesi konusunda getirilen sınırlamalar hukuki dinlenilme hakkına aykırılık teşkil etmez¹⁹². (HMK m.185; HMK m. 200)

Hukuki dinlenilme hakkı bakımından önemli olan husus, hakimın kendisine sunulan malzemeyi dikkate alarak değerlendirmesidir. Kararın hatalı olması hukuki dinlenilme hakkının ihlal edildiği anlamına gelmez, hukukun yanlış uygulandığını gösterir¹⁹³. Tarafların ileri sürdükleri iddialara gerekçede cevap verilmemesi hukuki dinlenilme hakkının ihlaline neden olmaktadır¹⁹⁴. Bu kapsamda yargılamanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılması hedeflenirken tarafların hukuki dinlenilme hakkı ihlal edilmemelidir.

Usul ekonomisi ilkesi ile hukuki dinlenilme hakkı arasında dengenin kurulması çok önemlidir. En doğru karara en hızlı şekilde ulaşmak, hedeflenen amaç olsa da bu çoğunlukla mümkün olmaz. Hukuki dinlenilme hakkının temel öğeleri olan bilgilenme ve açıklama hakkı ne kadar iyi bir şekilde yerine getirilirse, en isabetli karara ulaşma olasılığı artar. Hukuki dinlenilme hakkının gereklerinin, zamanında ve

¹⁹⁰ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 45; PEKCANİTEZ, Hakan, Hukuki Dinlenilme Hakkı, Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 770

¹⁹¹ KARAHACIOĞLU, s.171

¹⁹² ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 877

¹⁹³ PEKCANİTEZ, Hukuki Dinlenilme, s. 784; ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 148

¹⁹⁴ AKTEPE ARTIK, s. 880

tam olarak yerine getirilmesi davaların makul sürede sonuçlandırmasını sağlayacaktır. Örneğin, hukuki dinlenilme hakkının bir ögesi olan bilgilenme hakkının yerine getirildiği tebligatlar, zamanında ve usulüne uygun olarak yapılırsa yargılama da makul süre içinde tamamlanacaktır¹⁹⁵.

2.2.2.2.3. Teksif İlkesi

İddia ve savunma sebeplerinin, belirli bir yargılama aşamasına kadar mahkeme önüne getirilmesini öngören bu yargılama aşamasının tamamlanmasından sonra ileri sürülen veya getirilen iddia ya da savunma sebeplerinin, mahkemece dikkate alınmamasını düzenleyen yargılama hukuku ilkesine, "*iddia ve savunmanın teksifi ilkesi*" denir¹⁹⁶. HMK'nın 141. maddesi şu şekildedir; "*Taraflar, cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçeleri ile serbestçe; ön inceleme aşamasında ise ancak karşı tarafın açık muvafakati ile iddia veya savunmalarını genişletebilir yahut değiştirebilirler. Ön inceleme duruşmasına taraflardan biri mazeretsiz olarak gelmezse, gelen taraf onun muvafakati aranmaksızın iddia veya savunmasını genişletebilir yahut değiştirebilir. Ön inceleme aşamasının tamamlanmasından sonra iddia veya savunma genişletilemez yahut değiştirilemez. İddia ve savunmanın genişletilip değiştirilmesi konusunda ıslah ve karşı tarafın açık muvafakati hükümleri saklıdır.*" Bu madde ile iddia ve savunmaların yargılamanın belirli bir aşamasına kadar ileri sürülebileceği belirtilmiştir. Bu düzenleme sayesinde tarafların sürekli yeni iddialarda bulunması ve yargılanmanın bu sebeple uzaması engellenmektedir. Aynı şekilde delillerin ileri sürülebilmesi için de HMK'da belli bir sistem öngörülmüştür; "*Ön inceleme duruşmasında, taraflara dilekçelerinde gösterdikleri, ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirtilebilmesi amacıyla gereken açıklamayı yapmaları için iki haftalık kesin süre verilir. Bu hususların verilen kesin süre içinde tam olarak yerine getirilmemesi hâlinde, o delile dayanmaktan vazgeçilmiş sayılmasına karar verilir.*"(HMK m. 140/ f.5) "*Taraflar, Kanunda belirtilen süreden sonra delil gösteremezler. Ancak bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan*

¹⁹⁵ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 75

¹⁹⁶ TANRIVER, Usul s. 374; ÜSTÜNDAĞ, Medeni Yargılama s. 253; PEKCANITEZ/ ATALAY/ ÖZEKES, s. 368; ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 75; RÜZGARESEN, s. 113; YILDIRIM, M. Kamil, "Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler", Prof. Dr. Ergun Önen'e Armağan, İstanbul, Alkım Yayınları, 2003, s. 477

kaynaklanmıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir". Ön inceleme sistemi ile tahkikat aşamasına geçilmeden uyuşmazlık noktalarının kesin olarak belirlenmesi, delillerin gösterilmesi ve bu sayede yargılamayı gereksiz olarak uzatabilecek unsurların ayıklanarak tahkikat aşamasına geçilmesi hedeflenmiştir¹⁹⁷ Belirtilen düzenlemeler ile tarafların tahkikat aşamasına geçildikten sonra yeni iddialarda bulunmaları, yeni delil göstermeleri yasaklanmaktadır. Bu durum yargılamanın sürekli yeni iddia ve deliller nedeniyle uzamasını engellemektedir.

Teksif ilkesi, usul ekonomisinin amaçlarını yerine getirmeyi sağlayan ilkelerden biridir. Teksif ilkesi ve usul ekonomisi ilkesi hukuki dinlenilme hakkı ile irtibatlıdır. Bir davanın sonsuza kadar sürmesi beklenemeyeceğinden belirli usul kuralları ile yargılamanın sürdürülüp sonlandırılması hukuki dinlenilme hakkına aykırılık teşkil etmez¹⁹⁸. Teksif ilkesi makul sürede yargılanma hakkı açısından oldukça önemlidir. Bu ilke sayesinde tarafların devamlı yeni iddia ve savunmalarda bulunması engellenmektedir¹⁹⁹.

2.2.2.2.4. Tasarruf İlkesi

Hak sahibinin, uyuşmazlık konusu hakkını dava edip etmemekte, uzlaşmakta, arabulucuya gitmekte, sulh olmakta, feragat etmekte serbest olmasına tasarruf ilkesi denir²⁰⁰. (HMK m. 24) Tarafların iradesi dışında dava açılması ya da tarafın feragat ettiği bir davanın devam ettirilmesi ya da dava konusunun dışına çıkılarak yargılama yapılması mümkün olmadığından bu hususlar iş yükünün artmasına engel olmakta ve yargılamalarda makul sürenin aşılmasına engel olmaktadır²⁰¹. Tasarruf ilkesi gereğince tarafların iradesi dışında dava açılmaması, tarafın feragat ettiği davanın devam ettirilememesi yargılamanın makul sürede tamamlanmasını sağlamaktadır.

¹⁹⁷ ERMENEK, İbrahim, "Hukuk Muhakemeleri Kanununa Göre Ön İnceleme", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 2, Sayı.1, 2011, s. 145

¹⁹⁸ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s.76

¹⁹⁹ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 368; ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 76; YILDIRIM, s. 479

²⁰⁰ MERİÇ, Nedim, Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde), Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, s. 55; PEKCANITEZ/ ATALAY/ ÖZEKES, s. 356; ÜSTÜNDAĞ, Medeni Yargılama, 239; UMAR, Şerh, s. 108; YILMAZ, Şerh, s. 269.

²⁰¹ YAVAŞ, Murat, "Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medeni Yargılamaya Hakim Olan İlkeler ve Hakimin Rolü", Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul, Vedat Yayınları, 2007, s. 285.

2.2.2.2.5. Taraflarca Getirilme İlkesi

Kanunda belirtilen istisnalar dışında dava malzemesinin taraflarca getirilmesi ve tarafların ileri sürdüğü iddialar dışında başka iddiaların dava konusu yapılmamasına taraflarca getirilme ilkesi denir²⁰². (HMK m. 25) Bu ilkenin sonucu olarak, mahkeme yalnızca tarafların ileri sürdüğü iddiaları ve delilleri değerlendireceğinden yargılamanın hızlı yürütülmesi ve makul sürede tamamlaması sağlanacaktır.

2.2.2.2.6. Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi

Hakim uyuşmazlık ile ilgili belirsiz veya çelişkili gördüğü noktaları taraflardan açıklama isteyerek ya da soru sorarak giderme yükümlülüğündedir. Bu "*hakimin davayı aydınlatma ödevi*" olarak ifade edilir. (HMK m. 31) Hakimin davayı aydınlatma ödevini yerine getirmesi ile dava konusunun tam olarak anlaşılması sağlanarak yargılama faaliyeti yürütülecek, gereksiz delil toplanması ve yargılamanın uzaması engellenmiş olacaktır²⁰³.

2.2.2.2.7. Yargılamanın Hakim Tarafından Yürütülmesi İlkesi

Yargılamanın sevk ve idaresi hakimdedir. (HMK m. 32) Yargılamanın sevk ve idaresinin hakimde olması nedeniyle hakim yargılama faaliyetini yerine getirirken yargılamanın uzamaması için gereken önlemleri almakla yükümlüdür²⁰⁴. Hakim tarafından söz konusu önlemler alınarak yargılama yapılması halinde yargılama makul sürede bitirilebilecektir. Örneğin, duruşma günleri arasında çok uzun süreler bırakılmaması, davanın niteliğine uygun ara kararlar verilmesi, gereksiz bilirkişi ve keşif deliline başvurulmaması hakimin yargılamanın hızlandırılması için alabileceği önlemlerdendir²⁰⁵.

²⁰² PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 362; ÜSTÜNDAĞ, Medeni Yargılama, s. 240; YILMAZ, Şerh, s. 274

²⁰³ KARAASLAN, s. 61

²⁰⁴ YILDIRIM, s. 479; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s.370; YILMAZ, Şerh, s. 368

²⁰⁵ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 815

2.2.2.3. Medeni Usul Hukukundaki Sürelerin Makul Süre Açısından Değerlendirilmesi

Yargılamanın sürüncemede kalmasını önlemek ve makul sürede tamamlanmasını sağlamak için, hem taraflar hem de mahkemeler bakımından birtakım süreler öngörülmüştür²⁰⁶. Davanın çabuk bir şekilde sonuçlandırılabilmesi için, kanun dava ile ilgili bir çok işlem hakkında belirli süreler belirlemiştir; cevap süresi, cevaba cevap ve ikinci cevap süresi bilirkişi raporuna itiraz süresi, temyiz süresi, karar düzeltme süresi, yargılamanın iadesini isteme süresi gibi süreler öngörülmüştür. Bunun dışında hakim, taraflara bazı işlemleri yapmaları için bir süre verebilir; örneğin; tarafların dayandıkları delillerini göstermesi için süre verilmesi²⁰⁷. Süreler, davaların mümkün mertebe kısa bir zamanda sonuçlandırmasını sağlaması yönüyle davanın taraflarının menfaatinde²⁰⁸.

Hukuk Muhakemeleri Kanunumuzdaki süreler, takvim günü süreleridir; takvim günü süreleri artık yıl hariç 365 gün üzerinden hesaplanır. Ancak, örneğin iş (maddi) hukukundaki süreler, genellikle iş günü süreleridir ve bunlar yalnızca iş (mesai, çalışma) günü dikkate alınarak hesaplanır, hafta tatili günleri ile diğer resmi tatil günleri dikkate alınmaz²⁰⁹.

Süreler; kanunun belirlediği süreler, hakimin tayin ettiği süreler olmak üzere ikiye ayrılır. Kanunun belirlediği sürelerin bir kısmı taraflar için bir kısmı mahkeme için öngörülmüş sürelerdir²¹⁰. Hakimin tayin ettiği süreler de kesin olup olmadıklarına göre kesin süreler, kesin olmayan süreler olmak üzere ikiye ayrılır²¹¹.

²⁰⁶ TANRIVER, Usul, s. 447; PEKCANİTEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 452; KURU/ ARSLAN/ YILMAZ, s. 427; ÜSTÜNDAĞ, Medeni Yargılama, s. 267; YILMAZ, Şerh, 687

²⁰⁷ KURU, Baki, Medeni Usul Hukuku, 1. Baskı, İstanbul, 2015, s. 642

²⁰⁸ POSTACIOĞLU, s. 355

²⁰⁹ YILMAZ, Şerh, s. 1465

²¹⁰ YILMAZ, Ejder, Hukuk Muhakemeleri Kanununda Süreler, Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, Özel Sayı (Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan), İzmir 2013, s. 3170

²¹¹ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 453

2.2.2.3.1. Kanunun Belirlediği Süreler

Kanunda belirtilen sürelerin bir kısmı mahkemeler için, bir kısmı ise taraflar için öngörülmüştür²¹². Sürenin kimin için düzenlendiği önem arz etmektedir. Kanundaki süreler; "hafta", "ay" (HMK m.20, m.150/3), "en az", "en çok" (HMK m.243/2, m. 127/1), "uygun bir süre" (HMK m. 165/2), "kısa bir süre" (HMK m. 77/4), "makul süre içinde" (HMK m.30), "hemen" (HMK m. 38/1), "derhal" (HMK m. 166/2), "her zaman" (HMK m.115/1), "en geç ilk duruşmada" (HMK m. 38), "tahkikat sonuçlanıncaya kadar" (HMK m. 61), "karar verilinceye kadar" (HMK m. 183) gibi değişik şekillerde ifade edilmiştir²¹³. Bu düzenlemelerin her biri yargılamanın gereksiz uzamasını engellemeye yöneliktir ve davanın makul sürede bitirilmesine hizmet eder.

2.2.2.3.1.1. Mahkemeler İçin Belirlenmiş Süreler

Mahkeme için öngörülmüş süreler hak düşürücü nitelikte olmayıp mahkemenin bir işlemi ne kadarlık bir süre içinde yapması gerektiğini belirlemektedir. Ancak o işlem süresinden sonra yapılırsa da verilen karar, yapılan işlem geçerlidir. Ancak, süresinden sonra işlemin yapılmasında hakim kusurluysa, sorumluluğu doğabilir²¹⁴. Örneğin HMK'nın 294/4 maddesine göre gerekçeli kararın yazım süresi, hüküm sonucunun tefhiminden itibaren bir aydır. Burada getirilmiş olan bir aylık süre, düzenleyici bir nitelik taşıdığı için, mahkemenin tefhiminden itibaren işlemeye başlayan bir aylık sürenin dolmasından sonra yazmış olduğu gerekçeli karar da geçersiz değildir²¹⁵. Mahkemeler için konulan süreler de yargılamanın hızlandırılması için yapılan düzenlemelerdir. Yukarıda belirttiğimiz örnekten devam etmek gerekirse, gerekçeli karar için bir aylık yazım süresinin öngörülmesi hükmün kesinleşmesini hızlandırmaktadır. Zira kararın kesinleşmesi için taraflara tebliğ edilmesi gerekmektedir.

²¹² YILMAZ, Süreler, s. 3170

²¹³ YILMAZ, Süreler, s. 3171

²¹⁴ PEKCANITEZ, Hakan /ATALAY, Oğuz/ÖZEKES, Muhammet, Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler, s.96

²¹⁵ TANRIVER, Usul, s. 447

2.2.2.3.1.2. Taraflar İçin Getirilmiş Süreler

Taraflar, kendileri için konulmuş olan süre içinde belli işlemleri yapabilir veya yapmaları gerekir. Belirli bir sürede yapılması öngörülen işlem, bu süre içinde yapılmazsa, artık yapılamaz ve bu durum süreyi kaçıran taraf aleyhine sonuç doğurur. Örneğin; bir hüküm, süresi içinde temyiz edilmezse (şekli anlamda) kesinleşir²¹⁶.

Taraflar için kanunda belirtilen süreler kural olarak kesindir. (HMK m. 94) Diğer bir anlatımla hakim kanunda gösterilen istisnalar dışında kanunda kesin olarak belirtilen süreleri, vereceği kararlar kesin olmayan hale getiremez veya kesin süre içinde yapılmayan işlem için (karşı taraf lehine ortaya çıkan usuli kazanılmış hakkı da göz önüne alarak) yeni bir süre veremez. Kesin süre içerisinde yapılmayan işlem olması halinde, karşı taraf yapılmayan işlem nedeniyle ortaya çıkan durumdan yararlanır. Örneğin, hakim iki haftalık istinaf süresini, 12 güne indiremez veya 40 güne çıkartamaz; tebliğle başlayan bir sürenin başlangıcını tefhim yahut tefhimle başlayan sürenin başlangıcını tebliğ olarak belirleyemez; kanun yolu kapalı bir davada kanun yolunu açamaz²¹⁷. Kanunda açıkça gösterilen istisnalara örnekler ise şu şekildedir; *“Durum ve koşullara göre cevap dilekçesinin (veya tarafların ikinci dilekçelerinin) iki hafta içinde hazırlanmasının çok zor olduğu durumlarda hakim bir defaya mahsus olmak üzere ve bir ayı geçmemek üzere ek süre verebilir.”* (HMK m. 127; 136/2). *“Mahkemenin tarafları dinlemek üzere vereceği süre iki haftadan az olamaz, ancak bu süre gerektiğinde mahkemece uzatılabileceği gibi kısaltılabilir.”*(HMK m. 144/2). *“Tanığa gönderilecek davetiyenin en az bir hafta önce tebliğ edilmesi gerekirse de, acele hallerde tanığın daha önce gelmesine karar verilebilir.”*²¹⁸ (HMK 243/1)

Yargıtay, temyiz süresinin Kanun'da belirtilenden daha uzun belirlenmesinin tarafa herhangi bir hak sağlamayacağına karar vermiştir²¹⁹. Doktrinde ağırlıklı görüş ise

²¹⁶ KURU, Usul, s. 642

²¹⁷ YILMAZ, Şerh, s. 1467

²¹⁸ YILMAZ, Şerh, s. 1468

²¹⁹ *“Sulh mahkemesi kararlarına karşı temyiz süresi sekiz gündür. Bu süre ilamın taraflardan her birine tebliği ile işlemeye başlar. Yukarıda açıklanan yasal mevzuat çerçevesinde sulh hukuk mahkemelerinde verilen hükümlerin temyiz süresi direnme kararın tebliğ edildiği 11.05.2010 tarihi itibarıyla 8 gün olup, mahkemece bu sürenin iki hafta olarak değiştirilmesi mümkün değildir.”* Yargıtay HGK, 13.03.2013, E. 2012/19-779, K. 2013/355

hakimin Kanun'daki süreyi hatalı olarak uzatmasının ilgili tarafa bir hak sağlamayacağı yönündedir²²⁰. Aksi görüşte olanlar ise, karara karşı başvurulabilecek kanun yolu süresinin kararda yazılması zorunlu unsurlardan olduğu,(HMK m. 297) hukuku bilmeyen kimseler için sürenin hatalı olarak belirtilmesinin hak kaybına neden olmaması gerektiği savunulmaktadır²²¹. Anayasa Mahkemesi ise kanun yolu süresinin hatalı olarak gösterilmesinin süreye güvenerek hareket eden taraf lehine sonuç doğuracağını belirtmektedir²²². Anayasa 40/2. maddesi “devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.” hükmünü içermektedir. Buna göre, mahkeme kararında belirtilen sürenin hatalı olması halinde bu karara güvenerek işlem yapan kişinin hakkının korunması gerekir²²³.

2.2.2.3.2. Hakimin Tayin Ettiği Süreler

Hakimin süre tayin edebilmesi hakime tanınan takdir yetkisinden kaynaklanmaktadır. Hakim taraflara belirli bir işlemi yapması için süre tayin ederken, somut olayın özelliklerini, tarafların özel durumlarını, hukuk kurallarını, yargılamanın hedefini ve belirlenen sürenin süre verilen tarafın hakkını kısıtlamamasına dikkat etmelidir. Takdir hakkı, üst mahkemenin denetimindedir. Hâkim, takdir yetkisini kullanılırken, her iki tarafın karşılıklı menfaatlerini ve usul ekonomisini dikkate almalıdır²²⁴ Hukuki dinlenilme hakkı bakımından ilgili tarafa yeterli süre verilmelidir. Verilen süre bilgilenmek ve açıklama yapma hakkını kullanmak açısından yeterli olmalıdır. Bilhassa hakimin takdirinde olan sürelerde hakim daha özenli davranmalıdır. Bu

"Yürürlükte bulunan kanun maddesine göre sulh hukuk mahkemesi için öngörölmüş temyiz süresi 8 gün olduğu halde mahkeme hakimince hatalı şekilde temyiz süresinin iki hafta olarak belirtilmesi ilgili tarafa herhangi bir hak sağlamaz." Yargıtay 14. HD, T. 02.11.2012, E. 2012/12019, K. 2012/12617

²²⁰ KURU, Usul, 643;TERCAN, Erdal, Medeni Usul Hukukunda Eski Hale Getirme, 1.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 39;TAŞ KORKMAZ, Hülya, "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na Göre Hakimin Belirlediği Süreler ve Bu Sürelerin Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi", MİHDER, 2008, S.10, s. 416

²²¹ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 456

²²² B. No: 2014/1382, 22.9.2016, (Erişim) <http://www.anayasa.gov.tr>, 21.10.2019

²²³ AKİL, Cenk/ GÜL, Mehmet Akif, "Medenî Yargıda Hâkimin Kanunî Süreyi Kararında Yanlış Göstermesi Problemine İlişkin Düşünceler", TBB Dergisi, 2018, S. 136, s. 182

²²⁴ YILMAZ, Süreler, s. 3170

noktada usul ekonomisi ve teksif ilkesi ile hukuki dinlenilme hakkı arasında denge kurulmalıdır²²⁵.

Hakim tarafından tayin edilen süreler; kesin olmayan süre ve kesin süre olmak üzere ikiye ayrılır.

2.2.2.3.2.1. Kesin Olmayan Süre

Kanuni süreler dışında hakim de belirli bir işlemin yapılması için süre tayin ettiği durumlar vardır. Kanunda belirli süre öngörülmemiş hallerde sürenin belirlenmesi hakim tarafından yapılır. Örneğin; HMK m. 144/2'de "*mahkemenin, dinlenilmek üzere mahkemeye gelmeleri için iki tarafa vereceği süre iki haftadan az olamaz. Bu süre gerektiğinde, mahkemece resen veya iki taraftan birinin talebi üzerine uzatılabileceği gibi kısaltılabilir.*" şeklindeki düzenleme gereğince hakim tarafların dinlenmesi için süre tayin edebilir.

Hakimin tayin ettiği süreler kesin süre değildir. Ancak HMK'da bazı hallerde hakim belirlediği sürenin kesin olduğunu düzenlediği hükümler bulunmaktadır. Yasada belirtilen hallerin dışında hakim tarafından verilen ilk süre (kesin olduğu belirtilmemiş ise) kesin süre değildir. Ancak verilen ilk süre içerisinde süreye konu işlem yerine getirilmemiş ise ikinci kez verilen süre yasa gereği kesindir. (HMK m. 94/2) Bu durumda ikinci kez verilen sürenin kesin olduğunun belirtilmesine ve kesin sürenin sonuçlarına ilişkin ihtar yapılmasına gerek yoktur²²⁶.

2.2.2.3.2.2. Kesin Süre

Hakim, süre verirken verdiği sürenin kesin olduğunu belirtebilir. Kanun'da hakime doğrudan kesin süre verme yetkisi verilmiştir. (HMK m. 94/2) Hakim kesin süre

²²⁵ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 268

²²⁶ "*Hakimin kesin olduğunu belirtmeden verdiği ilk süre içerisinde, süreye konu işlemin yapılmaması halinde yeniden süre verildiğinde, ikinci sürenin kesin olması yasadan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, ikinci kez verilen sürenin kesin olduğunun belirtilmesine ve ihtar gereği yoktur.*" Yargıtay HGK, T. 28.03.2012, E. 2012/55, K. 2012/249

verme yetkisini kullanırken somut olayın özelliklerini, tarafların durumunu, hukuk kurallarını ve yargılamanın hedefini göz önüne almalıdır²²⁷.

Kesin süre verilen bir işlem taraflar tarafından bu süre içerisinde yerine getirilmemiş ise, verilen süre içinde işlemi yerine getirmeyen taraf söz konusu işlemi yerine getirme hakkını kaybeder²²⁸. Kesin süreye bağlanan ağır sonuçlar gereği kesin süre verilen tarafa yapması gereken işlemlerin ayrıntılı olarak gösterilmesi zorunludur. Bu kapsamda hakim tarafından kesin süre verilirken; kesin süre içerisinde yapılacak işlem yasalara ve içtihatlarla uygun olacak şekilde süre verilen tarafa ayrıntısıyla açıklanmalı ve kesin sürede yapılması istenilen işlemin yapılmaması halinde sonuçlarının neler olacağı konusunda ilgili taraf ihtar edilmelidir. Taraflardan birine bir işlemin yapılması ile ilgili kesin süre verilmesi karşı taraf lehine usulü kazanılmış hak doğurmaktadır. Bunun sonucu olarak, yargısal kesin süreyle sadece taraflar değil, hakim de bağlıdır, dolayısıyla hakimin bu tür bir ara kararından dönmesi hukuken geçersizdir²²⁹.

"Hakim süre belirlerken takdir yetkisini, her somut olayın özelliğini, tarafların durumunu, objektif hukuk kurallarını ve hepsinde üstünde yargılamanın amacını göz önüne alarak kullanmalı ve vereceği sürenin hakkı kısıtlamamasına bilhassa dikkat etmelidir."²³⁰ Zira verilen kesin sürenin, kesin süreye konu işlemi yapmaya yeterli olmaması halinde ilgili tarafın hukuki dinlenilme hakkı ve dolayısıyla adil yargılanma hakkı ihlal edilmiş olur.

Kesin sürenin belirlenmesinde kullanılan kriterler Yargıtay tarafından belirlenmiştir. Buna göre, kesin süre yasanın amacı doğrultusunda verilmeli, davanın reddi için bir fırsat olarak değerlendirilmemelidir. Mahkeme hakimi, kesin süreye konu işlemin yargılama için gerekliliği, verilen kesin sürenin kesin süreye konu işlemi yerine getirmek için yeterli olup olmadığı, süreye konu işlemin ilgili tarafca yapılmasının mümkün olup olmadığı, kesin sürede yapılması istenilen işlemlerle ilgili masrafların ayrı ayrı belirtilmesi, kesin süreye riayet edilmemesi halinde sonuçları hakkında ilgili

²²⁷ YILMAZ, Ejder, "Hukuk Davasında Hakimin Verdiği Kesin Mehilin Hakkı Kısıtlaması", ABD, 1987, s. 47

²²⁸ YILMAZ, Şerh, s. 1468

²²⁹ TAŞ KORKMAZ, s. 426

²³⁰ YILMAZ, Süreler, s. 3172

tarafın bilgilendirilmesi konularına özen göstererek kesin süreye ilişkin ara kararı oluşturmalıdır²³¹. Kesin süreye ilişkin ara karara uyulmamasının yaptırımının belirtilmesi yönünden, ilgili tarafın avukatla temsil edilip edilmemesi fark etmemektedir²³². Hem avukatla temsil edilen hem de avukatla temsil edilmeyen taraf için kesin süre içerisinde yapılmayan işlemin yaptırımının belirtilmesi zorunludur²³³.

Kesin süre içerisinde yapılması gereken işlemin bu süre içerisinde yapılmaması halinde hak ortadan kalkar. Eski hale getirme hükümleri bu kuralın istisnasını oluşturur²³⁴. Buna göre, elde olmayan nedenlerle kanunda belirlenen ya da hakim tarafından tayin edilen kesin sürede yapılamayan işlem ile ilgili mahkemeden eski hale getirme talebinde bulunulabilir. (HMK m. 95) Elde olmayan sebeplere, hastalık, ölüm, doğal afet, tebligattan bilgi sahibi olmamak gibi haller örnektir²³⁵.

Mahkeme eski hale getirme talebini redderse kesin süre içerisinde yapılamayan işlem yerine getirilemeyecektir²³⁶. Eski hale getirme talebi kabul edilirse mahkeme, hangi işlemin geçersiz hale geldiğini kararında belirtir. (HMK m.100/2) Örneğin; kaçırılan süre kanun yolu süresi ise, kesinleşme işleminin yok sayıldığı karara yazılır ve taraf kanun yoluna başvurabilir²³⁷.

Hakim tarafından verilen süre geçmiş ve tarafın bu konuda mazereti bulunmamasına rağmen, mahkeme süresinden sonra yapılan işlem üzerine yargılamaya devam etmiş ise artık yapılan işlem geçersiz kabul edilmemelidir. Çünkü bu tarz sürelerin amacı yargılamayı hızlandırmak olup hakkı ortadan kaldırmak değildir²³⁸. Kesin süre tarafları ve hakimi bağladığından, kesin süreye riayet edilmemesi halinde gereği hakim tarafından yerine getirilmelidir²³⁹.

²³¹ Yargıtay 17. HD, T. 04.02.19, E. 2013/591, K. 2019/825, (Erişim) <https://portal.uyap.gov.tr>, 21.02.19

²³² AKİL/GÜL, s. 170

²³³ Yargıtay HGK, T. 28.03.2012, E. 2012/55, K. 2012/249, (Erişim) <https://portal.uyap.gov.tr>, 21.02.19

²³⁴ YILMAZ, Şerh, s. 1472

²³⁵ TERCAN, s. 174

²³⁶ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 481

²³⁷ YILMAZ, Şerh, s. 1473

²³⁸ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme, s. 247

²³⁹ ALANGOYA, Yavuz/ YILDIRIM, Kamil/ YILDIRIM, Nevhis Deren, Medeni Usul Hukuku Esasları, 4. Baskı, İstanbul, 2004, s. 184

3. MAKUL SÜRENİN HESAPLANMASI

Makul süre, soyut bir kavramdır. Makul sürenin, her olayda geçerli olacak şekilde hesaplanması imkansızdır²⁴⁰. Her dava için yargılamanın ne kadar sürede tamamlanacağını belirlemek oldukça zordur. Standart bir makul süre ölçütü olmadığından her somut olayın niteliğine göre makul sürenin aşıp aşılmadığını ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir²⁴¹.

3.1. Sürenin Başlangıcı

Yargılamanın makul sürede sona erip ermediğinin tespit edilmesi için davanın başladığı tarih ile sona erdiği tarih arasındaki sürenin dikkate alınması gerekmektedir. AİHM'nin dava süresinin makul olup olmadığına ilişkin değerlendirme yaptığı kararlarına bakıldığında ilk olarak tespit ettiği şey dikkate alınan süredir²⁴². Yargılama süresinin başladığı ve sona erdiği tarih hukuk ve ceza davaları için ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir²⁴³.

Hukuk davalarında süre kural olarak uyuşmazlığın yetkili makamların önüne götürüldüğü tarihte başlar²⁴⁴. Medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklarda ilke olarak sürenin başlangıcı uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılamanın başlatıldığı tarihtir²⁴⁵. Bazı hallerde yetkisiz mahkemeye başvuru da sürenin başlamasını sağlar. Örneğin, bir davada AİHM başvuranın açacağı tazminat davasında yetkili mahkemeyi seçmekte hataya düşmesini normal kabul etmiş, adli yargı ile idari yargı arasındaki ilişkiyi düzenleyen sistemin karmaşıklığının bu hataya sebebiyet verdiğine dikkat çekmiştir²⁴⁶.

Hukuk davalarında sürenin başlangıcının hesaplanmasında ana ölçüt davanın açıldığı tarih olmakla birlikte, dava açmadan önce başka bir kuruma başvurma, buradan karar

²⁴⁰ AŞÇIOĞLU, Çetin, Doğru ve Güvenli Yargılama Hakkımız Var!, 2. Baskı, Ankara, 1995, s. 150

²⁴¹ ÇELİK, s. 112

²⁴² ÖZEL, s. 147

²⁴³ ÇAYAN, s. 93

²⁴⁴ İNCEOĞLU, s. 363

²⁴⁵ B. No: 2013/7318, T. 10.06.2015 (Erişim) <https://hudoc.echr.coe.int>, 27.02.2019

²⁴⁶ Allenet de Ribemont/Fransa, T. 23.01.1995, (naklen, AKTEPE ARTIK, s.264)

alma gibi bir durum öngörülmüş ise süre bu tarihten başlayarak hesaplanır²⁴⁷. Ceza davalarında sürenin başlangıcı şüphelinin suç isnad edildiği, dair resmi bir iddianın olduğu tarihtir²⁴⁸.

3.2. Sürenin Sonu

Genel olarak medeni hakları ilgilendiren uyuşmazlıkların görüldüğü davalarda ve ceza davalarında yargılamanın sona erdiği tarih kararın verildiği veya hükmün bildirildiği tarihtir.

Yargılamaya ilişkin olarak kanun yolunun öngörüldüğü sistemlerde, yargılamanın bittiği tarih bütün olağan kanun yollarının tüketildiği tarihtir²⁴⁹. Mahkemece verilen karar ulusal mevzuatta kesin olarak düzenlenmişse ve bu karara karşı herhangi bir başvuru yolu öngörülmemişse yargılama kararın tefhimi veya tebliğinde, iki dereceli yargılama sisteminin mevcut olduğu hukuk sistemlerinde, ilk derece mahkemesi kararına karşı kanun yolu öngörülmüşse, bu durumda yargılama mevcut olan bütün olağan kanun yollarının tüketilmesiyle sona ermiş sayılacaktır²⁵⁰. Kanun yollarının tüketilmesi hususu ise ilgilinin öngörülen süre içerisinde kanun yoluna başvurulmaması veya kanun yolunda hükmün onanarak kesinleşmesiyle mümkündür²⁵¹.

Sürenin sona erme tarihi ile ilgili önemli bir konu da mahkemenin vermiş olduğu kararların yerine getirilmemesidir. Mahkemelerin yargılama sonunda vermiş oldukları nihai kararlara ilam denir²⁵². Yargılama sonunda verilen hükmün tatmin edici olabilmesi için, verilen kararın yerine getirilmesi gereklidir. Yalnızca karar verilmesi tatmin edici değildir²⁵³. Bu nedenle yargılamanın sona erdiği tarihi

²⁴⁷ “König-Almanya kararında AİHM, klinik işletme ve tıp mesleğini icra etme ruhsatı iptal edilen başvurucu için, dikkate alınacak sürenin idare mahkemesine başvuru tarihi değil, söz konusu yetkilerini iptal eden yetkili idari makamın kararına itiraz edildiği tarih olarak kabul etmiştir.” König / Almanya Kararı, 28.06.1978, (naklen, İNCEOĞLU, s.279)

²⁴⁸ İNCEOĞLU, s. 378

²⁴⁹ PEKCANITEZ, Hakan, Yargılamanın Yenilenmesi, s.532; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 383; RÜZGARESEN, s. 180

²⁵⁰ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 840; YILMAZ, Şerh, s. 1339; ÇAYAN, s. 94

²⁵¹ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 840

²⁵² YILMAZ, Şerh, s. 1320

²⁵³ “Büker-Türkiye davasında Kayseri Erciyes Üniversitesinde iki yıllık sözleşme ile asistan olarak çalışmakta olan başvurucunun, Üniversite tarafından sözleşmenin yenilenmemesine ilişkin

belirleyen ölçütlerden biri de mahkeme kararının uygulandığı tarihtir. Bu kapsamda "makul süre" kavramı sadece yargılama ile ilgili değildir. Etkin hukuki himayenin sağlanması için (hükmü rızaen yerine getirmeyen kişiye karşı) icra yoluna başvurulması ve hakkın temini gerekir. Taraflar etkin hukuki himayenin olmadığı düşüncesinde oldukları zaman haklarını meşru olmayan yollardan elde etmeye çalışacaklardır²⁵⁴.

Sürenin hesaplanmasında uyuşmazlığın çözümünde uygulanacak kanun maddesinin, anayasaya aykırılık iddiası ile, anayasa mahkemesi önüne götürülmesi durumunda, bu merci önünde geçen süre, anayasa mahkemesi uyuşmazlık veya suçlamayla ilgili karar vermeyeceğinden ilke olarak, hesaba katılmayacaktır. Ancak Anayasa Mahkemesi uyuşmazlık konusu davayı doğrudan etkileyecek nitelikte bir karar verir ise, o zaman Anayasa Mahkemesi önünde geçen süre makul hesaplanmasında dikkate alınır. AİHS'nin 6. Maddesi bütün yargılama makamlarını, herhangi bir fark gözetmeksizin, yargılamanın çeşidi ve niteliği göz önünde tutularak bağlamaktadır²⁵⁵.

3.3. Makul Sürenin Hesaplanmasında Dikkate Alınan Kriterler

Makul süre kavramı soyut ve her davaya göre farklılık arz ettiği kuşkusuzdur. Bu nedenle makul süre kavramını somutlaştırmak, keyfiligi önlemek adına bazı kriterlerin ortaya konması şarttır. AİHM makul sürenin tespit edilmesinde dikkate alınan ölçütleri içtihatlarıyla ve her somut olayın özelliklerine göre belirlemiştir. AİHM tarafından makul sürenin tespitinde kullanılan kriterler; davanın karmaşıklığı, tarafların tutumu, yargılama yapan makamlarının tutumu olarak belirlemiştir²⁵⁶. Bu üç kriter her davada eşit oranda etkili değildir. Makul süre değerlendirilmesinde şu sorulara yanıt aranmaktadır. Yargılama bu denli uzayacak kadar karmaşık mıdır? Dava süresince başvuru tutumu yargılamanın

kararına karşı açtığı davanın bitim tarihi, Erciyes Üniversitesinin, Danıştay'ın nihai kararına uygun olarak eski görevine iade edildiğini resmi olarak tebliğ ettiği tarih olarak kabul edilmiştir.” ÖZEL, s. 149; Bükler/Türkiye, T. 24.10.2000 (Erişim) <https://hudoc.echr.coe.int>, 27.02.2019

²⁵⁴ AKKAN, Etkin Hukuki Korunma, s. 29

²⁵⁵ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma “, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 49, Sayı. 1, 1994, s .21; Sramek/Avusturya, 22.10.1984, Buchholz/Federal Almanya, 06.5.1981

²⁵⁶ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 852; DEMİRCİOĞLU, Yaşar, Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri,1. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2007 s. 292

gecikmesinde etkili olmuş mudur? Davanın uzamasında milli makamların tutumunun rolü nedir? Belirlenen hiçbir kriter tek başına belirleyici değildir, her biri Mahkeme tarafından ayrı ayrı tespit edilmekte ve bu üç kriterin toplam etkisi değerlendirilmektedir²⁵⁷. Örneğin; taraflar yargılama süreci boyunca kendilerine yüklenen ispat yükünü etkili ve kısa süre içerisinde yerine getirmemiş ise yargılamanın uzamasına başvuruda bulunanın yargılama sırasındaki tutumu etkili olmuştur, denilebilir.

Uyuşmazlık konusunun detaylı inceleme ve belirli bir uzmanlı alanını gerekli kılması, taraf sayısının fazla olması dava konusunun niteliği ile ilgilidir. Yargılamayı yapan merciin yargılamanın sevk ve idaresinde yeterince etkili olmaması, yargılamayı hızlandırıcı önlemleri almaması ulusal yargılama makamlarının tutumu ile ilgilidir. Elbette bu kriterler dışında her davanın özelinde gelişen durumlara göre yeni ölçütler belirlemek mümkündür.

3.3.1. Davanın Karmaşıklığı

Dava konusunun ne olduğu, uyuşmazlık konusunun kapsamı, uygulanacak hükümler dava konusunun niteliğini ortaya koymaktadır. Yargılama konusunun niteliği; hukuki meselenin çözümünde karşılaşılan güçlükler veya yargılama konusunu ilgilendiren delillerin toplanmasında karşılaşılan engeller, karmaşık durumlar ya da hastalık, tutukluluk gibi tarafların özel durumlarına ilişkin konulardır²⁵⁸. AİHM dava konusunun niteliğini makul sürenin belirlenmesinde bir ölçüt olarak kullanmaktadır²⁵⁹.

Davanın hukuki niteliği ve yargılamanın konusunu oluşturan maddi vakıalar yargılamanın karmaşıklığı tespit edilirken bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bunun

²⁵⁷ İNCEOĞLU, s. 381

²⁵⁸ PEKCANITEZ, Adil Yargılanma Hakkı, s. 42

²⁵⁹ *Bir medeni hak yargılamasına ilişkin KatteKlitsche-İtalya davasında da, "başvurucuya ait ormanlık bir park alanını da kapsayan bir planlama nedeniyle, arazisini kullanma hakları sınırlandırıldığı için fülükamulaştırma yapıldığı iddiası ile, tazminat talep eden başvurucunun davası sekiz yıldan fazla bir sürede sonuçlanmıştır. AİHM, davanın özelliklerini ve olaylar ile hukuki meseleler konusundaki karmaşıklığı vurgulayarak, sekiz yılı aşkın süreyi ihlal olarak değerlendirmemiştir. AİHM normal olmayan üç gecikme periyodu belirlemesine rağmen, milli mahkemelerin verdiği kararların çevrenin korunması ve şehir planlama gibi hassas bir konuya ilişkin olduğunu bu kararların bir hak yani mülkiyet hakkı ile meşru menfaat arasındaki ayrım konusunda İtalyan içtihat hukuku üzerinde önemli etkileri olacağını dikkate alarak söz konusu süreyi aşırı bulmamıştır."* KatteKlitsche / İtalya, 27.10.1994, (naklen, İNCEOĞLU, s.382)

içine davanın konusu, hukuki meselenin çözümündeki güçlük, delillerin toplanmasında karşılaşılan engel ve karmaşıklık, hastalık veya tutukluluk gibi kişinin özel haline ilişkin unsurlar, maddi olayların karmaşıklığı, şahitlerin sayısı, davanın uluslararası unsurları, bilirkişi deliline ihtiyaç, yazılı delillerin hacmi girmektedir²⁶⁰. Belirtilen hususlar yargılamanın uzamasının tek başına nedeni değilse, bunlara dava niteliğinin içinde değerlendirilemeyecek başka nedenler ekleniyorsa, yargılama konusunun karmaşıklığı, yargılamanın uzamasında gerekçe olarak kabul edilemez. Örneğin, dava konusunun milletlerarası unsurlar içerdiği bir davada, devletin bu alanı ilgilendiren makamları arasındaki iletişimsizlik veya uyumsuzluk yargılamanın uzamasına neden olmuş ise, burada yargılama konusunun karmaşıklığından bahsedilemez²⁶¹.

Tanık ve diğer delillerin coğrafi dağılımı sebebiyle yargılamanın olağan süresinin dışında bitirilmesi kişilerin makul sürede yargılanma haklarını ihlal etmektedir²⁶². Özellikle uluslararası ticari ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıklarda delillerin toplanabilmesi uzun zaman alabilmektedir. Adaletli bir yargılama gerçekleştirmek için delillerin toplanması mecburi olduğundan, mahkeme uzun zaman olsa da delilleri toplayacaktır. Delillerin toplanması ise bunların coğrafi dağılımı açısından ülkenin çeşitli bölgelerine, hatta ülkelerin çeşitli bölgelerine sirayet edebilir. Davanın çözümü için zorunlu olan bu işlemler makul süre ilkesini ihlal etmeyecektir²⁶³. Tanık sayısının fazla olduğu haller düşünüldüğünde, tanık ifadelerinin tarafların iddia ve savunmaları kapsamına uygun bir şekilde alınarak yargılamanın yürütülmesi ve sonlandırılması ciddi bir zamansal süreci zorunlu kılmaktadır. Tanık ve diğer delillerin dağılımı davanın bitirilme süresini doğrudan etkilemektedir. Bilinmektedir ki; basit bir tahliye davası ile büyük bir şirketin feshi davası aynı sürede bitirilemeyecektir²⁶⁴.

Anayasa Mahkemesi Ömer Boğurcu başvurusunda iş hukukundan kaynaklanan alacak davasında, somut olayın hukuki çözümünde zorluk bulunmadığı, maddi vakıaların karışık olmadığı, delillerin toplanması ve incelenmesinde herhangi bir

²⁶⁰ GÖLCÜKLÜ, s. 215

²⁶¹ İNCEOĞLU, s. 381

²⁶² DEMİRCİOĞLU, s. 293

²⁶³ DONAY, s. 102

²⁶⁴ PEKCANİTEZ, Adil Yargılanma Hakkı, s. 42

engelle karşılaşılmadığı, taraf sayısının fazla olmadığı dikkate alındığında davanın karmaşık olmaktan uzak olduğunu, davacının tutum davranışlarıyla ve usuli haklarını kullanırken özensiz davranmasıyla yargılamanın uzamasına da sebebiyet verdiğinin söylenemeyeceğini, söz konusu davanın davacı yönünden taşıdığı değer ve kendisinin davadaki menfaati göz önüne alındığında, somut olay açısından farklı bir karar verilmesini gerektirecek bir yön bulunmadığı ve söz konusu davada yaklaşık yedi yıllık yargılama yapılmasının makul olmayan bir gecikme olduğu sonucuna varmıştır²⁶⁵.

Davanın karmaşıklığı içinde değerlendirilebilecek bir başka husus da; dava dosyasının hacmidir. Dava dosyasının hacminin fazla olması yargılamayı yapacak olan heyet ya da hakimin değerlendirmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle AİHM, dava dosyasının 1200 sayfa ve yüzlerce kilo gelen parçaları içermesinin makul sürenin belirlenmesinde etken olması gerektiğine karar vermiştir²⁶⁶.

Dava konusunun niteliği içinde değerlendirilebilecek hususlardan biri de geçici hukuki korumalardır. Geçici hukuki korumalar HMK'nın 389-399 maddeleri arasında "ihtiyati tedbir", 400-405 maddeleri arasında "delil tespiti" alt başlıklarında düzenlenmiştir. Etkin hukuki korumanın sağlanabilmesi için asıl hukuki korumaya ek olarak geçici hukuki korumanın kabulü zorunludur²⁶⁷. Çünkü davanın esası çözümlenene kadar telafisi mümkün olmayan zararların önüne ancak geçici hukuki korumalarla geçilebilmektedir²⁶⁸. HMK uyuşmazlıkların çözümünün uzun sürmesi ve bu nedenle tarafların zarar görmesini önlemek amacıyla ihtiyati tedbir kurumunu kabul etmiştir. HMK'da ihtiyati tedbirin talebinden itibaren ne kadarlık bir sürede değerlendirileceği açıkça belirtilmemiştir. Ancak ihtiyati tedbirin niteliği gereği bir an önce değerlendirilmesi esastır. Bunun yanında ihtiyati tedbir kararı verildikten sonra, uygulanmasının bir hafta içinde talep edilmesi gerektiği kanunda açıkça

²⁶⁵ B. No: 2014/2238, 08.09.2014, par. 23 (Erişim) <https://www.anayasa.gov.tr> 21.01.2019

²⁶⁶ DONAY, s. 102

²⁶⁷ ÖZEKES, Muhammet/ERİŞİR, Evrim, Konusu Para Alacağı Olan Geçici Hukuki Korumaların Karşılaştırılması ve Değerlendirilmesi, Legal Medeni Usul ve İcra-İflas Hukuku Dergisi, S. 2006/3, s. 1236

²⁶⁸ "Mevcut durumda meydana gelebilecek bir değişme nedeniyle hakkın elde edilmesinin önemli ölçüde zorlaşacağından ya da tamamen imkansız hale geleceğinden veya gecikme sebebiyle bir sakıncanın yahut ciddi bir zararın doğacağından endişe edilmesi hallerinde, uyuşmazlık konusu hakkında ihtiyati tedbir kararı verilebilir." (HMK 389)

düzenlenmiştir. (HMK 393) Bu düzenlemelerin her birisi hukuki koruma talep eden tarafın bir an önce talep ettiği korumaya sahip olmasını sağlayan hükümlerdir. Makul sürede yargılanma hakkının da etkin hukuki korumayı sağlamaya yönelik bir hak olduğu dikkate alındığında geçici hukuki korumalar ve makul sürede yargılanma hakkı birbiri ile sıkı bir ilişki içindedir.

Dava konusunun niteliği içinde değerlendirilebilecek konulardan biri de ivedilik arz eden uyuşmazlıklardır. Örneğin; İş Kanununun²⁶⁹ 20. maddesi iş sözleşmesinin feshinden kaynaklanan davaların ivedilikle sonuçlandırılacağı hükmünü içermektedir. Burada ifade edilen ivedilik kavramı, standart, maktu bir süreyi ifade etmemektedir²⁷⁰. İvedilik, kanımızca mümkün olduğu kadar çabuk, hızlı olan bir süreyi ifade etmektedir ki bu yönüyle makul sürede yargılanma hakkı ile irtibatlıdır.

Dava konusunun karmaşık olması bir noktaya kadar yargılamanın uzamasında mazeret olarak kabul edilebilir. Ancak sadece dava konusunun karmaşık olması nedeniyle yargılamanın haddinden fazla uzaması olağan kabul edilebilir bir durum değildir. AİHM yargılamaların süratli olmasını gerektirdiğini belirtirken, daha genel bir esas olan adaletin düzgün bir şekilde yönetilmesi ilkesine de vurgu yapmaktadır²⁷¹. Zira yargılamanın hızlı olması, yargılama sonucunda verilen kararın hukuka, hakkaniyete uygun olması, adil olmasına tercih edilebilecek bir husus değildir.

3.3.2. Tarafların Tutumu

AİHS organları önünde başvuru olan kişinin yargılamadaki davranış ve tutumuna-makul sürenin aşılmayıp aşılmadığının belirlenmesinde AİHM tarafından dikkate alınmaktadır²⁷².

²⁶⁹ RG, 22.05.2003, S. 25134

²⁷⁰ KOÇ, Evren, MİHBİR 4-5 Ekim 2019 Toplantısı Konuşması, (Erişim) <https://intes.org.tr/haber-arsivi/ozel-mahkemeler-ve-ozel-mahkemelerdeki-yargilama-usulu-toplantisi>, 15.11.2019

²⁷¹ ÖZEL, s. 153

²⁷² ÇELİK, s. 114

Makul süre tespit edilirken başvuruçunun yargılama sırasındaki tutum ve davranışları göz önüne alınır²⁷³. Başvuruçunun dışındaki kişilerin davranışları bu anlamda dikkate alınmayacaktır. Başvuruçunun tutumundan kaynaklanan gecikmelerden devlet sorumlu değildir. Başvuruçunun usuli haklarını kullanması sonucunda yargılamanın uzaması da devlete karşı ileri sürülebilecek bir hata olarak görülemez²⁷⁴. AİHM içtihatlarına göre; başvuruçunun yargılamada sürati sağlamak için üzerine düşeni yapması yargılamayı uzatıcı taktikleri kullanmaktan kaçınması, kendisine tanınmış usuli adımlarını atarken gerekli itinayı göstermesi gerekir; gerekli özeni göstermediğine dair deliller olması durumunda söz konusu gecikmeler devletin sorumluluğunda kabul edilmemektedir²⁷⁵. Başvuruçunun, iç hukukta avukat değiştirme, temyiz talebinde bulunma, yeni delil toplanmasını talep etme, anayasaya aykırılık itirazında bulunma gibi usuli haklarını kullanabilecektir ve bireylerin kendilerine tanınan bu gibi hakları kullanması kötü niyetli olmadığı müddetçe yargılama süresinin uzunluğunda başvuruçunun kusuru olarak değerlendirilemeyecektir²⁷⁶.

Medeni yargıda iddia ve savunmanın dayanağını oluşturan olaylar ile onları ortaya koymaya yarayan ispat araçlarının taraflarca getirilmesini öngören, hakime, bu kapsamda aktif değil de; pasif bir rol tanınmasından yana olan yargılama hukuku ilkesine, taraflarca hazırlama ilkesi denir²⁷⁷. Taraflarca getirilme ilkesi, davanın temelini oluşturan iddia ve savunmanın dayanağı olan maddi olayların ve bunlarla ilgili delillerin taraflarca mahkemeye bildirilmesini, hakimin bu hususta telkin veya teşvikte bulunamayacağını ifade eder²⁷⁸. Taraflarca getirme ilkesi gereğince hakim yalnızca tarafların getirdiği vakıalara göre talep sonucunu inceleyip karar verir.

²⁷³ AİHM, önüne gelen *Ciricosta ve Viola-İtalya* davasında, "on beş yılı aşkın süredir devam etmekte olan yargılama süresinin madde 6/1 ihlali teşkil etmediğine karar vermiştir. Mahkeme bu sonuca varırken, ulusal yargılama makamlarınca duruşmaların resen, hakim nakil olduğu için ve kalemdeki personel eksikliği nedeniyle üç kez ertelenmesini de dikkate almakla birlikte, ilgili makamların tutumunun sürenin uzunluğunun birinci derece sorumlusu olarak gösterilemeyeceğini söylemiştir. Bunlara ek olarak, başvuruçuların on yedi defa kendilerinin erteleme talep etmesi ve altı defa da karşı taraftan gelen erteleme taleplerine itiraz etmemesi ve hukuk davalarında tarafların davalarını kendilerinin takip etmeleri kuralına karşın başvuruçuların, davalarının daha süratli şekilde görülmesi için bir adım atmamaları hususlarını göz önüne alarak, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmediği sonucuna varmıştır." *Cricosta/Viola İtalya Kararı*, 04.12.1995, (naklen, ÖZEL, s. 153)

²⁷⁴ İNCEOĞLU, s. 383

²⁷⁵ GÖLCÜKLÜ, s. 216

²⁷⁶ GÖLCÜKLÜ, s. 215

²⁷⁷ ARSLAN/ TANRIVER, s. 179

²⁷⁸ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s.362; ÜSTÜNDAĞ, *Medeni Yargılama*, s. 240; YILMAZ, *Şerh*, s. 274, KARAHACIOĞLU /PARLAR, s. 149

Taraflarca getirilme ilkesi deliller bakımından da geçerlidir. Kanunla belirtilen durumlar dışında, hakim, kendiliğinden delil toplayamaz. Buna göre, kural olarak mahkeme sadece taraflarca ileri sürülen delilleri inceleyebilir. Ancak, hakim, ikame edilen delillerin incelenmesinden sonra, davayı aydınlatma ödevi kapsamında taraflardan, gerekli olan delillerin gösterilmesini ve verilmesini talep edebilir. Hakim, isticvaba, bilirkişi ve keşif delillerine taraflarca talep olmasa da kendiliğinden de başvurabilir²⁷⁹. Taraflarca getirilme ilkesi, hakimin soru sorma ve davayı aydınlatma ödevi çerçevesinde yumuşatılmıştır²⁸⁰. Kamu düzenini ilgilendiren hallerde taraflarca getirilme ilkesi uygulanmayacağından hakim bu davalarda resen araştırma yapabilir delil toplayabilir.

Taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda, taraflar iddia ve savunmalarını, delillerini usulüne uygun mahkeme önüne getirmekle yükümlüdür. Medeni yargıda ön inceleme kurumu ile, tahkikat aşamasından önce gerekli hazırlıkların tam olarak yapılması, hakimin ve davanın taraflarının (varsa vekillerinin) dava dosyasına hakim olması ve bu yolla uyuşmazlığın tam olarak tespiti; gereksiz olarak yargılamanın tahkikat aşamasına kadar gelmesi sonucunu doğurabilen veya bu aşamada yargılamayı gereksiz olarak uzatabilecek unsurların ayıklanarak tahkikat aşamasına geçilmesi amaçlanmıştır.²⁸¹ Mahkeme ön incelemede, tarafların delillerini sunmaları ve delillerin toplanması için gereken hazırlıkları yapar.(HMK m 137) Kural olarak ön inceleme duruşmasından sonra delil gösterilemez. Ancak delillerin geç bildirilmesi kötü niyetli değilse ve bir kusura dayanmıyorsa mahkeme bu hususta izin verebilir²⁸². (HMK m. 145) Tarafların delil gösterme yükümlülüğünün yerine getirilmemesi nedeniyle yargılamanın uzaması halinde makul sürenin aşılmasında devlete yüklenebilecek bir kusur bulunmamaktadır. Bununla birlikte yargılamanın sevk ve idaresi hakimde olduğundan hakim yargılamanın uzamaması için gereken önlemleri almalıdır. (HMK m. 32) Hukuk davalarında her ne kadar işin takibi

²⁷⁹ KARAHACIOĞLU /PARLAR, s. 149

²⁸⁰ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 370

²⁸¹ ERMENEK, s. 145

²⁸² UMAR, Şerh, s. 433; YILMAZ, Şerh, s. 891; ERDÖNMEZ, Güray, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Delillerin Gösterilmesi ve İbrazı, İBD, C. 87, S. 5, 2013, s. 33

tarafllara ait ise de, AİHM'ye göre bu husus, mahkemenin davayı gerekli süratle yürütmesi yükümünü ortadan kaldırmaz²⁸³.

Tarafların dürüstlük kuralına uygun davranmaları davada kendilerine tanınan hak ve yetkileri amacına uygun kullanmaları mahkemenin görevini gereği gibi yapabilmesi için şarttır. Dürüstlük kuralı, hakların kullanılması ve borçların yerine getirilmesinde hukuka, ahlaka, örf ve adet kurallarına uygun davranmadır²⁸⁴. Taraflar yargılama süresince dürüstlük kuralına uygun davranma yükümlülüğündedir. (HMK m. 29)Örneğin mahkeme hakimin gereksiz reddedilmesi, duruşmalara devamlı mazeret gönderilmesi, başka mahkemelerde gerekli olmadığı halde dava açarak bu davanın bekletici mesele yapılmasını isteme gibi durumlar yargılamanın uzamasına neden olmaktadır ve dürüstlük ilkesine uygun düşmemektedir.

Başvurucunun tutum ve davranışları sebebiyle hukuk yargılamasının uzadığına dair bir kuşku varsa, başvuru yargılamayı hızlandırmak için gereken çabayı gösterdiğini ispatlamak zorundadır. Aksi takdirde makul sürede yargılanma hakkının ihlaline karar verilemez²⁸⁵.

AİHM yetkili makamların tutumu ve başvuruçunun tutumunu ayrı ayrı değerlendirerek, hangi tutumun yargılamanın gecikmesi açısından daha hatalı olduğunu saptamaktadır²⁸⁶.

3.3.3. Yetkili Makamların Tutumu

Yargılamaların yetkili makamların tutum ve davranışları nedeniyle uzaması halinde makul sürede yargılanama hakkı ihlal edilmiş olur. Yetkili makamlara yüklenebilecek kusurun bulunması halinde makul sürenin aşılmış olduğu kabul

²⁸³ GÖLCÜKLÜ/ GÖZÜBÜYÜK, s. 259

²⁸⁴ PEKCANITEZ/ÖZEKES/AKKAN/TAŞ KORKMAZ, s. 912

²⁸⁵ KAŞIKARA, s. 249

²⁸⁶ *Beaumartin- Fransa davasında, "başvurucunun davayı Danıştay'da açması gerekirken Paris İdare Mahkemesinde açması nedeniyle davanın dokuz aya yakın uzamasına neden olmasını ve davayı açtıktan dört aydan fazla bir süre geçtikten sonra başvurusuna ilişkin gerekçelerini sunmasını kendi kusuru olarak görmüştür. Fakat buna rağmen başvuruçunun kusuru dışındaki, Danıştay'daki yargılama sırasında ortaya çıkan bekleme sürelerini göz önüne alarak, devleti daha fazla hatalı bulmuştur. Davanın karşı tarafı olan Dışişleri Bakanlığı Danıştay'daki yargılamanın başlamasından yirmi ay sonra savunmasını göndermiştir, Danıştay'daki ilk duruşmanın yapılması beş yıl devam etmiştir. AİHM toplam sekiz yılın üzerindeki yargılamayı ihlal olarak değerlendirmiştir."* Beaumartin/Fransa, 24.11.1994, (naklen, İNCEOĞLU, s. 385)

edilir. Yetkili makamlar yalnızca yargılama yapan hakimler değildir. Örneğin, mahkeme kalemlerinde bazı evrakların bulunmaması, resmi mercilere sorulan sorulara zamanında cevap verilmemesi gibi durumlar da yargılama süresini makul olmaktan çıkarır²⁸⁷.

İdari makamların davranışları da yargılamanın uzamasına neden olabilmektedir. Yargılamanın uzaması iki idari makam arasındaki koordinasyon veya iletişim eksikliğinden kaynaklanmışsa makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilmiş olur²⁸⁸.

Yargısal organlar davanın hızlı bir biçimde sonuca ulaştırılması konusunda yükümlülük sahibi iseler de; bu yükümlülük, adaletin gerçekleştirilmesi yükümlülüğünün bir tarafa bırakılması anlamına gelmemektedir. Sözleşme organları adaletin yerine getirilmesi ilkesine uygun bir biçimde yürütme yükümlülüğünü göz önüne almaktadır. Bu iki yükümlülük arasında bir dengenin kurulması gerekir²⁸⁹.

Yargılama makamlarının kendilerinden bekleneni yapmış olmalarına rağmen görev dışı başka nedenlerle yargıç açığı, ulusal hukuktaki boşluklar, iş yükünün ağırlığı gibi nedenlerle makul sürenin aşılması halinde devlet yine sorumlu tutulmaktadır²⁹⁰.

Yetkili makamların ihmal ve kusuru dışında ülkenin yargı sistemindeki aksaklık ve noksanlıklar yüzünden yargılama süresinin uzadığı iddiası AIHM önüne sıklıkla getirilmektedir. AIHS uyarınca devletler, makul sürede yargılanma hakkı da dahil

²⁸⁷ DONAY, s. 101

²⁸⁸ *Wiesinger ve Avusturya başvurusunda AIHM, "İmar planına karşı açılan davanın karmaşık olduğunu ve fakat davanın uzamasının Belediye ile İl Tarım Müdürlüğü arasındaki koordinasyon eksikliğinden meydana geldiğini, bu durumda başvurucuya yüklenebilen bir kusurun olmadığını, devletin idari makamlarının tutumu sebebiyle yargılamanın uzamasından sorumlu olacağını, bu nedenle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir."* Wiesinger/Avusturya, 30.10.1991, (naklen, ÇAYAN, s.103)
MartinsMoreira Portekiz davasında, "Tıbbi bilirkişi raporunun sonuçlanmasının çok uzun sürmesi dikkate alınmıştır. Talep edilen tıbbi bilirkişi raporu davacıardan birisi için talep tarihinden iki yıl sonra, diğer davacı için üç yıl sonra tamamlanmıştır. İlgili mahkeme, Adli Tıp Enstitüsünün ortopedi uzmanı olmadığını farkına vardığı için, Lizbon Tıp Fakültesi ve daha sonra Lizbon Hastanesi'ne başvurmak zorunda kalmıştır. AIHM'e göre imkan yetersizliği veya aşırı iş yükü nedeniyle mahkemenin isteklerini yerine getiremeyen çeşitli kuruluşların hepsi kamu kurumlarıdır. Onların yargısal nitelikte olmamalarının önemi bulunmamaktadır. AIHM'e göre, bu enstitü adli tıp incelemeleri yapmak için kurulmuştur ve Adalet Bakanlığı'nın bir idari makamıdır, Portekiz Devleti, 6. maddenin gereklerine uyumlu olacak şekilde bu enstitünün amaçlarına uygun araçları sağlama yükümlülüğü altındadır." Martins Moreira/Portekiz, 26.10.1998, (naklen, İNCEOĞLU, s. 389)

²⁸⁹ İNCEOĞLU, s. 386

²⁹⁰ GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, s. 260

olmak üzere 6. madde gereklerinin yerine getirilmesini sağlayacak tüm tedbirleri almakla ve yargısal sistemlerini bu gerekliliklere uyacak şekilde düzenlemekle yükümlü olduklarından mahkemelerin birikmiş iş yükleri bir mazeret olarak değerlendirilememektedir²⁹¹.

Yeterli mahkeme teşkilatını kurmak, hakim sayısını arttırmak, adliye binaları ve duruşma salonları yapmak devletin yükümlülüğündedir. Bunların dışında hukuk sisteminden kaynaklanan eksiklikler nedeniyle yargılamalar uzuyor ise; kanunlarını daha pratik ve işler hale getirmek de devletlerin üzerine düşen yükümlülüklerdendir.

Mahkemelerdeki dava sayısının fazla olması nedeni ile yargılamaların makul sürede tamamlanmaması en sık rastlanan durumlardandır. Bu hallerde de devletin gerekli önlemleri alma yükümlülüğü vardır. Mahkemenin önündeki dava sayısında, öngörülemeyen geçici bir yoğunluk varsa ve eğer yetkili makamlar bu sorunun bilincinde olup, çözmek için yeterli gayreti göstermişlerse makul süre koşulu açısından ihlal oluşturmamaktadır²⁹². Bununla birlikte eğer iş yükü yapısal organizasyon sorunu ise, bazı dava konularının önemi ve aciliyetini dikkate alarak davalar arasında kronolojik sıra izlemeden bazılarına öncelik verilmesi gibi geçici çözümler yeterli değildir, devletin daha etkili girişimlerde bulunması gerekir²⁹³.

Bireylerin iç hukukta haklarını arayabilmesi için farklı başvuru yollarına sahip olmaları bir nimet olmanın yanında bazı hallerde külfet olarak da nitelendirilebilecektir²⁹⁴. AİHM, kural olarak AİHS'yi imzalayan devletlerin mahkemelerindeki yargılama usulü hakkında görüş bildirmenin kendi görevi olmadığı kanaatinde olmakla birlikte, bir hukuk sisteminde birçok idari ve yargısal başvuru yolu olmasının esas olarak bireysel hakları güçlendirmek amaçlı olsa dahi bir usuli labirent meydana getirmesi niteliğinde olduğu, bu nedenle devletler'in bundan bir sonuç çıkararak adil yargılanma için uygunluğu sağlamak amacıyla sistemi basitleştirme görevleri olduğu kanaatindedir²⁹⁵.

²⁹¹ GÖLCÜKLÜ, s. 215

²⁹² İNCEOĞLU, s. 390

²⁹³ İNCEOĞLU, s. 391

²⁹⁴ ÖZEL, s. 164

²⁹⁵ König/Almanya, 28.06.1978, (naklen, ÖZEL, s. 164)

3. BÖLÜM

HUKUK MAHKEMELERİNDE DAVALARIN MAKUL SÜRE ZARFINDA SONUÇLANMAMA NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Adil yargılanma ve adil yargılanma hakkının en temel unsuru hak arama özgürlüğü etkin hukuki koruma sayesinde gerçekleşebilmektedir. Hukuk devleti ilkesinden kaynaklanan etkin hukuki koruma için geçici hukuki korumalar da dahil olmak üzere, makul süre içinde hukuki korumanın gerçekleştirilmesi, mahkemenin maddi ve hukuki açıdan olayı incelemesi ve kural olarak iki dereceli bir yargılamanın kabul edilmesi ve sonuçta verilen mahkeme kararının icrasının sağlanabilmesi gerekir²⁹⁶.

Etkin hukuki korumanın birinci yönü hak arama özgürlüğünün etkin biçimde kullanılmasıdır. İkinci yönü ise, subjektif hakların korunmasıdır. Etkin hukuki koruma ancak makul süre içinde gerçekleştirilirse etkili olur. Makul süre içinde tamamlanamayan bir hukuki korumanın etkin olduğundan bahsedilemez. Etkin bir hukuki koruma ise ilk başta doğru usul hukuku kurallarıyla sağlanabilir. Bununla birlikte usul kuralları yanında, iyi işleyen bir mahkeme teşkilatının da kurulması gerekir. Mahkemelerin kurulması yanı sıra mahkeme işleyişinin de etkin olması sağlanmalıdır. Bunlara ek olarak etkin hukukî koruma iyi yetişmiş hâkimlerle sağlanabilecektir. Etkin hukuki korumanın sağlanabilmesi için son yıllarda farklı ülkelerde yapılan çalışmalar incelendiğinde, adeta nefes almadan, son derece yoğun bir reform faaliyetinin sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir, bu durumun en önemli nedenlerinden birisi globalleşmedir²⁹⁷. Globalleşme nedeniyle hukuki ihtiyaçlar hem artmakta hem de çeşitlenmektedir. Bu sebeple ülkeler de yargılama alanlarında reformlar yaparak gelişen ekonomik ve sosyal durumlara ayak uydurmaya çalışmaktadır.

²⁹⁶ PEKCANITEZ, Hakan, "Reform Kurumları", XV.Dünya Hukukçuları Kongresi, On iki levha Yayınları, İstanbul, 2015, s. 393

²⁹⁷ PEKCANITEZ, Reform Kurumları, s. 394

Yargılamaların makul sürede sonuçlandırılması, hızlandırılması adalete duyulan güveni artırmak adına son derece önemlidir. Yargılamaların hızlandırılması için ilk başta yapılması gereken sorunun kaynağını bulmak ve buna yönelik çözüm önerileri getirmektir. Genel olarak yargılamaların uzama nedenleri aslında bilinmeyen şeyler değildir. Yargılamaların makul sürede bitirilememe nedenleri genel olarak, mahkemelerin teknik ve personel açısından yetersizliği, yargılamayı yapan hakimin hukuki bilgi yetersizliği, iş yoğunluğu, tarafların yargılamayı uzatma girişimleri, tebligattan ve bilirkişiden kaynaklanan nedenlerdir²⁹⁸. Çalışmamızın bu kısmında makul sürenin aşılma nedenleri irdelenecek ve çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır.

1. MAHKEME TEŞKİLATI SORUNLARININ YARGILAMAYA ETKİSİ

Mahkemeler kanunla kurulan bağımsız ve tarafsız kurumlardır. Yargılamanın uzaması konusu mahkeme açısından değerlendirirken aslında genel sebeplerin dışında her mahkeme için ayrı, somut nedenler bulunmaktadır.

Ülkemizde mahkemelerin kuruluşu 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ve Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun'da²⁹⁹ düzenlenmiştir. Medeni yargıda asliye hukuk mahkemesi genel mahkeme, sulh hukuk mahkemeleri, asliye ticaret mahkemeleri, kadastro mahkemeleri, iş mahkemeleri, icra mahkemeleri, tüketici mahkemeleri, fikri ve sınai haklar hukuk mahkemeleri ve aile mahkemeleri özel mahkemelerdir³⁰⁰. Genel mahkemeler, özel mahkemelerin bulunmadığı yerlerde, özel mahkeme sıfatıyla da görev yaparlar³⁰¹.

Asliye mahkemelerinin toplu mahkeme olması gerektiği halde uzun yıllardan beri (ticaret mahkemeleri dışındaki) bütün asliye hukuk mahkemeleri tek hakimlidir³⁰². Ticaret mahkemesinin müstakil olarak bulunmadığı yerlerde ticaret mahkemesinde görülmesi gereken davalar Asliye hukuk mahkemesinde ticaret mahkemesi sıfatıyla tek hakim tarafından görülmektedir. (TTK m. 5) Toplu mahkeme olan asliye ticaret

²⁹⁸ KURU, Baki, Makaleler, "Hukuk Davalarında Yargılamanın Çabuklaştırılması İçin Alınması Gereken Tedbirler", 1. Baskı, İstanbul, Arıkan Yayınları, 2006, s. 119

²⁹⁹ RG, 07.10.2004, S. 25606

³⁰⁰ AKKAN, Pekcanıtez Usul, s. 135

³⁰¹ AKKAN, Pekcanıtez Usul, s. 112

³⁰² KURU, Tedbirler, s. 119

mahkemeleri, 6545 sayılı Kanun'la³⁰³ uyarınca ticaret mahkemeleri toplu mahkeme olarak öngörölmüş ise de ölkemizde her adliyede ayrı ticaret mahkemesi bulunmamaktadır³⁰⁴. Örneğin; bu davalar İstanbul'da bir heyet tarafından incelenirken, Karaman'da tek hakim tarafından değerlendirilmektedir. Bu durum elbette yargılamanın süresini etkilemektedir. Zira ticari davalar ekseriyetle dava değeri yüksek, dosya hacmi kalın, uzun değerlendirme süresi alan davalardır.

HUMK döneminde Sulh hukuk - Asliye hukuk mahkemeleri arasında "mahkemenin görevinin dava konusunun değeri ve miktarına göre belirlenmesi" usulü benimsenmişti³⁰⁵. HMK döneminde mahkemelerin görevinin dava değerine göre belirlenmesi usulü kaldırılmıştır. Bunun yerine görevli mahkemenin davanın konusuna göre belirlenmesi usulü benimsenmiştir³⁰⁶. Sulh hukuk- Asliye hukuk mahkemeleri HMK'da temel farklılıkları olan iki mahkeme olarak düzenlenmiştir. Sulh hukuk mahkemelerinde, basit yargılama usulü, asliye hukuk mahkemelerinde ise, ilke olarak, yazılı yargılama usulü uygulanır³⁰⁷. Basit yargılama usulünde hedef yargılamayı seri ve kolay bir usulle bitirmektir³⁰⁸. "Basit yargılama usulü, 6100 sayılı Kanun'un 316. maddesinde yer alan davalar ile kanunlarda açıkça belirtilen bazı davalarda uygulanan ve yazılı yargılama usulünden daha basit ve çabuk işleyen, daha kısa bir incelemeye ihtiyaç duyan ve daha kolay bir inceleme ile sonuçlandırılabilir dava ve işler için kabul edilmiş bir yargılama usulüdür."³⁰⁹ Basit yargılama usulündeki bu sistem de dikkate alınarak sulh hukuk-asliye hukuk mahkemesi ayrımının korunarak sulh hukuk mahkemelerini tüm çekişmesiz yargı işlerinde genel görevli mahkeme haline getirip; bu mahkemelerin çekişmesiz yargı işlerine ilişkin kararlarını itiraz üzerine inceleyip kesin bir biçimde karara bağlamayı, tüm ülke düzeyinde müstakil toplu bir mahkeme olarak kuruluşları gerçekleştirilmek şartıyla, asliye hukuk mahkemelerine görev olarak veren bir düzenlemeye gidilmesi,

³⁰³ RG, 28.06.2014, S. 29044

³⁰⁴ AKKAN, Pekcanitez Usul, s. 150

³⁰⁵ KURU, Baki/DURAK, Ali Cem, "Hukuk Muhakemeleri Kanununun Getirdiği Başlıca Yenilikler", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt. 85, Sayı. 5, 2011, s.10

³⁰⁶ KURU/DURAK, Yenilikler, s. 10

³⁰⁷ YILMAZ, Şerh, s. 55

³⁰⁸ YILMAZ, Şerh, s. 1394

³⁰⁹ B. No: 2013/772, 07.11.2013, (Erişim) <http://www.anayasa.gov.tr>, 21.10.2019

bu ayırdan rasyonel bir biçimde yararlanılmasını da sağlar³¹⁰. Yargıda sadeleşme kapsamında yargı reformu strateji belgesinde asliye hukuk ve sulh hukuk mahkemeleri arasındaki görev dağılımının yeniden düzenlenmesi, basit yargılama usulüne tabi davaların kapsamının genişletilmesi öngörülmektedir³¹¹.

Sosyal ekonomik ilişkilerdeki karmaşıklık ve buna bağlı olarak ayrı bir uzmanlık gerektiren davaların artması ile ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak fikri, özel mahkemelerin kuruluş sebebidir. Bu kapsamda hukuk yargısı alanında, tüketici mahkemelerinin, aile mahkemelerinin, iş mahkemelerinin, kadastro mahkemelerinin ayrı ayrı kurulması gereklidir³¹². Uyuşmazlık konularıyla ilgili ihtisas mahkemelerinin kurulması ve buralarda hakim ve savcıların uzmanlaşmalarına olanak verilmesi davaların daha çabuk sonuçlandırılmasına yardımcı olacaktır³¹³. Yargı reformu strateji belgesinde de ihtisas gerektiren alanlarla ilgili özel mahkemelerin kurulması öngörülmüştür³¹⁴. Uzmanlık mahkemelerinin çeşitliliğinin arttırılması görevli ve yetkili mahkemenin tespitini zorlaştıracığı, bunun yerine uzmanlık gerektiren alanlarda hakim yetiştirmenin daha isabetli olduğu görüşü de mevcuttur³¹⁵.

Bölge adliye mahkemelerinin (istinaf) göreve başlamasına kadar hukuk sistemimizde iki dereceli mahkeme sistemi geçerliliğini korumuştur.(HMK geçici m.3) 20 temmuz 2016 tarihinde göreve başlayacağı Resmi Gazete'de ilan edilen³¹⁶ bölge adliye mahkemeleri fiilen çalışmaya başladığından hukuk sistemimizde üç dereceli mahkeme sistemi uygulanmaktadır³¹⁷. İstinaf Mahkemeleri, ilk derece mahkemesince verilen kararları, maddi ve hukuki yönden denetleyerek, gerekmesi halinde dosyayı

³¹⁰ TANRIVER, Süha, "Hukuk Yargılamasında Etkinliğin Sağlanması İçin Alınması Gereken Önlemler Üzerine", AÜHFD, C. 1, S.1, 2000, s. 69

³¹¹ KURT KONCA, Nesibe, "Yargılamaya Egemen Olan İlkeler Işığında Yargı Reformu Strateji Belgesi", Seta, Haziran, 2019, S. 286, s. 19, (Erişim)<https://setav.org/assets/uploads/2019/06/A286Tr.pdf>, 01.07.2019

³¹² TANRIVER, s. 71

³¹³ MOROĞLU, Erdoğan, Makaleler 1, "Hukuk ve Yargı Reformu", 1. Baskı, İstanbul, Arıkan Yayınları, 2006, s. 276

³¹⁴ Yargı Reformu Stratejisi, Mayıs, 2019, (Erişim) <http://www.sgb.adalet.gov.tr/> 01.08.2019, s. 52

³¹⁵ KURT KONCA, Strateji, s. 14

³¹⁶ RG, 07.11.2015, S. 29525

³¹⁷ AKKAN, Pekcanitez Usul, s. 111

gözden geçirmektedir³¹⁸. İstinaf mahkemelerinin faaliyete geçmesi ile yargılamaların hızlanacağı öngörülmektedir³¹⁹. "İstinaf incelemesi ve yargılamasının sağlıklı işletilmesiyle, vatandaşın yargılama faaliyetine duyduğu güvensizlik azaltılabilir; Yargıtay, olması gereken şekilde, içtihat birliğini sağlama, hukuk alanını geliştirme faaliyetine odaklanabilir. Bu hususların gerçekleşmemesi halinde ise, sisteme getirilen tüm eleştiriler haklı çıkabilir ve zaten tereddütlü yaklaşılan yargılama süreçleri, gereksiz yere uzayabilir."³²⁰

Adliye binalarının adalet hizmetinin önemine ve saygınlığına yaraşır nitelikte olmaları gerekir. Bu durum adalet hizmetinin gereği gibi yapılmasını engellemesi yanında halkın yargıya olan saygısını ve güvenini de zedelemektedir³²¹. Çağdaş yönetim ve idare esaslarına zıt köhne binalar içinde çalışan bir hakimin etkili ve hızlı bir yargılama faaliyeti yapabilmesi son derece güçtür³²². Adliye binalarında yetersiz çalışma koşulları hem hakimlerin hem adliye personelinin verimliliğini düşürmekte bu da yargılamaların uzamasına neden olmaktadır. Son yıllarda ülkemizin bir çok noktasına adliye sarayları yapılmıştır ancak özellikle ilçelerin çoğunda ayrı bir adliye binası bulunmayıp, hükümet konaklarının bir kısmı adliye çalışanlarına ayrılmaktadır. Özellikle dosya ve evrakların muhafazası, kaybolmaması adına ayrı binaların olması zorunludur³²³.

Adliye binalarında hakimlerin, savcılarının, avukatların ve diğer personelin yararlanabilecekleri ve ihtiyacı karşılayabilecek ölçüde kütüphaneler açılmalı, bu kütüphanelere güncel yayınlar devamlı aktarılmalıdır. Kütüphanelerin kurulması için gerekli bütçe devlet tarafından ayrılmalıdır³²⁴. Adliyelerde kütüphaneler ve güncel yayınlar bulunması özellikle hakimlerin güncel akademik bilgilerden haberdar

³¹⁸ ÖZEKES, Muhammed, Sorularla Medeni Usul Hukukunda Yeni Kanun Yolu Sistemi (İstinaf ve Temyiz), Türkiye Barolar Birliği Yayınları:134, Şen Matbaası, 1.Baskı, Şubat 2008, s.7

³¹⁹ KURU, Tedbirler, s. 121, TANRIVER, Önlemler, s. 70, YILMAZ, Ejder, "Hukuk Davaları Bakımından Adalet Hizmetlerinin İyileştirilmesi İhtiyacı ve Yapılması Gerekenler", SÜHFD (Prof. Dr. Şakir Berki'ye Armağan), Konya, 1996, C. 5, S.1-2, s. 70

³²⁰ ATAY COŞKUN, Ayşegül, "İstinaf Yargılaması", TBB Dergisi, 2018, S. 135, s. 306

³²¹ MOROĞLU, s. 275

³²² DÖNMEZER, Sulhi, "Ceza Adaletinde Reform İlkeleri", İÜHFD, C. 37, S. 1-4, İstanbul, 1972, s. 14

³²³ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 57

³²⁴ MOROĞLU, s. 276

olmasını ve davalarla ilgili araştırma yapmalarını kolaylaştırması yönüyle makul sürede yargılamaya da katkı sağlayacaktır.

Teknolojik imkanların adliyelerde üst seviyede kullanılması yargılamayı hızlandıracaktır³²⁵. Bu kapsamda Ulusal Yargı Ağı Projesinin (UYAP) geliştirilmesi mahkemelerce yapılan bir çok işlemi hızlandıracaktır. UYAP sistemi ile birlikte haftalarca süren mahkemeler arası yazışmalar ve mahkemelerin kurumlarla yazışmaları için beklenen süreler kısalmıştır³²⁶. UYAP entegrasyon sorgulamalarının mahkeme personeli ve hakim tarafından aktif olarak kullanılması ile gereksiz yazışmaların önüne geçilmiş olur. Örneğin; UYAP sistemi kullanılarak davanın taraflarının adresleri, aktif ve pasif taşınmaz bilgileri, cep telefonu bilgileri, nüfus kayıt örnekleri, haklarında açılmış başka davaların olup olmadığı bilgisi gibi pek çok sorgulama yapılabilmektedir³²⁷. Güncellemeler ile ne kadar çok kurumun UYAP ile entegrasyonu sağlanırsa fiziki yazışma o oranda azalacaktır ve müzekkere cevaplarının gelmemesi ya da geç gelmesi nedeniyle yargılama uzamayacaktır.

Bilişim sistemlerinin etkin kullanılması kapsamında yargıda strateji belgesinde hukuk mahkemelerinde Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) uygulamasının yaygınlaştırılması, adliye bulunmayan ilçelerde ve büyük havalimanlarında beyan verme imkanının sağlanması öngörülmüştür³²⁸. Mahkeme, tarafların rızası bulunması koşulu ile, tarafların veya vekillerinin, tanığın, bilirkişinin SEGBİS sistemi ile dinlenmesine izin verebilir. (HMK m. 149) SEGBİS uygulaması için yasal zorunluluk olarak tarafların rızasının aranması bu sistemin uygulanmasını güçleştirmektedir³²⁹. Ancak SEGBİS sisteminin kullanılması için tarafların rızasının aranması doğrudanlık ilkesi ve hakimin delilleri bizzat değerlendirmesinin gereğidir³³⁰.

³²⁵ KURT KONCA, Strateji, s. 23

³²⁶ SARI, Cengiz, Yargı Etiği ve Türkiye'de Yargının Etik Yapılanması, 1. Baskı, Ankara, Bilge Yayınevi, 2014, s. 65

³²⁷ (Erişim) Uyap.gov.tr, 24.02.2019

³²⁸ Yargıda Strateji Belgesi, s. 54

³²⁹ KURT KONCA, Strateji, s. 23

³³⁰ KALE, Serdar, "Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşmaların İcrası (HMK m. 149)", MİHDER, 2013/2, S. 25, s. 144

Doğrudanlık ilkesi, yargılamanın kararı verecek mahkeme önünde ve onun tarafından yürütülmesi, delillerin onun tarafından değerlendirilmesidir³³¹.

2. HUKUK EĞİTİMİ VE MAKUL SÜRE İLİŞKİSİ

Hukuk eğitiminin kaliteli olması yargılama karakterlerinden avukatların, hakimlerin, savcılarının daha kaliteli olmasını ve yargılamaların verimli ve kısa süre içerisinde bitirilmesini sağlayacaktır. Ülkemizde yeterli eğitim koşulları sağlanmadan hukuk fakülteleri açılması ve mevcut fakültelelere gereğinden fazla öğrenci alınması hukuk eğitiminde kalitenin önemli ölçüde düşmesine yol açmıştır³³². Farklı sebeplerle yeterli hale getirilememiş olan hukuk fakültelerinin kapatılması ve yeni hukuk fakültesi açılmasına izin verilmemesi gerekmektedir³³³.

Hukuk fakültelerinde derslerin genellikle, öğretim elemanının tek taraflı anlatımına dayalı olarak yürütülmesi, öğrencinin pasif bir konuma itilmesi, ezberci eğitim hukuk eğitiminin kalitesini düşürmektedir³³⁴. Yargı reformu strateji belgesi ile hukuk fakültelerindeki öğrenci sayısının azaltılması, fakültelerdeki müfredatın gözden geçirilmesi ve teorik bilgilerinin uygulamalı olarak anlaşılması için hukuk kliniklerinin kurulması öngörülmektedir³³⁵. Hukuk fakültelerinde teorik bilgi verilmekle beraber en azından kurgusal bir pratik çalışma üzerinden öğrencilerin somut bir olay karşısında hukuki bilgisini nasıl kullanacağı, muhakeme yaparken nasıl bir yol izleyeceği öğretilmelidir. Hukuk eğitiminin hedefi, güçlü muhakeme kabiliyetine sahip, özgüvenli, hitabeti gelişmiş ve hukukun üstünlüğüne inanan hukukçular yetiştirmek olmalıdır³³⁶.

Yargıda strateji belgesi ile hukuk fakültesi mezunlarının hakim ve savcı yardımcılığı, avukat ve noter olabilmeleri için "Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı'na" girmeleri

³³¹ ARSLAN, Aziz Serkan, Medeni Usul Hukukunda Delillerin Toplanması ve Doğrudanlık İlkesi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, s. 8

³³² MOROĞLU, s. 273

³³³ MOROĞLU, s. 274

³³⁴ DEMİRBAŞ, Timur, "Yargının Yapısal Sorunları", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s. 355

³³⁵ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 42

³³⁶ DEMİRBAŞ, s. 355

öngörülmüştür³³⁷. Bu sınav ezberlenmiş bilgileri ölçmek yerine muhakeme yeteneğini, iletişim ve empati yeteneğini değerlendirecek nitelikte olmalıdır.³³⁸

3. MAKUL SÜREDE YARGILANMADA HAKİM FAKTÖRÜ

Mecelle’de (m. 1792) hakimin sıfatları sayılırken “Hâkim, hakim, fehim, müstakim ve emin, mekin, metin olmalıdır.” denilmiştir. Roma İmparatoru Sezar, meramını anlatmak için yanına gelen yaşlı bir kadını, işinin çokluğu sebebiyle başından savmaya kalkınca, kadının buna tepki olarak “dinlemeyeceksen Sezar olmasaydın!” sözünü herhalde hakimlere uyarlamak ve “dinlemeyeceksen hakim olmasaydın” demek yanlış olmayacaktır³³⁹.

Yargılamanın sevk ve idaresini yapan hakimler hiç kuşku yok ki davaların makul sürede sonuçlandırılmasında en etkili olacak kişilerdir. Hakim, bu kapsamda tahkikat ve yargılama işlemlerini konu alan duruşmaların bir düzen içinde yapılmasını ve disiplinini sağlamakla görevli kılınmıştır³⁴⁰. (HMK m. 32) Hakimlerin nitelik ve nicelikleri yargılama faaliyetinin kalitesi açısından çok önemlidir. Hukuk eğitimi, hakimlik mesleğine giriş şartları, meslek koşulları, meslek içi eğitim, meslekte kendini yetiştirme, iş yoğunluğu, sık tayin olma, uzmanlaşma hakimlerle ilgili sorunlardır.³⁴¹

Hakimlik mesleğine giriş şartları 2802 sayılı Kanun’la³⁴² düzenlenmiştir. Buna göre adli hakim ve savcılık için hukuk fakültesi mezunu olan adaylar çoktan seçmeli bir yazılı sınava tabi tutulmakta,yazılı sınavı geçen adaylar mülakat sınavına girmekte sonrasında hakim savcı adaylığına uygun görülenler staj dönemine alınmaktadır. Yazılı sınav için yüz puan üzerinden en az yetmiş puan alınması zorunludur³⁴³. Staj

³³⁷ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 41

³³⁸ KURT KONCA, Strateji, s. 13

³³⁹ ÖZEKES, Muhammet,Adil Yargılanma Hakkı," Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı ve Hakkın Bazı Güncel Sorunları", Global Hukuk Eğitimi Programları Direktörlüğü, İstanbul, s. 275

³⁴⁰ TANRIVER, Usul, s. 442

³⁴¹ KURU, Tedbirler, s. 121

³⁴² RG, 26.02.1983, S. 17971

³⁴³ 2802 sayılı yasanın 10. maddesine göre, "Adaylık süresi iki yıldır. Avukatlık mesleğinden adaylığa alınanlar için bu süre bir yıldır. Adaylık, eğitim ve staj olmak üzere iki dönemden oluşur. Adaylık süresinin sonunda adaylar, yazılı ve sözlü sınava tabi tutulur. Bu sınavlar yüz tam puan üzerinden değerlendirilir. Yazılı sınavdan en az yetmiş puan alanlar sözlü sınava alınır. Sözlü sınavı

dönemi, adliyelerde mahkeme ve savcılıklarda, bölge adliye mahkemelerinde ve hakim savcı eğitim merkezinde eğitimden oluşmaktadır

Staja kabul için sınav yerine, hakim adaylarına onlar eğer hukuk fakültelerinin bulunduğu büyük şehirlerde staj yapmayı istiyorlarsa, doktora seminerlerine devam ederek bu seminerlerden başarılı olduklarına dair bir sertifika almaları koşulunun konulması daha yerinde olurdu³⁴⁴. Böyle bir sürecin öngörülmesi halinde hakim adayı, bilimsel bir çalışmanın nasıl yapıldığı konusunda yetenek elde etmiş olarak mesleğe başlayabilecektir.

Staj döneminin etkili ve verimli olması için hakim adaylarının usta çırak ilişkisi içinde mesleğe kazandırılmaları gerekir³⁴⁵. Hakimlik stajı yeterli olmadığından kendi kendini yetiştirmek için özel bir gayrette bulunmayan hakimler nitelik bakımından yeterli olmadıklarından yargılama yaptıkları davaların bilgisizlik ve tecrübesizlik nedeniyle uzamalarına yol açmaktadırlar³⁴⁶.

Yargıda strateji belgesi ile hakim ve savcı yardımcılığı kadrosu öngörülmüştür. Buna göre hukuk mesleklerine giriş sınavında başarılı olan kişiler hakim ve savcılık yardımcılığı sınavına girecek, bu sınavda başarılı olanlar belirli bir süre hakim savcı yardımcılığında görev alacak, sonrasında ayrıca hakim savcılık sınavına girerek mesleğe kabul edilecek³⁴⁷. Hakim ve savcı yardımcılığı kadrosu sayesinde genç hakim savcı yardımcılarını belirli bir olgunluğa sahip olduktan sonra mesleğe kabul edileceklerdir³⁴⁸. "Uygulamada hakimler, genellikle haftanın bir gününü yazı işlerindeki çalışmaların kontrol edilmesi, eksik dava dosyalarının incelenmesi ile avukat ve vatandaşlardan gelen soruların yanıtlanması, içtihat araştırma gibi işlere ayırmaktadırlar. Bu işler hakimlik bilgi birikimi ve tecrübesi olmadan, hukuk fakültesi mezunu olan ve yeterli eğitimi almış başka bir yargı personeli tarafından da yapılabilecek niteliktedir. Bu işlerin hâkimlerden alınarak hakim yardımcılara verilmesi, hakimlerin asıl görevlerine odaklanmalarına imkan verecektir. Hakimler dava malzemesinin toplanıp incelenmeye hazırlanmasından ziyade bu malzemeyi incelemekle uğraşmalıdır. Bu hususta verimlilik

geçenler hakim veya savcı olarak atanır."

³⁴⁴ ÜSTÜNDAĞ, Saim, Makaleler-İçtihat Tahlilleri- Çeviriler, "Yargı Organlarının Sorunları ve Çözüm Yolları", 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınları, 2010, s. 168

³⁴⁵ TANRIVER, Önlemler, s. 71

³⁴⁶ KURU, Tedbirler, s. 122

³⁴⁷ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 43

³⁴⁸ KURT KONCA, Strateji, s. 14

sağlanırsa hakimler hem makul sürede hem de isabetli bir şekilde karar verme imkanına sahip olabileceklerdir."³⁴⁹ Hakim yardımcılığı sisteminin etkili ve verimli bir şekilde uygulanabilmesi için hakim-hakim yardımcılığı mesleklerinin sınırlarının ne olacağı, çalışma esaslarının nasıl olacağı tereddüte yer bırakmayacak şekilde belirlenmelidir.

Hukuk Fakültelerindeki eğitim ve hakimlik mesleğine giriş öncesi eğitim kadar önemli olan bir diğer husus da meslek içi eğitimidir. Gelişen teknoloji, kanunlarda yapılan değişiklikler, Yargıtay'da içtihat değişiklikleri hukuk bilgisinin her zaman güncel tutulmasını zorunlu kılmaktadır³⁵⁰. Adalet uygulayıcıları olan hakimlerin bu gelişmelerden haberdar olmaması ya da yeterince bilgi sahibi olmaması bir karar verilmiş olsa bile, bu kararın üst mahkemece bozulacağı düşünüldüğünde yargılamanın yine uzayacağı kuşkusuzdur. Hakimlere, belirli aralıklarla meslek içi eğitim düzenleyerek çözmeye çalıştıkları uyuşmazlıkları inceleyen yargıtay üyeleri ile bir araya gelmeleri ve yetkili oldukları mahkemeler ile ilgili bilgi alma, soru sorma imkanın sağlanması gereklidir³⁵¹.

Geleneksel hukuk eğitiminin hakimlik mesleğinin yapılması için yeterli olmayışı ve ilerleyen teknolojik gelişmeler göz önüne alındığında hakimler için meslek içi eğitim zorunludur³⁵². Hakimlerin devamlı olarak yeni ve özel konularda eğitimi üzerinde çalışılmalıdır. Her alanda yılda birkaç defa mecburi eğitime alınmalıdırlar³⁵³. Yargı reformu strateji belgesinde hakim ve savcıların meslek içi eğitimine önem verileceği, sürekli ve zorunlu eğitim programları hazırlanacağı, meslek içi eğitimin hakim ve savcılarının terfilerinde dikkate alınacağı belirtilmektedir³⁵⁴.

Hakim sayının yetersiz olması ve iş yükünün fazlalığı sebebiyle hakimlere yeterli meslek içi eğitim yapılamamaktadır. Böyle bir eğitimin yürürlüğe konulması durumunda, hakimler düzenlenen eğitime katıldıkları takdirde, yargılamayı kesinti

³⁴⁹ KURT KONCA, Nesibe, Hakim Yardımcılığı Kurumu Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, İstanbul, Seta Yayınları, 2016, s. 55

³⁵⁰ KURT KONCA, Strateji, s. 13

³⁵¹ UYAR, Talih, "Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Özellikle İcra Hukuku Açısından Hakim, Taraf ve Avukatların Rolü", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, (s. 152-169), s. 154

³⁵² ÜSTÜNDAĞ, Çözüm Yolları, s. 170

³⁵³ PEKCANITEZ, Hakan, "Hukuk Muhakemesi kanunu Çerçevesinde Yargının Hızlandırılması Çalışmalarının Desteklenmesi", Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Uluslararası Yargı Reformu Sempozyumu, Ankara, 2012, s. 184

³⁵⁴ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 43

olmadan sürdürecekt hakimler bulunmamaktadır³⁵⁵. Bu nedenle hakimlerin sayısının da artırılması gerekmektedir³⁵⁶.

Yargılamanın hızlanması için atılması gereken en önemli adımlardan biri de uzmanlaşmanın sağlanmasıdır³⁵⁷. Yeterli ihtisas mahkemeleri teşkilatını oluşturduktan sonra alanında uzman hakimlerin bu mahkemelerde görevlendirilmesi gerekir. Yargı reformu strateji belgesinde hakimlerin hukuk ve ceza hakimi olarak ikiye ayrılması öngörülmektedir³⁵⁸. Uzmanlaşmanın olmaması hakimlerin verimliliğini azaltmakta, kararların bozulma ihtimalini arttırmaktadır³⁵⁹.

Hakim sayısının yetersizliği yargılamanın uzama nedenlerinden biridir³⁶⁰. Hakim sayısını arttırırken elbette niteliğe ve liyakate de aynı oranda önem verilmelidir³⁶¹. Günümüzde özellikle, ekonomik yönden cazip olmadığı için bazı iyi hukukçular hakimlik mesleğine ilgi göstermemekte, diğer yandan da çok iyi yetişmiş ve mesleğinin en verimli döneminde bulunan bazı kıymetli hakimlerin mesleği bıraktığı veya bırakma hazırlığı içerisinde olduğu görülmektedir³⁶². Böyle bir durumda hem hakim sayısı hem niteliği önemli ölçüde azalacaktır.

Hakimlik mesleğine rağbeti azaltan ya da kıdemli hakimlerin mesleği bırakmasına neden olan etkenlerden biri de yer değiştirme zorunluluğudur³⁶³. Hakimler ve Cumhuriyet Savcıları Hakkında Uygulanacak Atama ve Nakil Yönetmeliğine³⁶⁴ göre ülkemiz coğrafi sınırları beş bölgeden oluşmaktadır. Bölgeler nüfus yoğunluğu, iş yükü, mahrumiyetlik durumlarına göre belirlenir. (Yön. m. 5) Bölgeler arasında sosyal ekonomik durum açısından önemli farklılıkların bulunması sebebi ile mesleğe

³⁵⁵ YILMAZ, Adalet Hizmetlerinin İyileştirilmesi, s. 68

³⁵⁶ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 45

³⁵⁷ KURT KONCA, Strateji, s. 14

³⁵⁸ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 49

³⁵⁹ KURU, Tedbirler, s. 123, MOROĞLU, s. 276, PEKCANITEZ, Yargının Hızlandırılması, s. 184

³⁶⁰ ÜSTÜNDAĞ, Çözüm Yolları, s. 169, Moroğlu, s. 276, KURU, Tedbirler, s. 122, TANRIVER, Önlemler, s. 72

³⁶¹ KURT KONCA, s. 12

³⁶² TANRIVER, Önlemler, s. 72

³⁶³ 2802 sayılı yasanın 35. maddesi "*Hakim ve savcılar, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun hazırlayacağı Atama ve Nakil Yönetmeliğine uygun olarak, aynı veya başka yerlerdeki eşit veya daha üst görevlere kazanılmış hak aylık ve kadro dereceleriyle naklen atanırlar. Adli ve idari yargı teşkilatı bulunan yerler ; coğrafi ve ekonomik şartları, sosyal, sağlık ve kültürel imkanları, mahrumiyet dereceleri ile ulaşım ve diğer durumları dikkate alınarak bölgelere ayrılır ve her bölgedeki görev süreleri saptanır.*" hükmünü içerir.

³⁶⁴ RG, 19.02.1988, S. 19730

yeni başlayan hakimler daima durumu daha iyi olan bölgelere gitme talebinde bulunacaklar; meslekte kıdemli bulunan hakimler ise iyi bölgelerden ayrılmama isteğinde olacaklardır³⁶⁵. Yer değiştirme zorunluluğunun kaldırılması ise özellikle küçük yerlerde uzun süre kalınması hakimlerin tarafsızlık olmalarına engel olabileceğinden uygun değildir³⁶⁶. Bu durumda bölgeler arasındaki farklar dikkate alınarak alt bölgelerinde çalışan hakimlerin mali ve sosyal imkanlarının iyileştirilmesi mesleğe olan ilgiyi arttıracaktır³⁶⁷.

Yargı reformu strateji belgesinde belirli kıdemdeki hakim ve savcıların meslekteki başarıları da dikkate alınarak coğrafi teminatın sağlanması öngörülmüştür³⁶⁸. Hakim ve savcılara coğrafi teminatın sağlanması ile meslekte süreklilik ve verimlilik temin edilecektir³⁶⁹.

Hakim sayısını arttırmak için, hakimlik mesleğinin ekonomik yönden iyileştirilmesi ve hakimlerin ilave güvencelerle donatılması gerekir³⁷⁰. Hakim açığını kapatmak için; hakimlerin aylık ve ödeneklerinin iyileştirilmesi, konut tahsisi yapılmayan hakimlere konut tazminatı ödemek, mesleğinin en iyi dönemlerinde hakimliği bırakanların tekrar mesleğe dönmelerini sağlamak alınabilecek en ivedi önlemlerdir³⁷¹. Hakimlerin maddi ve manevi olanaklarının artırılması bu mesleğe ilgiyi arttıracığından hem nitelikli hukukçular hakim olarak kazanılacak hem de hakim sayısı istenilen orana ulaşacaktır³⁷². Ayrıca bu kapsamda, hakim açığının kapatılması için, tecrübeli avukatların mesleğe geçişleri kolaylaştırılmalı ve hukuk fakültesi öğretim üyelerinin hakimlik mesleğine geçişleri özendirilmelidir³⁷³.

Hakimlerin yargılama faaliyetleri dışında yargısal nitelikte olmayan işlerinin bulunması hakimlerin iş yoğunluğunu arttırmakta ve davaların süresini uzatmakta etkili olmaktadır³⁷⁴. Hakimlerin yargılama faaliyeti dışında bürokratik görevlerinin

³⁶⁵ ÜSTÜNDAĞ, Çözüm Yolları, s. 170

³⁶⁶ TANRIVER, Önlemler, s. 72

³⁶⁷ ÜSTÜNDAĞ, Çözüm Yolları, s. 170

³⁶⁸ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 33

³⁶⁹ KURT KONCA, Strateji, s. 11

³⁷⁰ AKKAN, Pekcanitez Usul, s. 353

³⁷¹ KURU, Tedbirler, s. 123

³⁷² YILMAZ, Adalet Hizmetinin İyileştirilmesi, s. 68

³⁷³ TANRIVER, Önlemler, s. 72,

³⁷⁴ PEKCANITEZ, Reform Kurumları, s. 407

bulunması yargılama faaliyetinin uzamasına neden olmaktadır³⁷⁵. Hakimlerin gerçek görevini yapmalarını sağlamak adına yargı memurluğu kurumu getirilmeli ve bu suretle hakimlere asıl işlerine odaklanma için zaman kazandırılmalıdır³⁷⁶.

İlk derece mahkemeleri bilgili ve tecrübeli hakimlerle donatılınca, hakimin kararlarının doğru olduğuna inananlar çoğalır ve temyiz edilen kararların sayısı o oranda azalır³⁷⁷. Nitelik ve nicelik itibarıyla yeterli hakimin yargılamada görev alması yargılamaların uzamasını önleyecek en önemli faktördür. Çünkü hakim yargılamanın sevk ve idaresini yaptığı gibi kanunu uygulayan, kalem personelini yöneten kişidir.

4. MAKUL SÜREDE YARGILANMADA ADLİYE PERSONELİNİN ETKİSİ

Adliyelerde hakimlerin yardımcı personeli olarak yazı işleri müdürü, katip ve mübaşir çalışmaktadır. Yazı işleri müdürü; bütün yazı işlerinin yürütülmesi, dosyaların muhafazası, tebligatların yapılması ile, zabıt katipleri; duruşmalarda ve duruşma dışında tutanakları düzenlemek, ara kararları yerine getirmek ve kararları yazmakla, mübaşirler; duruşma dosyalarının hakime götürülmesi, duruşmalara tarafların çağırılması, tarafların duruşma salonuna alınması, posta işlemlerinin yapılması ile görevlidir³⁷⁸.

Mahkeme başkanı, yazı işleri müdürü, zabıt katibi ve mübaşir sağlıklı yargılamaya hizmet eden bütünü parçalarıdır. Mahkemelerdeki personel hem nicelik hem nitelik bakımından yeterli değildir³⁷⁹. Buradaki eksiklik yargılamaların uzamasını doğrudan etkilemektedir. Örneğin, mahkeme hakimi tarafından tensip zaptıyla ya da duruşma zaptıyla dava ile ilgili bir kuruma müzekkere yazılması öngörüldüğünde bu yazışmayı yapma görevi zabıt katibindedir. Zabıt katibi bu görevi yerine getirmediğinde bir sonraki duruşmada aynı ara karar tekrarlanacak ve yargılama uzayacaktır. Yargı reformu strateji belgesinde ara kararların yerine getirilip

³⁷⁵ SARI, s. 61

³⁷⁶ DEMİRBAŞ, s. 364

³⁷⁷ KURU, Tedbirler, s. 123

³⁷⁸ AKKAN, Pekcanitez Usul, s. 400

³⁷⁹ KURU, Tebirler, s. 123

getirilmediğini celse arasında kontrol edecek zorunlu düzenlemelerin yapılmasının planlandığı belirtilmiştir³⁸⁰.

Mahkemelerde çalışan personelin büyük bir kısmı gerekli hukuki ve teknolojik bilgiye sahip değildir ve çok azınlıkta kalan kısmı adalet meslek yüksek okulu mezunudur³⁸¹. Etkili bir yargılama yapılabilmesi için, adliye memurları, yasal anlamda bir statüye kavuşturulmalı; sözü edilen memuriyete alımda, öncelik asıl işi adli ara eleman yetiştirmek olan Adalet Yüksekokulu mezunlarına verilmeli; meslek mali yönden iyileştirilmeli ve yoğun hizmet içi eğitimlerle bu meslekte görev alanların bilgilerini tazelemelerine, yeni şeyler öğrenmelerine olanak verilmelidir³⁸². Yargı reformu strateji belgesinde adalet meslek yüksekokulları ile mesleki ve teknik liselerin sayısının ve eğitim kalitesinin artırılması, adliye personeline yönelik meslek içi eğitimin güçlendirilmesi planlanmaktadır³⁸³.

Adliye personelinin tüm özlük ve görevlendirme işlemleri adalet komisyonları tarafından yapılmaktadır. (HSK m. 114) Adliye personelinin alım koşulları, eğitim ve hukuki bilgileri dikkate alındığında bir mahkemede yetiştirilen personelin başka mahkemelerde görevlendirilmesi hem personel açısından hem de hakim açısından verimsiz bir çalışma şekline neden olabilir. Zira sürekli farklı mahkemelerde görevlendirilen personelin yaptığı iş konusunda uzmanlaşması mümkün değildir. Bu nedenlerle yargı reformu strateji belgesinde kalem personeli değişikliklerinde mahkeme hakiminin görüşünün alınacağı belirtilmektedir³⁸⁴.

5. İŞ YOĞUNLUĞUNUN YARGILAMA SÜRESİNE ETKİSİ

Yargılamaların kısa sürede sonuçlanmaması adliyenin sırtındaki ezici iş yükünden kaynaklanmaktadır³⁸⁵. Hakim sayısının, adliye personeli sayısının yetersiz kalmasının nedeni de iş yoğunluğudur. Dava sayısının çok olması mahkemelerin işini

³⁸⁰ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 54

³⁸¹ TAKCI, Tuğçe, Türk ve Avrupa Hukukunda Temel Hak Boyutuyla Adil Yargılama Hakkı, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s. 121

³⁸² TANRIVER, Önlemler, s. 74, UYAR, s. 159

³⁸³ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 44

³⁸⁴ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 55

³⁸⁵ UMAR, Şerh, s. 129

arttırdığı için yargılamaların uzamasına neden olmaktadır³⁸⁶. Dava sayısının çok olmasının nedenlerinden başında, davalının davayı kaybedince ödeyeceği faiz, yargılama gideri ve vekalet ücretinden korkmamasıdır³⁸⁷. Bunun dışında paranın sürekli değer kaybetmesi alacaklı zararına olmasına rağmen borçlu yararına olduğundan borçlu yargılamayı uzatmaya çalışmaktadır³⁸⁸.

Dava sayısının azaltılması mahkemeleri rahatlatacağından buna yönelik önlemler almak mevcut davaların da daha hızlı süre içerisinde sonuçlanmasını sağlayacaktır. Zira yargılamanın uzamasına neden olan tüm faktörlere yönelik tedbirler alınsa bile açılan dava sayısı azaltılmadığı sürece mahkemelerde devamlı bir yoğunluk ve birikme olacaktır.

Dava açmak, adil yargılanma hakkının hak arama hürriyetinin bir gereğidir. Ancak bu hakkın dürüstlük kuralına uygun olarak kullanılması gerekir. Dürüstlük kuralı ve hakkın kötüye kullanılması yasağı, hukuk düzeninin en temel kavramları arasında yer alırlar; bu sebeple diğer hukuk alanlarındaki gibi usul hukuku alanında da geçerlilik taşımaktadırlar³⁸⁹. Hukuk Muhakemeleri Kanunun'da dürüst davranma yükümlülüğüne aykırı davranışların yaptırımını açıkça düzenlenmemiştir³⁹⁰. Medeni yargıda kötü niyetli ve yanıltıcı davranışlarla davanın uzamasına neden olan taraf yargılama giderlerinin tamamından veya bir bölümünden sorumlu tutulması mümkündür³⁹¹. (HMK m.327 ve 329) Yargı reformu strateji belgesinde dürüst davranma yükümlülüğüne aykırı davranışlara karşı caydırıcı düzenlemeler yapılacağı belirtilmektedir³⁹².

Hukuk yargılamalarındaki dava sayısının azaltılması için İcra İflas Hukukunda öngörülen icra inkar tazminatı kuralının hukuk davalarında da uygulanması gerekir³⁹³. Buna göre yargılama sonunda kötü niyetle dava açtığı belirlenen davacıya davalıyı haksız yere uğraştırdığı için, alacağın fiili ödeme günündeki, faiz

³⁸⁶ KURU, Tedbirler, s. 126; YILMAZ, Adalet Hizmetinin İyileştirilmesi, s. 63; TANRIVER, Önlemler, s. 75

³⁸⁷ KURU, Tedbirler, s. 126,

³⁸⁸ KURU, Tedbirler, s. 126,

³⁸⁹ ARSLAN, Dürüstlük Kuralı, s. 62

³⁹⁰ KURT KONCA, Strateji, s. 21

³⁹¹ ATALAY, Yargılama Giderleri, s. 2405

³⁹² Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 86

³⁹³ TANRIVER, Önlemler, s. 76

eklenmesiyle asli değerini korumuş miktarının yarısı kadar da götürü tazminat yklenmelidir³⁹⁴.

Dava sayısını azaltmak için yargılama harçları arttırılabilir. Hak arama hakkının özüne dokunmayacak oranda yargılama harçları arttırılabilir³⁹⁵. Dava kabul edildiğinde davalı nasıl nisbi harç ödüyorsa, dava reddedildiği takdirde de davacının nisbi harca mahkum edilmesi gerekir³⁹⁶.

Dava sayısının azaltılması adına alınması gereken bir diğer tedbir HMK'nın 140/2 maddesinde öngörülen tarafların sulhe teşvik edilmesidir. Bu kapsamda hakim bir hakem gibi davranarak tarafları sulhe teşvik ederek uyuşmazlığı çözmeye yarayan bir ortamı temin eder³⁹⁷.

Hukuk yargılaması uyuşmazlıkları, her zaman tarafları tatmin edecek biçimde ve kalıcı olarak çözdüğü sylenemez³⁹⁸. Yargılamanın alternatifi olan çözüm yollarında, uyuşmazlık daha az giderle ve daha hızlı bir biçimde çözülür, tarafların haklılığından ziyade, aralarındaki menfaatler dengesinin tekrar kurulması gözetilir, daha esnek bir süreç olması nedeniyle daha pratik çözümler bulunabilir³⁹⁹. Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinde uyuşmazlıklar daha mahkeme önüne gelmeden sonuçlandırdığı için dava sayısının azalmasını dolayısıyla yargı yükünün hafiflemesini saęlamaktadır⁴⁰⁰. Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinde süreç bitiminde bağlayıcı olmayan tavsiyelerde bulunulur ve uzlaşma sağlanamaması durumunda yargıya başvuru hakkı korunur⁴⁰¹. Başlıca alternatif uyuşmazlık çözüm yolları, mahkeme yoluyla çözüm, müzakere, tahkim ve arabuluculuktur⁴⁰².

³⁹⁴ UMAR, Bilge, "Hukuk ve Adliye Reformu Sorununun, Medeni Usul Hukuku'nu İlgilendiren Bölümü zerine n Rapor", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s. 127

³⁹⁵ TANRIVER, nlemler, s. 76

³⁹⁶ KURU, Tedbirler, s. 127

³⁹⁷ ÖZTEK, Selçuk, "Hukuk Davlarında Adil ve abuk Yargılama, Aksaklıklar- zm nerileri", Yeni Türkiye Dergisi, Yargı Reformu zel Sayısı, S. 10, 1996, s. 495

³⁹⁸ DEREN YILDIRIM, Nevhis, Arabuluculuk Kurumuna İlişkin Bazı Düşünceler (Arabuluculuk Yasa Tasarısı, Eleştiri ve neriler, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2008, s. 86

³⁹⁹ KOçYİğİT, İlker/ BULUR, Alper, Ticari Uyuşmazlıklarda Dava şartı Arabuluculuk, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı Yayını, 1. Baskı, Ankara, 2019, s. 13

⁴⁰⁰ ÖZBEK, Mustafa Serdar, Alternatif Uyuşmazlık zm, 2.Baskı, Ankara, Yetkin Yayıncılık, 2009, s. 519

⁴⁰¹ BULUR, Alper, "Alternatif Uyuşmazlık zm Yolları ve Arabuluculuk Yöntemi", Ankara Barosu Dergisi, 2007, S. 4, s. 31

⁴⁰² ÖZEKES, Pekcanitez Usul, s. 2809

Arabuluculuk, tarafsız ve objektif üçüncü bir kişinin, aralarında uyuşmazlık bulunan tarafları, ortaklaşa bir çözüme ulaşmaları için bir araya getirerek iletişim kurmalarını ve bu suretle sorunlarının çözümünü kendilerinin bulmalarını veya çözüm önerileri sağlaması suretiyle, uyuşmazlığın çözümüne katkı verdiği sistemdir⁴⁰³. Arabuluculuk her türlü hukuk uyuşmazlıklarında değil, yalnız tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri konularda başvurulabilecek bir yoldur⁴⁰⁴.

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanununun (HUAK)⁴⁰⁵ 3. maddesi gereğince taraflar arabulucuya başvurmak konusunda serbesttir ancak arabuluculuğun dava şartı olarak öngörüldüğü davalarda dava açılmadan önce arabulucuya başvurmak zorunludur. Bir kısım iş davaları ve ticari davalar için dava açılmadan önce arabulucuya başvurma dava şartı haline getirilmiştir⁴⁰⁶. Arabuluculuğun dava şartı olarak öngörülmesi dava sayısının azalmasını sağlamıştır⁴⁰⁷. Tarafların anlaşmazlıklarını arabulucu yöntemiyle çözmesi halinde uyuşmazlık mahkemelere taşınmayacak ve yargının yükü hafiflemiş olacaktır.

Arabuluculuğun etkinliğinin ve kalitesinin artırılması, arabuluculuk faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve arabulucunun niteliklerinin artırılması için çalışmalar yürütülmelidir⁴⁰⁸. Bu kapsamda yargı reformu strateji belgesinde alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin alanının genişletilmesi, mahkeme temelli aile arabuluculuğunun getirilmesi, tüketici uyuşmazlıklarında arabuluculuğun dava şartı olması ve arabuluculuğun etkinliğinin artırılması planlanmaktadır⁴⁰⁹.

⁴⁰³ TANRIVER, Süha, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk", TBB Dergisi, S. 64, 2006, s. 165; ILDIR, Gülgün, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü (Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler), Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003, s.21

⁴⁰⁴ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 555

⁴⁰⁵ RG, 07.06.2012, S. 28331

⁴⁰⁶ İş Mahkemeleri Kanununun 3. maddesi "*Kanuna, bireysel veya toplu iş sözleşmesine dayanan işçi veya işveren alacağı ve tazminatı ile işe iade talebiyle açılan davalarda, arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır.*" Türk Ticaret Kanununun 5/A maddesi "*Bu Kanunun 4 üncü maddesinde ve diğer kanunlarda belirtilen ticari davalardan, konusu bir miktar paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat talepleri hakkında dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır.*"

⁴⁰⁷ "*1 Ocak 2018 yılından 1 Ocak 2019 yılına kadar arabulucuya giden 366.276 dosyanın yüzde 65'inde başarı sağlanmış, 2017 yılında iş mahkemelerinde açılan toplam dosya sayısı 210 bin iken, 2018 yılında %56 oranında azalarak 92 bine düşmüştür. İş mahkemelerinde davaların ortalama görülme süresi 530 gün iken arabuluculukta uyuşmazlıklar ortalama 1 hafta içerisinde çözülmektedir.*" T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, Şubat-2019, <http://www.sgb.adalet.gov.tr/raporlar/rapor2018.pdf>, s. 5

⁴⁰⁸ PEKCANITEZ, Hakan, "Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri", HPD, 2005, S. 5, s. 398

⁴⁰⁹ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 93

Ülkemizde dava sayısının fazla olduğu alanlardan biri de taşınmazlara ilişkin uyuşmazlıklardır. Bu alandaki uyuşmazlıkları azaltmak için hızlı bir şekilde kadastro faaliyeti gerçekleştirmek gerekmektedir. Zira uyuşmazlıkların çoğu kadastro faaliyetinin yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır⁴¹⁰.

Çekişmesiz yargıya ait işlerin mahkeme önüne getirilmesi de mahkemelerin iş yükünü arttırmaktadır⁴¹¹. Çekişmesiz yargıyı konu alan birçok husus (mirasçılık belgesi verme, evlat edinme vb), dava formunda mahkeme önüne getirilmesi yerine Çekişmesiz Yargı Kanunu düzenlenmeli ve bu gibi konularda hakim yerine, adli memur, noter gibi görevliler işlem yapılmalıdır⁴¹². Yargı reformu strateji belgesinde çekişmesiz yargıya ait bazı işlemlerin noterlikler tarafından yapılmasını öngören düzenlemelerin yapılacağı belirtilmektedir⁴¹³.

Kamu kuruluşlarında çalışan personelin, sorumluluk korkusu ile kişileri gereksiz yere dava açmaya zorlaması da dava sayısını artıran önemli bir sebeptir⁴¹⁴. Kamu kuruluşlarında çalışan işçiler tarafından açılan seri davalarda da kamu kuruluşu haksız olduğunu bildiği veya öğrendiği halde işçilere hakkını vermemekte, işçilerin dava açmasını ve bu davanın sonuçlanmasını beklemektedir⁴¹⁵. Kamulaştırma davalarında da benzer bir durum söz konusudur. Devlet çok düşük kamulaştırma bedeli verdiği için kamulaştırma bedelinin arttırılması için vatandaş kamulaştırma davasında taraf olmaktadır⁴¹⁶.

6. YARGILAMANIN HIZLANMASINDA TARAFLARIN VEYA TARAF VEKİLLERİNİN ETKİSİ

Yargılama faaliyeti taraflar ve mahkeme hakimi veya heyetinin katılımı ile gerçekleştirilir. Yargılamanın hızlanmasında bir çok etken olmakla birlikte tarafların da çok önemli bir faktör olduğu kuşkusuzdur. Zira davalarda doğrudan tarafların menfaati söz konusu olduğundan tarafların her davranışı yargılamayı etkileme

⁴¹⁰ KURU, Tedbirler, s. 129

⁴¹¹ YILMAZ, Adalet Hizmetinin İyileştirilmesi, s. 66

⁴¹² YILMAZ, Adalet Hizmetinin İyileştirilmesi, s. 67

⁴¹³ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 85

⁴¹⁴ KURU, Tedbirler, s. 128

⁴¹⁵ KURU, Tedbirler, s. 128

⁴¹⁶ YILMAZ, Adalet Hizmetinin İyileştirilmesi, s. 67

gücüne sahiptir. Hakikaten, ne kadar doğru ve isabetli kural koyulursa koyulsun, eğer taraflar buna uymak istemezlerse, mutlaka bir yol bulacaktır⁴¹⁷.

Hukuk sistemimizde taraflar davalarını vekil ile takip etmek zorunda değildir. Taraflar kendileri isterlerse davalarını bir vekil aracılığı ile takip edebilirler⁴¹⁸. Usul kurallarının ve genel olarak hukuk bilgisinin fazla olmaması nedeniyle vatandaşların davalarda çoğunlukla kendini bir vekil ile temsil ettirdiği görülmektedir⁴¹⁹. Bununla birlikte yargı reformu strateji belgesinde bazı davalarda avukatla temsil zorunluluğunun getirileceği belirtilmektedir⁴²⁰. Avukatla temsil zorunluluğu düzenlemesinin hak arama özgürlüğünü kısıtlamaması için etkili bir adli yardım sistemi gerekmektedir⁴²¹. Bu kapsamda strateji belgesinde ücretsiz danışmanlık sağlayacak adli yardım ofislerinin kurulması planlanmaktadır⁴²². Etkin hukuki korunmanın sağlanması için avukatla temsil zorunluluğunun hukuk sistemimize kazandırılması faydalı olacaktır⁴²³.

Avukatlık Kanunu'na⁴²⁴ göre avukat olabilmek için hukuk fakültesinden mezun olmak, avukatlık stajını tamamlamak, mesleğe engel bir halin bulunmaması gerekmektedir. (Av. K. m.3) Avukatlık mesleğinin güçlendirilmesi açısından mesleğe giriş şeklinin yenilenmesi, avukatlık stajının daha verimli hale getirilmesi gerekmektedir⁴²⁵. Strateji belgesinde avukatlık stajına başlamak için Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavında başarılı olma şartı öngörülmektedir⁴²⁶

Avukatlar işini dürüstlük ile yapmakla yükümlüdür⁴²⁷. Barolar avukatların mesleki etik kurallara uymasını sağlayacak tedbirleri almalı ve bu kapsamda yürüttükleri

⁴¹⁷ GÖRGÜN, Şanal, "Yargılamanın Gecikmesinde ve Hızlanmasında Hakim, Taraf ve Avukatların Rolü", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s. 175

⁴¹⁸ AKKAN, Pekcanitez Usul, s. 409

⁴¹⁹ TAKCI, s. 124

⁴²⁰ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 62

⁴²¹ KURT KONCA, s. 19

⁴²² Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 68

⁴²³ AKKAN, Mine, Medeni Usul Hukukunda Avukatla Temsil Zorunluluğu, Ankara, Yetkin Yayınları, 2010, s. 152

⁴²⁴ RG, 07.04.1969, S. 13168

⁴²⁵ KURT KONCA, Strateji, s. 18

⁴²⁶ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 62

⁴²⁷ Avukatlık Kanununun 34. maddesi "*Avukatlar, yüklenedikleri görevleri bu görevin kutsallığına yakışır bir şekilde özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmek ve avukatlık unvanının gerektirdiği saygı ve güvene uygun biçimde davranmak ve Türkiye Barolar Birliğince belirlenen meslek kurallarına uymakla yükümlüdürler.*"

disiplin soruşturmalarında verdikleri kararlarla avukatları adil yargılanma hakkı ve gereklerine hizmet etmeye yönlendirmelidir⁴²⁸. Bu noktada avukatların yargılamayı hukuk kurallarına ve özellikle usul kurallarına riayet ederek devam ettirmeleri gerekmektedir. Dürüstlük kuralına hem dava açılırken hem yargılama devam ederken riayet edilmelidir. Davayı uzatmak amacıyla hakim hakkında ret sebebi oluşturabilmek için hakime karşı dava açıp, bu davaya dayanarak ret talebinde bulunmak red hakkının kötüye kullanılmasıdır ve bu durum dürüstlük kuralıyla bağdaşmaz⁴²⁹.

Avukatlar dürüstlük yükümlülüğünün gereği olarak davanın sürüncemede bırakılmasından kaçınmalıdır. Örneğin; tarafların mahkemeye mazeret dilekçesi sunması gerçekten duruşmaya, keşfe gelmemek için haklı sebebin bulunması halinde duruşmanın ya da keşfin talikini istemek için başvurulabilecek bir yoldur⁴³⁰. Ancak özellikle mazeretin devamlı olması, yargılamayı uzatmaya yönelik olması korunabilecek bir hak değildir. Böyle durumlarda mahkemece mazeretlerin kabulü ve duruşma günlerinin belirlenmesinde hukuki dinlenilme hakkına riayet ederek karar verilmelidir⁴³¹.

Avukatların müvekkillerini sulhe teşvik etmesi ve bu teşvikten sonuç alınması halinde yargılamalar kısılacaktır. Bilhassa uyuşmazlık mahkeme önüne getirilmeden sulh olunması konusunda avukatlara büyük iş düşmektedir⁴³². Yargılama başladıktan sonra da avukatlar müvekkillerini sulhe teşvik edebilir. Özellikle yargılama safahatı hakkında bilgi vererek olumlu ya da olumsuz karar alınabileceğini belirterek sulh gayretinden sonuç alınabilir.

Taraflar veya vekil ile temsil edilen davalarda vekiller, taleplerini dayandırdıkları olayların kapsamını çizmeli, maddi ve hukuki sebeplerini açıklayarak dava konusunu net olarak ortaya koymalıdır⁴³³.

⁴²⁸ TAKCI, s. 124

⁴²⁹ ARSLAN, Dürüstlük Kuralı, s. 86; DEMİRCİOĞLU, s. 324

⁴³⁰ ÖZKAN, Meral Sungurtekin, "Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Avukatların Rolü", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s. 146

⁴³¹ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme Hakkı, s. 243

⁴³² ÖZKAN, s. 137

⁴³³ İLHAN, Cengiz, "Hukuk Yargısında Gecikme/ Tarafların ve Yargıcın Kendisini Bağlaması", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s. 130

Avukat davayı açarken veya davalı taraf vekili ise cevap aşamasında yargılama süresini kısaltmak adına dilekçesinde dayandığı delillerin tamamının onaylı bir suretini mahkemeye sunabilir⁴³⁴. Yargılamalarda nüfus kaydının getirilmesi, tapuya müzekkere yazılması gibi nedenlerle duruşma tarihlerinin ertelenmemesi için avukatın davada gerekecek bu gibi belgeleri mahkeme aracılığına gerek olmadan bizzat mahkemeye sunabilmesi uygun olacaktır⁴³⁵. Bu kapsamda strateji belgesinde avukatların bilgi ve belge temin etmelerine ilişkin yetkilerinin genişletilmesi planlanmaktadır⁴³⁶.

Hazine avukatlığı kurumunun, yargılama süresini uzatmayacak şekilde yetki ve sorumluluk açısından düzenlenmesi gerekmektedir. Özellikle hazine vekillerince bir çok karara itiraz edilmesini öngören yasal düzenlemeleri dikkate alınarak yeni bir düzenleme yapılması zorunludur⁴³⁷.

7. TEBLİGAT VE MAKUL SÜRE

Tebliğat dava ya da yargılamaya ilişkin bir işlemin ilgili kişilere Tebliğat Kanunu'na uygun olarak bildirimini belgelenmesi işlemidir⁴³⁸. Tebliğatın bilgilendirme ve belgelendirme olmak üzere iki unsuru vardır⁴³⁹. Mahkemeler tarafından yapılan tebliğatlar, Tebliğat Kanunu⁴⁴⁰, Tebliğat Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğe⁴⁴¹ ve Elektronik Tebliğat Yönetmeliğine⁴⁴² göre yapılır.

Tebliğatın hüküm ifade etmesi için kanunda öngörüldüğü şekilde yapılması gerekir. Tebliğat Tebliğat Kanuna aykırı yapılırsa hem tebliğat geçerli olmaz hem de hukuki dinlenilme hakkı ihlal edilmiş olur⁴⁴³. Yargıtay da farklı kararlarında usulüne uygun

⁴³⁴ GÖRGÜN, s. 176

⁴³⁵ ÖZKAN, s. 150

⁴³⁶ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 62

⁴³⁷ 4353 sayılı Maliye Vekâleti Baş Hukuk Müşavirliği'nin ve Muhakemat Umum Müdürlüğü'nün Vazifelerine Devlet Davalarının Takibi Usulüne Dair Kanun'un 32. maddesi gereğince tamamen veya kısmen Devlet aleyhine sonuçlanan davalar hakkında kanun yollarına gidilmesi zorunludur. TANRIVER, Önlemler, s. 74; GÖRGÜN, s. 178

⁴³⁸ PEKCANITEZ/ ATALAY/ ÖZEKES, s. 102; KURU, Usul, s. 655; TANRIVER, Usul, s. 455

⁴³⁹ ÖZEKES, Muhammet/HANAĞASI, Emel, Yargı Örgütü ve Tebliğat Hukuku, Eskişehir, 2013, s. 97; MUŞUL, Timuçin, Tebliğat Hukuku, 6. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2016, s. 45

⁴⁴⁰ RG, 19.02.1959, S. 10139

⁴⁴¹ RG, 25.02.2012, S. 28184

⁴⁴² RG, 19.01.2013, S. 28533

⁴⁴³ ÖZEKES, Hukuki Dinlenilme Hakkı, s. 98

tebligat yapılmasının muhatabın hukuki dinlenilme hakkına riayet açısından önemli olduğunu belirtmektedir⁴⁴⁴.

Davaların uzama sebeplerinden biri de tebligat işlemlerinde oluşan aksaklıklardır⁴⁴⁵. Tebligatın yapılamaması veya tebligatın usulüne uygun yapılmadığı hallerde tebliğe konu işlemlerin tekrarlanması gerekir ve bu da yargılamanın uzamasına neden olur⁴⁴⁶. Örneğin, tebliğ mazbatalı zarfın içine hiçbir evrak konulmamış ise geçerli bir tebliğ yapılmamış sayılır⁴⁴⁷. Tebliğe konu evrakın tebliğ yapılacak kişi dışında birine tebliğe çıkarılması halinde ise tebliğin yokluğu söz konusudur⁴⁴⁸.

Tebliğat sürecinde tebliği talep eden, tebliği çıkaran mercii, tebliğ memuru,tebliğ yapılacak kişi veya kurum ve muhtarlar yer almaktadır⁴⁴⁹. Tebliğ sürecinde yer alan tüm kişilerin usulüne uygun tebliğ yapılmasına katkı verebilmesi için tebligat hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir.Bu kapsamda tebligatı yapan memurların meslek içi eğitimine ağırlık verilmeli, tebliği çıkaran personel tebliğ mazbatalı zarfı hazırlarken gereken tüm bilgilerin anlaşılır ve hatasız yazılmasına özen göstermeli, adli tebligatı gerçekleştirecek Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketinde (PTT) sadece bu alan için ayrı bir birim faaliyete geçirilmeli, tebliği yapan memurun tebliğ mazbatasını okunaklı ve tam düzenleyip düzenlemediğinin, tebliğ memurunun bağlı olduğu idare tarafından denetlenmelidir⁴⁵⁰. Tebliği çıkaran mercinin tebligat adresini belirli standartta yazmaları sağlanmalı ve yanlış adres yazımında UYAP sisteminin uyarı vermesi sağlanmalıdır⁴⁵¹.

Mahkemelerce çıkarılan tebligatların tebliğ mazbatasının mahkemeye geri dönüşünün geç olması yargılamayı uzatmaktadır⁴⁵². Mahkeme hakimi çıkarılan tebliğlerin tebliğ mazbatasını kontrol ederek tebligatın yapıldığı tarihi ve buna göre tebliğe bağlanan sonucu anlayacağından tebliğ mazbatasının hızlı dönmesi

⁴⁴⁴ Yargıtay 22. HD T. 27.06.2019, E. 2018/4371, K. 2019/14436, Yargıtay 23. HD T. 17.06.2019, E. 2014/869, K. 2019/2742, (Erişim) <https://portal.uyap.gov.tr>, 30.06.2019

⁴⁴⁵ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 488

⁴⁴⁶ KURT KONCA, Nesibe, "Türk Hukukunda Tebligata İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri", TBB Dergisi, 2014, S.114, s. 249

⁴⁴⁷ ÖZEKES/HANAĞASI, s. 160

⁴⁴⁸ MUŞUL, s. 493

⁴⁴⁹ KURT KONCA, Tebligat, s. 252

⁴⁵⁰ MUŞUL, s. 15

⁴⁵¹ KURT KONCA, Tebligat, s. 256

⁴⁵² MUŞUL, s. 13

önemlidir⁴⁵³. Tebligatın hızlı yapılabilmesi için tebliğ memurları için cezai hükümler öngörülmesi bu sorunu çözebilir⁴⁵⁴.

Toplumda tebligat bilinci yerleştirilmelidir. Tebliğ evrakının alınması gerektiği, tebliğ evrakının alınmamasının tebliğ yapılacak kişi açısından hak kayıplarına yol açacağı hususunda toplum bilgilendirilmelidir⁴⁵⁵.

Elektronik tebligat, bilgisayar ortamında yazılı evrakın, internet üzerinden, e-posta yoluyla gönderilmesidir⁴⁵⁶. Tebligat Kanunu'nun 7/a maddesinde öngörülen elektronik tebligat 01.01.2019 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir⁴⁵⁷. Elektronik Tebligat Yönetmeliğinin 5. maddesi gereğince baro levhasına yazılı avukatlara ve elektronik tebligat yapılması zorunludur. Ayrıca, anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlere elektronik tebligat yapılması mecburidir. (Teb. Kanunu m.7/a/2)

Elektronik tebligat, muhatabın elektronik adresine ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda yapılmış sayılması ile muhatabın Kayıtlı Elektronik Posta (KEP) hesabını en geç beşer günlük aralıklarla kontrol edeceği; gelen elektronik tebligatının olup olmadığını denetleyeceği varsayılmıştır⁴⁵⁸. Bununla birlikte KEP hesabı uzun süre kontrol edilmese bile adresine elektronik tebligat gönderildiğinin kısa mesaj ile telefona bildirilerek uyarı alınabilmesi de bir seçenek olarak sunulmaktadır⁴⁵⁹.

⁴⁵³ KURU/ARSLAN/YILMAZ, s. 732

⁴⁵⁴ MUŞUL, s. 16

⁴⁵⁵ RUHİ, Ahmet Cemal, Tebligat Hukuku, Ankara, 2013, s. 597; KURT KONCA, Tebligat, s. 242

⁴⁵⁶ TÜZÜNER, Özlem, "Elektronik Tebligatın Kalitatif Yöntemle İncelenmesi", ABD, 2011, S.4, s. 144, AKKAN, Mine, Elektronik Ortamda Tebligat Yapılmasına İlişkin Gelişmeler, Haluk Konuralp Anısına Armağan, C.1, Ankara, 2009, s. 37

⁴⁵⁷ "Tebliğata elverişli bir elektronik adres vererek bu adrese tebligat yapılmasını isteyen kişiye, elektronik yolla tebligat yapılabilir. Elektronik yolla tebligat, muhatabın elektronik adresine ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda yapılmış sayılır."

⁴⁵⁸ KURT KONCA, Tebligat, s. 264

⁴⁵⁹ Elektronik Tebligat Yönetmeliğinin 10. maddesi "Muhatap tarafından hizmet sağlayıcıya iletişim için diğer bir elektronik posta adresi bildirilmişse, elektronik tebligatın ulaştığı anda bu adrese, bilgilendirme mesajı gönderilir. Muhatap tarafından hizmet sağlayıcıya iletişim için kısa mesaj alma özelliği olan telefon numarası bildirilmişse, talehalinde ve ücreti muhataba ait olmak üzere bu telefon numarasına hizmet sağlayıcı tarafından elektronik tebligat bilgilendirme mesajı gönderilir." hükmünü içermektedir.

Elektronik tebligat ile tebligat içeriğinden muhatap haberdar olacağından herhangi bir hak kaybı gündeme gelmeyecektir⁴⁶⁰. Elektronik tebligatta, tebligat yapılan kişiye gerçekten tebliğin yapıp yapılmadığının tespit edilememesi bir sorun olarak görülmekle birlikte; elektronik sistemin daha ucuz ve çabuk olması sebebiyle yargılamayı hızlandırması yönüyle önemli kazanç sağladığı kesindir⁴⁶¹. Elektronik tebligat sistemine müdahale eden, kişisel verileri yok eden, değiştiren, hukuka aykırı olarak kullananlar için caydırıcı cezalar içeren düzenlemeler yapılmalıdır⁴⁶².

Fiziki tebligatın teslim işlevinin yerine getirilmesinde günümüzde önemli sorunlar yarattığı kuşkusuz olup iletişim olanaklarının ve mobil yaşamın sınırsız şekilde artması karşısında tebligatın muhatabına fiziken ulaşılmasında ciddi zorluklar vardır⁴⁶³. Bu noktada elektronik tebligat günümüz teknolojik gelişmelerine ve ihtiyaçları karşılamaya daha elverişlidir. Elektronik tebligatın tebliğ yapılacak kişi dışında, ilgisi olmayan kişilere tebligat yapılmasının önüne geçeceği, zaman ve masraf bakımından önemli faydalar sağlayacağı açıktır⁴⁶⁴. Yargı reformu strateji belgesi ile elektronik tebligat zorunluluğunun yaygınlaştırılarak ve tebliğ memurlarının eğitimine önem verilerek tebligattan kaynaklanan nedenlerle yargılamaların uzamasının önüne geçileceği belirtilmektedir⁴⁶⁵.

8. BİLİRKİŞİLİK UYGULAMASININ MAKUL SÜREDE YARGILANMAYA ETKİSİ

Bir davada çözümü hakimin hukuk bilgisi dışında, özel ya da teknik bilgiyi gerektiren durumlarda, oy ve görüşüne başvurulmuş kişiye bilirkişi denir⁴⁶⁶. Bilirkişiye tarafların talebi üzerine veya hakim kendiliğinden karar verilebilir. Bilirkişilik kurumu hem HMK'da hem de Bilirkişilik Kanununda⁴⁶⁷ düzenlenmiştir.

⁴⁶⁰ VAROL, Asaf/ BAŞTÜRK, İhsan, "Hukuki ve Teknik Boyutuyla Elektronik Tebligat ile Kayıtlı Elektronik Posta Sistemi", ABD, 2015, S. 1, s. 271

⁴⁶¹ PEKCANITEZ, Hakan, "Yargının Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s. 71

⁴⁶² KOCA, Geylani "Tebliğatin Esası, Gecikmesi Sorunu ve Elektronik Tebligatın Yaygınlaştırılmasının Önemi", İBD, C. 82, S. 6, 2008, s. 2992

⁴⁶³ VAROL / BAŞTÜRK, s. 268

⁴⁶⁴ TÜZÜNER, s. 155

⁴⁶⁵ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 53

⁴⁶⁶ KURU, Usul, s. 308

⁴⁶⁷ RG, 24.11.2016, S. 29898

Usul Kanununda sadece bir delil olarak öngörülen bilirkişilik kurumu, uygulamada bu niteliğinin çok üstüne çıkarak, bir hakim, bir raportör üye gibi delilleri değerlendiren, davayı yönlendiren bir mekanizma olmuştur⁴⁶⁸. Tarafların iddialarını dosyadaki delil durumu ve hukuk sistemi içinde değerlendirme yetkisi yalnızca hakimde olmasına rağmen bilirkişi kurumuna çok sık başvurulması yalnızca hakime ait olan değerlendirme yetkisini bölmüştür. İş yoğunluğunun çok olması gibi nedenler, hakimin görevini bilirkişiye devretmesinin gerekçesi olamaz⁴⁶⁹.

Bilirkişi incelemeleri yargılamaların uzamasına neden olmaktadır⁴⁷⁰. Bilirkişi deliline çok başvurulması hem bilirkişi raporlarının niteliğini etkilemekte hem de yargılamaların uzamasına neden olmaktadır. Hakimlik mesleğinin gerektirdiği bilgi ile çözümü mümkün olan konularda bilirkişiye başvurulması, bilirkişinin seçiminde, bilirkişinin başvurulmuş konuyu çözmeye yetecek özel ve teknik bilgisinin olup olmadığına dikkat edilmeden görevlendirme yapılması ve bu nedenle sürekli ek rapor alınması ihtiyacının olması, HMK'nın 273. maddesinde belirtildiği şekilde bilirkişiye dosya teslim edilmeden önce yapacağı işin sınırlarının çizilmemesi, rapor istenen hususların tam olarak neler olduğunun bildirilmemesi ve bu nedenle tekrar bilirkişi raporuna ihtiyaç duyulması, bilirkişilerin rapor ibraz etmek için en fazla 3 ayları bulunmasına rağmen bu süreye riayet edilmemesi bilirkişi nedeniyle yargılama uzama nedenlerinin başlıcalarıdır⁴⁷¹.

Hukuki konularda bilirkişiye başvurulmasının yasak olduğu HMK'nın 266. maddesinde ve Bilirkişilik Kanununun 3. maddesinde belirtildiği şekilde tam bir kararlıkla uygulanması yargılamaların bu sebeple uzamasına engel olacaktır⁴⁷². Hukuki konularda bilirkişiye başvurulmasının engellenmesinin sağlanması için, hukuki konularda bilirkişiye başvurulmasının açıkça mutlak bir temyiz sebebi

⁴⁶⁸ İLHAN, s. 131

⁴⁶⁹ ÖZEKES, Güncel Sorunlar, s. 272

⁴⁷⁰ KURU, Önlemler, s. 139

⁴⁷¹ ARSLAN, Ramazan, "Bilirkişilik Sorunları ve Çözüm Önerileri", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s. 192

⁴⁷² ATALAY, Pekcanitez Usul, s. 1924

sayılmasını öngören yasal düzenleme yapılmalı ayrıca hakim sayısının arttırılmalı ve hakimlikte uzmanlaşma sağlanmalı⁴⁷³.

Bilirkişi niteliklerinin yapacakları işin önem ve mahiyetini karşılar şekilde olması gerekir⁴⁷⁴. Bilirkişilik Kanununda öngörülen bilirkişilerin denetimi Bilirkişilik Bölge Kurullarınca düzenli aralıklarla yapılmalı ve bilirkişi yapma yeterliliği bulunmayan veya bu yeterliliğini kaybeden kişilerin bilirkişi listelerinden çıkarılmasına karar verilmelidir⁴⁷⁵. Ayrıca hakimler tarafından raporları mevzuata aykırı bulunan bilirkişiler Bilirkişilik Bölge Kurullarına bildirilmelidir.

Seçilen bilirkişinin başvuru konuya ilişkin bilgi ve yeteneğinin yeterli olmasına özen gösterilmesi konusunda hakimin itinalı davranması gerekmektedir⁴⁷⁶. Bilirkişilerin seçiminde gereken özenin gösterilmesi yargılama süreci boyunca dosyanın defalarca bilirkişiye gönderilmesini önleyecek bu da yargılama süresine doğrudan etki edecektir. Bilirkişinin konunun uzmanı olup olmadığının tespit edilmesi ve bilirkişi seçiminin yapılması doğrudan hakim tarafından yapılmalı, bu iş mahkeme kalem personeline bırakılmamalıdır⁴⁷⁷. Yargı reformu strateji belgesinde bilirkişilik sisteminin etkinliğinin ve verimliliğinin arttırılması kapsamında alanında uzmanlaşmış bilirkişilerin bilirkişilik sistemine dahil edileceği belirtilmektedir⁴⁷⁸.

Bilirkişi görevlendirmesi yapılırken bilirkişiye rapor düzenleyeceği hususlar tereddüte yer bırakmayacak şekilde bildirilmelidir⁴⁷⁹. Uygulamada "dosyanın bilirkişiye tevdi ile dava hakkında görüşünün alınmasına", "dosya ve eklerinin bilirkişiye havalesine" gibi ara kararlarla bilirkişiye başvurulduğu görülmektedir⁴⁸⁰. Hakim bilirkişiyi görevlendirmeden önce dosya kapsamı, tarafların görüşleri, maddi

⁴⁷³ TANRIVER, Süha, "Hukuk Yargısı Bağlamında Bilirkişilik İle İlgili Temel Problemler ve Çözüm Arayışları", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, Özel Sayı, 2009, s. 580

⁴⁷⁴ ATALAY, Pekcanitez Usul, s. 1933

⁴⁷⁵ Bilirkişilik Kanunu 14. maddesi "*Bilirkişiler, görevleriyle ilgili tutum ve davranışlarının veya hazırladıkları raporların ilgili mevzuata uygunluğu bakımından bölge kurulları tarafından resen veya başvuru üzerine denetlenir.*" hükmünü içermektedir.

⁴⁷⁶ ARSLAN, Bilirkişilik, s. 201

⁴⁷⁷ ÖZ, Cengiz Gök, "Bilirkişilik Kurumu ve Uygulamadan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s. 219-220

⁴⁷⁸ Yargı Reformu Strateji Belgesi, s. 53

⁴⁷⁹ ATALAY, Pekcanitez Usul, s. 1936

⁴⁸⁰ ARSLAN, Bilirkişilik, s. 202

olaylar kapsamında bilirkişiden hangi konuda hangi sınırdaki rapor tanziminin istendiğini net olarak belirlemelidir⁴⁸¹.

Bilirkişi görevlendirilirken bilirkişiye raporu ne kadar sürede düzenlemesi gerektiği açıkça belirtilmeli ve bu süreye riayet edilip edilmediği denetlenmelidir⁴⁸². Bilirkişiye rapor hazırlaması için üç aydan fazla süre verilemeyeceğini öngören kanun maddesi titizlikle uygulanmalıdır. (HMK m. 274/1)Belirlenen sürede raporunu vermeyen bilirkişi görevden alınıp yerine başka bir bilirkişi görevlendirilebilir⁴⁸³.

Bilirkişi raporu bilimsel verilere uygun, mahkemenin bilirkişiye rapor düzenlemesini istediği hususları karşılar nitelikte olmalıdır⁴⁸⁴. Bilirkişi raporu dosyaya sunulduğunda raporun hakim tarafından titizlikle incelenmesi gerekmektedir. Bilirkişi raporunu hakim diğer delillerle birlikte serbestçe değerlendirir⁴⁸⁵. Bilirkişi raporunun hakim tarafından zamanında incelenmesi ve eksiklik ya da çelişkilerin giderilmesi yargılamanın uzamaması için gereklidir.

Bilirkişiler kasten veya ağır ihmalleri nedeniyle düzenlemiş oldukları raporların mahkemece hükme esas alınması halinde sorumludur. (HMK m. 285) Bununla birlikte bilirkişinin rapor hazırlanmasından önceki dönemdeki davranışları ile ilgili de sorumluluğu düzenleyen düzenleme yapılması gerekmektedir⁴⁸⁶.

9.ADLİ TATİLİN MAKUL SÜREDE YARGILANMAYA ETKİSİ

Adli tatil yirmi temmuzda başlar otuz bir ağustosta sona erer. (HMK m. 102) Adli tatilde görülebilecek işler HMK'nın 103. maddesinde sayılmak suretiyle

⁴⁸¹ TANRIVER, Bilirkişilik Temel Problemler, s. 584

⁴⁸² TANRIVER, Bilirkişilik Temel Problemler, s. 588

⁴⁸³ ATALAY, Pekcanitez Usul, s. 1937

⁴⁸⁴ "Bilirkişiler, raporlarını hazırlarken raporun dayanağı olan somut ve özel sebepleri bilimsel verilere uygun olarak göstermek zorundadır. Bilirkişi raporu aynı zamanda Yargıtay denetimine de elverişli olacak şekilde bilgi ve belgeye dayanan gerekçe ihtiva etmelidir. Ancak, bu şekilde hazırlanmış raporun denetimi mümkün olup, hüküm kurmaya dayanak yapılabilir." Yargıtay 20. HD, T. 18.02.2019, E. 2017/7193, K. 2019/1077, (Erişim) uyp.gov.tr, 21.02.2019

⁴⁸⁵ "Bilirkişi raporu kural olarak hakimi bağlamaz. Hakim, raporu serbestçe takdir eder. Hakim, raporu yeterli görmezse, bilirkişiden ek rapor isteyebileceği gibi gerçeğin ortaya çıkması için önceki bilirkişi ya da yeniden seçeceği bilirkişi vasıtasıyla yeniden inceleme de yaptırabilir. Bilirkişi raporları arasındaki çelişki varsa hakim çelişkiyi giderdikten sonra karar verebilir." Yargıtay 20. HD, T. 18.02.2019, E. 2017/7193, K. 2019/1077, (Erişim) uyp.gov.tr, 21.02.2019

⁴⁸⁶ TANRIVER, Süha, "Hukuk Yargısı Bağlamında Bilirkişilik Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi", TBB Dergisi, 2015, S. 119, s. 239

gösterilmiştir⁴⁸⁷. Ülkemizdeki adalet ile ilgili en önemli sorunlardan birinin yargılamaların gecikmesi olduğu, makul sürede yargılanma hakkının bir çok dosyada ihlal edildiği, yargı mensupların yarısından daha az bir kısmının adli tatile ayrıldığı, büyük bir kısmının adli tatil dışında kalan dönemlerde yıllık izinlerini kullandıkları, bütün resmi kurumlar kesinti olmadan hizmet verirken, adliyelerin kırk beş gün süreyle adli tatile girdiği, hakimlerin iş yoğunluğunun fazla olduğu, adli tatilin yargılama sürelerini uzattığı, bu iş yükünün azaltılması amacıyla birçok çalışmanın ve reformun yapıldığı bir dönemde adli tatilden kaynaklanan kaybında mutlaka dikkate alınarak verimsizliğin ve zaman kaybının önlenmesi gerekmektedir⁴⁸⁸.

10. YARGIDA HEDEF SÜRE UYGULAMASININ MAKUL SÜREDE YARGILANMAYA ETKİSİ

Makul sürede yargılanma hakkının tesisi doğrultusunda yargıda hedef süre uygulamasına geçilmiştir⁴⁸⁹. Yargıda hedef süre düzenlemesi Hakimler ve Savcılar

⁴⁸⁷"HMK madde 103: " Adli tatilde, ancak aşağıdaki dava ve işler görülür:

- a) İhtiyati tedbir, ihtiyati haciz ve delillerin tespiti gibi geçici hukuki koruma, deniz raporlarının alınması ve dispeççi atanması talepleri ile bunlara karşı yapılacak itirazlar ve diğer başvurular hakkında karar verilmesi.
 - b) Her çeşit nafaka davaları ile soybağı, velayet ve vesayete ilişkin dava ya da işler.
 - c) Nüfus kayıtlarının düzeltilmesi işleri ve davaları.
 - ç) Hizmet akdi veya iş sözleşmesi sebebiyle işçilerin açtıkları davalar.
 - d) Ticari defterlerin kaybolduğundan dolayı kayıp belgesi verilmesi talepleri ile kıymetli evrakın kaybolduğundan doğan iptal işleri.
 - e) İflas ve konkordato ile sermaye şirketleri ve kooperatiflerin uzlaşma suretiyle yeniden yapılandırılmasına ilişkin işler ve davalar.
 - f) Adli tatilde yapılmasına karar verilen keşifler.
 - g) Tahkim hükümlerine göre, mahkemenin görev alanına giren dava ve işler.
 - ğ) Çekişmesiz yargı işleri.
 - h) Kanunlarda ivedi olduğu belirtilen veya taraflardan birinin talebi üzerine, mahkemece ivedi görülmesine karar verilen dava ve işler.
- (2) Tarafların anlaşması hâlinde veya dava bir tarafın yokluğunda görülmekte ise hazır olan tarafın talebi üzerine, yukarıdaki iş ve davalara bakılması, adli tatilden sonraya bırakılabilir.
- (3) Adli tatilde, yukarıdaki fıkralarda gösterilenler dışında kalan dava ve işlerle ilgili olarak verilen dava, karşı dava, istinaf ve temyiz dilekçeleri ile bunlara karşı verilen cevap dilekçelerinin ve dosyası işlemde kaldırılan davaları yenileme dilekçelerinin alınması, ilam verilmesi, her türlü tebligat, dosyanın başka bir mahkemeye, bölge adliye mahkemesine veya Yargıtaya gönderilmesi işlemleri de yapılır."

⁴⁸⁸ TAŞKIN, Mustafa, "Adli Tatilin Yargısal Verimliliğe Etkisi", s. 729, (Erişim) <http://dergipark.gov.tr>, 23.02.2019 li Tatilin Yargısal Verimliliğe Etkisi

⁴⁸⁹ Hedef süre uygulamasıyla 1.438 dava türü ile 220 soruşturma türü için belirlenen hedef sürelerin uygulanmasına adli yargı ilk derece hukuk mahkemeleri, ceza mahkemeleri ile idari yargı ilk derece idare ve vergi mahkemelerinde 2018 Eylül ayı itibarıyla başlanılmış olup, 01.01.2019 tarihi itibarıyla de hedef sürelerin taraflara bildirilmesine başlanmıştır. T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, Şubat-2019, s. 4 (Erişim) <http://www.sgb.adalet.gov.tr/raporlar/rapor2018.pdf>, 23.02.2019

Kanunu'nun 28. maddesinde ve Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte⁴⁹⁰ düzenlenmiştir.

Yargıda hedef süre; her bir dava ve soruşturmanın tamamlanması için amaçlanan bir süre belirleyerek amaçlanan sürede bitirilemeyen dava ve soruşturmanın hızlandırılması amacıyla çözümler üretilmesini, yargılama ve soruşturma sürelerinin kısaltılmasının amaçlayan bir sistemdir⁴⁹¹. Bu sistemle hem her dava için ortalama bitirilme süresi öngörülmüş hem de bu süre içerisinde bitirilemeyen davalar için çözüm üretilmesi amaçlanmıştır.

Hedef süreler; akademisyenler, avukatlar, hakim ve savcılar, Yargıtay, Danıştay, Hakimler Savcılar Kurulu, Türkiye Barolar Birliği ve Adalet Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından adli istatistiklerde gösterilen ortalama soruşturma, kovuşturma ve yargılama süreleri, fiilen görev yapan hakim ve savcı sayısı, her bir daire, mahkeme, hakim veya savcı başına düşen derdest dosya sayısı, soruşturma veya yargılama usul kuralları dikkate alınarak belirlenmiştir⁴⁹².

Yargıda hedef süre uygulaması kapsamında belirlenen sürede bitirilemeyen davalar için gecikme nedeni ilgili hakim ya da savcı tarafından UYAP sistemi üzerinden belirlenen öncüller işaretlenecektir. Hukuk mahkemeleri için;tebliğ yapılamaması nedeniyle adres araştırması, süre uzatım talepleri, dava veya cevap dilekçesindeki eksiklikler, taraflardan birinin yargılama sırasında ölümü,bekletici meselenin bulunması, idari bir işlemin sonucunun beklenmesi, hakimin rahatsızlığı ve tayin,taraf vekillerinin mazereti ve çekilmesi, adli tatil,yetkilendirme nedeniyle başka mahkemenin işine bakma,mahkemenin kapatılması nedeniyle işlerin başka mahkemeye devredilmesi, bilirkişi raporunun gecikmesi, ek rapor ihtiyacı, bilirkişinin bulunamaması, istinabe, hakimin reddi, çekilmesi, coğrafi koşul nedeniyle keşif yapılmasının zorluğu gibi nedenler sayılmıştır⁴⁹³. Belirtilen

⁴⁹⁰ RG, 23.11.2017, S. 30105

⁴⁹¹ Yargıda Hedef Süre Uygulaması, Adalet Bakanlığı Hizmete Özel El Kitapçığı, s. 3

⁴⁹² Yargıda Hedef Süre Uygulaması, Adalet Bakanlığı Hizmete Özel El Kitapçığı, s. 11

⁴⁹³ T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yargıda Zaman Yönetimi Hukuk Davaları Hedef Süreleri, Hukuk Grubu Çalışma Raporu, s. 3-4

nedenlerin dışında dosya özelinde başka bir yargılama uzama nedeni varsa hakim UYAP ekranından açıklama yazabilecektir⁴⁹⁴.

Hedef sürelerle ilişkin ölçüleme HSK Teftiş Kurulu tarafından hazırlanan performans değerlendirme ve geliştirme formunun doldurulmasıyla ilgili ilkelere göre denetlenen hakim ve savcılarının denetim dönemi içerisindeki performanslarının değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik formun doldurulmasında ve Bölge Adliye Mahkemeleri ve Yargıtay tarafından doldurulan kanun yolu değerlendirme formlarının düzenlenmesinde değerlendirmeye esas alınacaktır⁴⁹⁵.

Yargıda hedef süre uygulaması ve UYAP sistemi üzerinden zamanında bitirilemeyen davalar için açıklama yapılması sayesinde öncelikle hakim yargılamanın uzamaması için gereken tedbirleri alacak, usul kurallarını daha titizlikle uygulayacak ve tarafların ve mahkeme personelinin üzerinde yargılamanın hızlandırılması yönünde etkili olacaktır. Ancak her davanın ayrı özellik taşıması ve her dava için hedeflenen sürede yargılamanın bitirilmesinin mümkün olmadığı durumlar da dikkate alınarak yalnızca yargılama süresinde bitirilsin diye acele karar verilmemelidir. Hakimler yargıda hedef süre uygulamasını üzerlerinde bir baskı olarak algılamadan, gereken usul kurallarını uygulayarak, tarafların adil yargılanma hakkına ve hukuki dinlenilme hakkına riayet ederek yargılamayı sürdürmeli ve karar vermelidir.

⁴⁹⁴ (Erişim) Uyap.gov.tr, 26.02.2019

⁴⁹⁵ Yargıda Hedef Süre Uygulaması, Adalet Bakanlığı Hizmete Özel El Kitapçığı, s. 17

SONUÇ

Adil yargılanma hakkı, genel anlamda haklı ve haksızın ayırt edilmesi adına yapılan yargılama kapsamında tarafların yargılama sürecinde sahip olduğu haklar bütünüdür. Adil yargılanma hakkı Anayasamızın 36. maddesinde hak arama hürriyeti başlığı altında yer almaktadır. AİHS'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı hükümleri hukukumuzda da geçerlidir. Zira Anayasanın 90/5. maddesi uyarınca usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Ayrıca temel hak ve özgürlükleri düzenleyen anlaşmalar ve kanunun çelişmesi halinde milletlerarası anlaşmalara üstünlük verilir.

Adil yargılanma hakkının unsurları AİHS, AİHM kararları ve bireysel başvuru incelemesi yapan Anayasa Mahkemesi kararlarında belirtilmektedir. Adil yargılanma hakkı; mahkemeye başvurma hakkı, kanuni, tarafsız, bağımsız mahkemelerde yargılanma hakkı, aleni yargılanma hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma, makul sürede yargılanma haklarını içinde barındırmaktadır. Adil yargılanma hakkı yalnızca hukuk yargılamalarında değil, ceza yargılamalarında da geçerli olan bir haktır.

Medeni Usul Hukukunda adil yargılanma hakkı kapsamında yargılamanın yürütülebilmesi amacıyla HMK'da yargılamaya hakim olan ilkeler düzenlenmiştir. Bu ilkelerden usul ekonomisi ilkesi doğrudan makul sürede yargılanma hakkını içermektedir. Bu ilkeye göre yargılamanın gereksiz gider yapılmadan, makul süre içerisinde ve düzenli olarak yürütülmesi gerektiği belirtilmektedir.

Makul süre her dava için aynı olan, önceden belirlenmiş bir süre değildir. Her davanın özelliklerine göre tayin edilmesi gereken bir süredir. Makul süre, uyuşmazlığın yetkili makamların önüne götürüldüğü tarih ile nihai kararın verildiği, yargılamanın sona erdiği tarih arasında geçen süreye bakılarak hesaplanır. Makul sürenin dava konusunun niteliği, bireysel başvuruda bulunanın yargılama sırasındaki tutumu, yetkili makamlarının tutumu dikkate alınarak belirlenir. Bu kriterler her olayda eşit oranda etkili değildir. Her somut olayda belirtilen kriterlerden biri daha ağır basabilir.

Hukuk davalarının başlıca uzama sebepleri olarak; mahkeme teşkilatı ile ilgili sorunlar, adliye binalarının yetersizliği, teknolojik imkanların yeterince kullanılmaması, hukuk eğitimindeki eksiklikler, hakimlik mesleğine giriş koşulları ile meslek öncesi ve meslek içi eğitimin yetersizliği, hakim sayısının az olmasına karşın iş yükünün çok olması, hakimlikte uzmanlaşmanın olmaması, hakimlerin yargılama faaliyeti dışında idari işlerinin olması, adliye personeli sayısının ve niteliğinin yeterli olmaması, dava sayısının fazla olması, tarafların yargılamanın uzamasına neden olan davranışlarda bulunması, avukatların yargılamanın uzatılmasına yönelik davranışlarda bulunması, usulüne uygun tebligatın yapılmasının uzun sürmesi, dosyanın gereksiz bilirkişiye gönderilmesi, bilirkişi raporlarının hüküm kurmaya elverişli olmaması, hukuki konularda bilirkişi deliline başvurulması, adli tatilin bulunması ve bu dönemde yargılama faaliyetlerinin birçoğunun durma noktasında olması olarak tespit edilmiştir. Ayrıca yargıda hedef süre uygulamasının ne olduğu, amacı ve yargılamaları hızlandırmada etkisi değerlendirilmiştir.

Hukuk yargılamalarında; mahkeme teşkilatının ülkenin her yerinde modern binalarda, teknolojik imkanlardan üst seviyede yararlanmak suretiyle konumlandırılması, hakim sayısının ve niteliğinin artırılması ve hakimlikte uzmanlaşmanın sağlanması, adliye personelinin nicelik ve kalitesinin artırılması, iş yoğunluğunu azaltmaya yönelik önlemlerin alınması, alternatif uyuşmazlık yöntemlerinin teşvik edilmesi, hukuk sistemine daha çok kazandırılması, gereksiz dava açanlara karşı yaptırım geliştirilmesi, bilirkişi deliline gerekmedikçe başvurulmaması, bilirkişi niteliklerinin devamlı denetlenmesi, tebligatın hızlanması için elektronik tebligat uygulamasının yaygınlaştırılması, tarafların usulü haklarını kötüye kullanmalarının önüne geçilmesi, yargıda hedef süre uygulamasının titizlikle takip edilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi davaların makul sürede sonuçlandırılmasını sağlayacak tedbirler olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKCAN, Recep, Usul Kurallarına Aykırılığa Dayanan Temyiz Nedenleri, Ankara, 1999,
- AKILLIOĞLU, Tekin, İnsan Hakları, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995
- AKİL, Cenk/ GÜL, Mehmet Akif, "Medenî Yargıda Hâkimin Kanunî Süreyi Kararında Yanlış Göstermesi Problemine İlişkin Düşünceler", TBB Dergisi, 2018, S. 136, (s. 168-184)
- AKKAN, Mine, "Elektronik Ortamda Tebligat Yapılmasına İlişkin Gelişmeler", Haluk Konuralp Anısına Armağan, C.1, Ankara, 2009, (s.31-65), (Atıf şekli: Elektronik)
- AKKAN, Mine, "Medeni Usul Hukukunda Etkin Hukuki Koruma", MİHDER, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınları, 2007, S.1, (Atıf şekli: Etkin Hukuki Koruma)
- AKKAN, Mine, Medeni Usul Hukukunda Avukatla Temsil Zorunluluğu, Ankara, Yetkin Yayınları, 2010, (Atıf şekli: Avukatla Temsil)
- AKTEPE ARTIK, Sezin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014
- ALANGOYA, Yavuz/ YILDIRIM, Kamil/ DEREN YILDIRIM, Nevhis, Medeni Usul Hukuku Esasları, 4. Baskı, İstanbul, 2004
- ALTIPARMAK, Cüneyd, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları", TBB Dergisi, Sayı.63, 2006, (s. 244-270)
- ARSLAN, Aziz Serkan, Medeni Usul Hukukunda Delillerin Toplanması ve Doğrudanlık İlkesi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012
- ARSLAN, Ramazan / TANRIVER, Süha, Yargı Örgütü Hukuku, 2.Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001

- ARSLAN, Ramazan, "Bilirkişilik Sorunları ve Çözüm Önerileri", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, (s. 190-211), (Atıf şekli: Bilirkişilik)
- ARSLAN, Ramazan, Medeni Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı, 1. Baskı, Ankara, Sevinç Yayınevi, 1989, (Atıf şekli: Dürüstlük Kuralı)
- AŞÇIOĞLU, Çetin, "Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve İnfaz" Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı, C.2, (s.935-950), (Atıf şekli: Adil Yargılanma Hakkı)
- AŞÇIOĞLU, Çetin, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, 2. Baskı, Ankara, 1995, (Atıf şekli: Güvenli Yargılanma)
- ATALAY, Oğuz, Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım, Ankara, 1987
- ATAY COŞKUN, Ayşegül, "İstinaf Yargılaması", TBB Dergisi, 2018, S. 135, (s. 261-308)
- AVCI, Mustafa, "Ceza Yargılaması Hukuku Tarihimize Koruma Tedbirlerinden Tutuklama", (Erişim)
<http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/cezayargilamasi.htm>,
16.11.2018
- AVCI, Mustafa, "Mecelleye Göre Hakimin Nitelikleri ve Yargılama Etiği", TAAD, Sayı. 27, Temmuz, 2016, (s. 33-58)
- BARTU, Vefik, "Hukuk Davalarının Çabuk Görülüp Bitirilmesi Hakkında Bir İnceleme", İzmir Barosu Dergisi, Yıl.10, S. 40, (s. 6-14)
- BULUR, Alper, "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Arabuluculuk Yöntemi", Ankara Barosu Dergisi, 2007, S. 4, (s. 30-46)
- BÜYÜKALP, A.İpek Sarıöz, AİHS ve AİHM Kararlarının da İncelenmesi Suretiyle Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Usul Hukuku Üzerindeki Etkileri, 1. Baskı, İstanbul, On iki levha Yayınları, Mayıs 2018
- ÇAYAN, Gökhan, Adil Yargılanma Hakkı, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınları, 2016
- ÇEÇEN, Anıl, İnsan Hakları Rehberi, 1. Baskı, Ankara, Bilim Yayınevi, 1999,
- ÇELİK, Adem, Adil Yargılanma Hakkı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2007

- DEMİRBAŞ, Timur, "Yargının Yapısal Sorunları", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, (s. 352-365)
- DEMİRCİOĞLU, Yaşar, Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, 1. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2007
- DEREN YILDIRIM, Nevhis, Arabuluculuk Kurumuna İlişkin Bazı Düşünceler (Arabuluculuk Yasa Tasarısı, Eleştiri ve Öneriler, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2008, (s. 81- 96)
- DOĞRU, Osman "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi", İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 1999
- DONAY, Süheyl, İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1982
- DÖNMEZER, Sulhi, "Ceza Adaletinde Reform İlkeleri", İÜHFD, C.37, S. 1-4, İstanbul, 1972, (s.14-40)
- ERDOĞAN, Gülnur, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011
- ERDÖNMEZ, Güray, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Delillerin Gösterilmesi ve İbrazı, İBD, C. 87, S. 5, 2013, (s.15-53), (Atıf şekli: Deliller)
- ERMENEK, İbrahim, "Hukuk Muhakemeleri Kanuna Göre Ön İnceleme", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.2, S.1, 2011 (s.139-176)
- GEMALMAZ, Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri, 2. Bası, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000
- GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Doğru Yargılama: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulamasında Kişisel Haklar Semineri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma ", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.49, S. 1, 1994,(s .200-234), (Atıf şekli: Adil Yargılanma)

- GÖRGÜN, Şanal, "Yargılamanın Gecikmesinde ve Hızlanmasında Hakim, Taraf ve Avukatların Rolü", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, (s. 170-178)
- GÖZÜBÜYÜK Şeref/GÖLCÜKLÜ Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 10. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2013
- HANAĞASI, Emel, Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi, Ankara, 2016
- ILDIR, Gülgün, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü (Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler), Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003,
- İLHAN, Cengiz, "Hukuk Yargısında Gecikme/Tarafların ve Yargıcın Kendisini Bağlaması", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (s. 129-136)
- İNCEOĞLU, Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı: Kamu ve Özel Hukuk Anlamında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler 4. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2013
- KALE, Serdar, Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşmaların İcrası (HMK m. 149), MİHDER, 2013/2, (s. 141-153), (Atıf şekli: SEGBİS)
- KARAASLAN, Varol, Medeni Usul Hukukunda Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013
- KARAHACIOĞLU, Ali Haydar / PARLAR, Aynur, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2.Baskı, Ankara, Bilge Yayınevi, 2014,
- KARSLI, Abdurrahim, Medeni Muhakeme Hukuku, 6100 Sayılı HMK Hükümlerine Göre Yargıtay Kararları İşlenmiş ve Gözden Geçirilmiş, 3.Baskı, İstanbul, 2012
- KAŞIKARA, Serhat, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009
- KILINÇ, Ayşe, Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım, Ankara, Babil Yayınevi, 2013

- KOCA, Geylani "Tebligatın Esası, Gecikmesi Sorunu ve Elektronik Tebligatın Yaygınlaştırılmasının Önemi", İBD, C. 82, S. 6, 2008, s. (2977- 2993)
- KOÇ, Evren, MİHBİR 4-5 Ekim 2019 Toplantısı Konuşması, (Erişim) <https://intes.org.tr/haber-arsivi/ozel-mahkemeler-ve-ozel-mahkemelerdeki-yargilama-usulu-toplantisi>
- KOÇYİĞİT, İlker/ BULUR, Alper, Ticari Uyuşmazlıklarda Dava Şartı Arabuluculuk, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı Yayını, 1. Baskı, Ankara, 2019
- KONAN, Belkıs, "İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Genel Bakış", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 15, Sayı.4, 2011, (s.253-288)
- KÖSEOĞLU, Haluk, "Hukuk Davalarının Uzaması Nedenleri Üzerinde Bazı Görüşler", ABD, 1969/5, (s. 842-847)
- KURT KONCA, Nesibe, "Türk Hukukunda Tebligata İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri", TBB Dergisi, 2014, Sayı. 114, (s.239-274), (Atıf şekli: Tebligat)
- KURT KONCA, Nesibe, "Yargılamaya Egemen Olan İlkeler Işığında Yargı Reformu Strateji Belgesi", Seta, Haziran, 2019, S. 286, (s.7-28), (Atıf şekli: Strateji) (Erişim) <https://setav.org/assets/uploads/2019/06/A286Tr.pdf>
- KURT KONCA, Nesibe, Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi, Ankara, Babil Yayınları, 2009, (Atıf şekli: Aleniyet)
- KURT KONCA, Nesibe, Hakim Yardımcılığı Kurumu Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, İstanbul, Seta Yayınları, 2016,
- KURU, Baki / ARSLAN, Ramazan / YILMAZ, Ejder, Medeni Usul Hukuku, Değiştirilmiş 20. Baskı, Ankara, 2009
- KURU, Baki/DURAK, Ali Cem, "Hukuk Muhakemeleri Kanununun Getirdiği Yenilikler", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt. 85, Sayı. 5, 2011, (s.1-42)
- KURU, Baki, Hakim ve Savcıların Bağımsızlığı ve Teminatı, Ankara, 1966
- KURU, Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü, C.1, 1.Baskı, İstanbul, Alfa Basım, 1990

- KURU, Baki, Makaleler, "Hukuk Davalarında Yargılamanın Çabuklaştırılması İçin Alınması Gereken Tedbirler", 1. Baskı, İstanbul, Arıkan Yayınları, 2006, (s.117-139), (Atıf şekli: Tedbirler)
- KURU, Baki, Medeni Usul Hukuku, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, 2015, (Atıf şekli: Usul)
- MERİÇ, Nedim, Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde), Ankara, Yetkin Yayınları, 2011
- MOROĞLU, Erdoğan, Makaleler 1, "Hukuk ve Yargı Reformu", 1. Baskı, İstanbul, Arıkan Yayınları, 2006, (s.273-280)
- MUŞUL, Timuçin, Tebligat Hukuku, 6. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2016
- ONUR, İsmet, "Yargı Reformu, Yargının Hızlandırılması", Yeni Türkiye, 23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı, (Eylül-Aralık, 1998), (s. 355-390)
- ÖZ, Cengiz Gök, "Bilirkişilik Kurumu ve Uygulamadan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (s. 212-221)
- ÖZBEK, Mustafa Serdar, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, 2.Baskı, Ankara, Yetkin Yayıncılık, 2009
- ÖZEKES, Muhammed, Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003, (Atıf şekli: Hukuki Dinlenilme)
- ÖZEKES, Muhammet, Adil Yargılanma Hakkı," Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı ve Hakkın Bazı Güncel Sorunları", Global Hukuk Eğitimi Programları Direktörlüğü, İstanbul, 2004, (s.265-275), (Atıf şekli: Güncel Sorunlar)
- ÖZEKES, Muhammet, "Ülkemizde Hukukun Vicdan ve Ahlak Sorunu", EBD, 2005
- ÖZEKES, Muhammet/HANAĞASI, Emel, Yargı Örgütü ve Tebligat Hukuku, Eskişehir, 2013
- ÖZEKES, Muhammet/ERİŞİR, Evrim, Konusu Para Alacağı Olan Geçici Hukuki Korumaların Karşılaştırılması ve Değerlendirilmesi, Legal Medeni Usul ve İcra-İflas Hukuku Dergisi S. 2006/3, s. 1235-1272

ÖZEKES, Muhammet, Sorularla Medeni Usul Hukukunda Yeni Kanun Yolu Sistemi (İstinaf ve Temyiz), Türkiye Barolar Birliği Yayınları:134, Şen Matbaası, 1.Baskı, Şubat 2008

ÖZEL, Nurcan Yılmaz, Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel ve Gerçekleşen Etkileri, 1. Baskı, İstanbul, 2016

ÖZKAN, Meral Sungurtekin, "Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Avukatların Rolü", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (s. 137-150)

ÖZTEK, Selçuk, "Hukuk Davlarında Adil ve Çabuk Yargılama, Aksaklıklar- Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Dergisi, Yargı Reformu Özel Sayısı, Sayı.10, 1996 (s. 494-502)

PEKCANITEZ, Hakan (Ed), "Reform Kurumları", XV.Dünya Hukukçuları Kongresi, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015, (s. 393-418)

PEKCANITEZ, Hakan / ATALAY, Oğuz / ÖZEKES, Muhammet, Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler, 11.Baskı, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2017, (Atıf şekli: Temel Bilgiler)

PEKCANITEZ, Hakan, "Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri", HPD, 2005, Sayı 5, (s. 12-16)

PEKCANITEZ, Hakan, "Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi", Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı, Ankara, TBB Yayını, 1999,(s. 635-666), (Atıf şekli: Aleniyet)

PEKCANITEZ, Hakan, "Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı", İzmir Barosu Dergisi, 1997, Sayı.2, (s. 35-55), (Atıf şekli: Adil Yargılanma Hakkı)

PEKCANITEZ, Hakan, "Yargının Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (s. 52-74), (Atıf şekli: Yargının Hızlandırılması)

- PEKCANITEZ, Hakan, : "Medeni Usul Hukukunda Yeni Bir Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi", 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, Ankara, TBB Yayını, 2004, (s. 515-551)
- PEKCANITEZ, Hakan, "Hukuk Muhakemesi kanunu Çerçevesinde Yargının Hızlandırılması Çalışmalarının Desteklenmesi", Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Uluslararası Yargı Reformu Sempozyumu, Ankara, 2012, (s. 176-184)
- PEKCANITEZ, Hakan, Hukuki Dinlenilme Hakkı, Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2000, (Atıf şekli: Hukuki Dinlenilme)
- PEKCANITEZ, Hakan /ÖZEKES, Muhammet / AKKAN, Mine / TAŞ KORKMAZ, Hülya (Ed), Medeni Usul Hukuku, C.1, 15. Baskı, İstanbul, On iki levha Yayıncılık, 2017, (Atıf şekli: Pekcanitez Usul)
- PEKCANITEZ, Hakan/ ATALAY, Oğuz/ ÖZEKES, Muhammet, Medeni Usul Hukuku, 8.Basım, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009
- POSTACIOĞLU, İlhan, Medeni Usul Hukuku Dersleri, 6. Baskı, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1975
- RUHİ, Ahmet Cemal, Tebligat Hukuku, Ankara, 2013
- RÜZGARESEN, Cumhur, Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, 1. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013
- SARI, Cengiz, Yargı Etiği ve Türkiye'de Yargının Etik Yapılanması, 1. Baskı, Ankara, Bilge Yayınevi, 2014
- SARISÖZEN M. Serhat, "Usul Ekonomisi İlkesinin Hukuk Muhakemeleri Kanunu'ndaki Yansımaları", FÜHFD, C.1, S.1, (s.63-90)
- SOYSAL, Mümtaz, "Yargı Reformuna Genel Bakış", İzmir Barosu Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, s.17-30
- T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, Şubat-2019, <http://www.sgb.adalet.gov.tr/raporlar/rapor2018.pdf>

- T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yargıda Zaman Yönetimi Hukuk Davaları Hedef Süreleri, Hukuk Grubu Çalışma Raporu,
- TAKCI, Tuğçe, Türk ve Avrupa Hukukunda Temel Hak Boyutuyla Adil Yargılanma Hakkı, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017
- TANRIVER, Süha, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk", TBB Dergisi, Sayı.64, 2006, (s. 151-177)
- TANRIVER, Süha, "Hukuk Yargılamasında Etkinliğin Sağlanması İçin Alınması Gereken Önlemler Üzerine", AÜHFD, Cilt. 1 Sayı.1, 2000, (s. 67-83), (Atıf şekli: Önlemler)
- TANRIVER, Süha, "Hukuk Yargısı Bağlamında Bilirkişilik İle İlgili Temel Problemler ve Çözüm Arayışları", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 11, Özel Sayı.2009, (s. 575-594)
- TANRIVER, Süha, "Hukuk Yargısı Bağlamında Bilirkişilik Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi", TBB Dergisi, 2015, S.119, (s.227-240), (Atıf şekli: Bilirkişilik)
- TANRIVER, Süha, Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, TBB Dergisi, Sayı 53, 2004, (s. 191-215), (Atıf şekli: Adil Yargılanma)
- TANRIVER, Süha, Medeni Usul Hukuku, C.1, Ankara, Yetkin Yayınları, 2018, (Atıf şekli: Usul)
- TAŞ KORKMAZ, Hülya, "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na Göre Hakimin Belirlediği Süreler ve Bu Sürelerin Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi", MİHDER, S.10, 2008
- TAŞKIN, Mustafa, "Adli Tatilin Yargısal Verimliliğe Etkisi", (s. 728-760), (Erişim) <http://dergipark.gov.tr>
- TERCAN, Erdal, Medeni Usul Hukukunda Eski Hale Getirme, 1.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006

- TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa Ruhan/SANCAKDAR, Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Ankara, Seçkin Yayınları, 2004
- TOPUZ, Gökçen/KONAN, Belkıs, "Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hakimin Tarafsızlığı", AÜHFD, C.66, S.4, 2017, (s.763-794)
- TÜZÜNER, Özlem, "Elektronik Tebligatın Kalitatif Yöntemle İncelenmesi", ABD, 2011, S.4, (s.139-159)
- ULUKAPI, Ömer, Medeni Usul Hukuku, 3.Baskı, Konya, Mimoza Yayınevi, 2015
- Uluslararası Af Örgütü, "Adil Yargılanma Hakkı", çeviren: Ahmet Tamer/Erol Kaplan, 1. Baskı, İstanbul, 2000
- UMAR, Bilge, "Hukuk ve Adliye Reformu Sorununun, Medeni Usul Hukuku'nu İlgilendiren Bölümü Üzerine Ön Rapor", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, (s. 126-128)
- UMAR, Bilge, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, (Atıf şekli: Şerh)
- UYAR, Talih, "Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Özellikle İcra Hukuku Açısından Hakim, Taraf ve Avukatların Rolü", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000, (s. 152-169)
- ÜNAL, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri), Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2001
- ÜSTÜNDAĞ, Saim, Makaleler-İçtihat Tahlilleri- Çeviriler, "Yargı Organlarının Sorunları ve Çözüm Yolları", 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınları, 2010, (s. 163-179), (Atıf şekli: Çözüm Yolları)
- ÜSTÜNDAĞ, Saim, Medeni Yargılama Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 7. Baskı, C. 1-2, İstanbul, 2000
- VAROL, Asaf/ BAŞTÜRK, İhsan, "Hukuki ve Teknik Boyutuyla Elektronik Tebligat ile Kayıtlı Elektronik Posta Sistemi", ABD, 2015, Sayı.1, (s.263-278)
- Yargı Reformu Stratejisi, Mayıs, 2019, (Erişim) <http://www.sgb.adalet.gov.tr/>

- Yargıda Hedef Süre Uygulaması, Adalet Bakanlığı Hizmete Özel El Kitapçığı
- YAVAŞ, Murat, "Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medeni Yargılamaya Hakim Olan İlkeler ve Hakimin Rolü", Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul, Vedat Yayınları, 2007
- YEŞİLOVA, Bilgehan, "Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği", TBBD, 2010, S. 86, (s.47-101)Ya
- YILDIRIM, M. Kamil, "Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler", Prof. Dr. Ergun Önen'e Armağan, İstanbul, Alkım Yayınları, 2003
- YILMAZ, Ejder, "Hukuk Davaları Bakımından Adalet Hizmetlerinin İyileştirilmesi İhtiyacı ve Yapılması Gerekenler", SÜHFD (Prof. Dr. Şakir Berki'ye Armağan), Konya, 1996, Cilt. 5, Sayı.1-2, (s.55-77), (Atıf şekli: Adalet Hizmetlerinin İyileştirilmesi)
- YILMAZ, Ejder, "Hukuk Davasında Hakimin Verdiği Kesin Mehilin Hakkı Kısıtlaması", ABD, 1987, (s.43-52), (Atıf şekli: Kesin Mehil)
- YILMAZ, Ejder, "Hukuk Muhakemeleri Kanununda Süreler", Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, Özel Sayı (Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan), İzmir 2013, s. 3167-3190 (Süreler)
- YILMAZ, Ejder, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 3. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2017, (Atıf şekli: Şerh)
- YILMAZ, Ejder, Hukuk Sözlüğü, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996
- YILMAZ, Ejder, Usul Ekonomisi, Prof.Dr. Necip Bilge'ye Armağan, AÜHFD, S.1, 2008, (s. 243-274), (Atıf şekli: Usul Ekonomisi)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı	Ayşe Büşra	Soyadı	TİSKE
Doğum Yeri	Karaman	Doğum Tarihi	15.11.1991
Uyruğu	T.C.	TC Kimlik No	60772458188
E-mail	a.busratiske@gmail.com	Tel	05536548701

Eğitim Düzeyi

	Mezun Olduğu Kurumun Adı	Mezuniyet Yılı
Doktora/Uzmanlık		
Yüksek Lisans		
Lisans	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi	2013
Lise	Karaman Toki Anadolu Lisesi	2009

İş Deneyimi

	Görevi	Kurum	Süre (Yıl - Yıl)
1.	Hakim	Nevşehir Adalet Sarayı	2018-
2.	Hakim	Elazığ / Keban Adliyesi	2016-2018
3.	Hakim Adayı	Karaman Adalet Sarayı	2015-2016
4.	Hakim Adayı	Bakırköy Adalet Sarayı	2014-2015

Yabancı Dilleri	Okuduğunu Anlama	Konuşma	Yazma
İngilizce	İyi	İyi	İyi

Yabancı Dil Sınav Notu									
YÖKDİL	YDS	IELTS	TOEFL	IBT	T	OEFL	FL CBT	CAE	CPE
						PBT	FCE		
						TOE			
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

	Sayısal	Eşit Ağırlık	Sözel
ALES Puanı	74,88513	77,57906	71,27382

Program	Kullanma Becerisi
Office Programları	İyi